

SZENT ÁGOSTON

ÉLETE

ÍRTA

Dr. BABURA LÁSZLÓ

A SZENT ISTVÁN AKADEÉMIA TAGJA

II. KIADÁS.



SZENT-ISTVÁN-TÁRSULAT

AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJA

BUDAPEST, 1924.

Nihil obstat.

Dr. Michail Marcell,
censor dioecesanus.

Nr. 2466.

Imprimatur.

Strigonii, die 3. Augusti 1923.

Joannes no. p., c
ard. aepus.

KIADJA A SZENT-ISTVÁN-TÁRSULAT.

Stephaneum nyomda és könyvkiadó r. t. Budapest, VIII. kér., Szentkirályi-
utca 28. sz. — Nyomdaigazgató: Kohl Ferenc.

TARTALOMJEGYZÉK.

Tagaste, a szülőváros s a szülői ház	5
Maciaurában	12
Ismét otthon.....	13
Karthágóban	15
Mani tévtanát követi.....	18
Tagastében tanít	21
Karthágóban.....	27
Rómába!	30
Rómában 38}	32
Milanóban 384	35
Bilincsoldás	37
A megtérés útján	40
Megtérése 385	47
Cassiacumban 386	51
Megkeresztelkedik 387	54
Mónika halála 387	57
A római gyászév.....	60
Afrikában 388	63
Ismét otthon!	67
Pappá szenteltetik 391	67
Hippó papja	69
Püspökké szentelik 393	76
A hippói püspök	78
Papjainak körében	91
Híveinek körében	93
A hitszónok	99
A hitvédő	103
Harc a donatistákkal	107
Harc a pelagiánusokkal	115
A nagy egyháztanító	123
Alarich Rómában... ..	129
«Az Isten városáról»	132
Az utód megválasztása	135
Az utolsó évek.....	138
Az utolsó napok. A boldog halál	143

Tagaste, a szülőváros s a szülői ház.



I FÁRAÓK hatalmas birodalmát is eltemette az idő. Csak a Gizeh melletti piramisok tanúskodnak arról a méreteiben gigászi, tartalmában is értékes kultúráról, melyet a fáraók Chamnak ivadékai-val teremtettek. Ez óriási temetőbe a Krisztus előtti IX. században hoztak új életet tyrusi bevándorlók, akik Karthágót alapították. A féltékeny Róma 146-ban Kr. e. 17 napig tartó pokoli tűzzel ezt is elhamvasztotta és felszántva a virágzó város területét, átkot mondott mindenkire, aki e romokat újraépíteni merészné. És Karthágó mégis újraépült, sőt Augustus császár által az Africa proconsularis fővárosává tétetett. A virágzó gyarmatba ugyancsak Rómából terjedt el a kereszténység s ott csakhamar uralkodó vallássá lett. Amikor 400-at írtak, 500-nál több püspökségben virágzott a hitélet. A századok viharai ezt is elsöpörték a föld színéről. A szomorú pusztulás temetőjéből a Cheops óriásgúlánál is gigászibb méreteken emelkedik ki a hajdani Tagaste nagy szülőttje: Szent Ágoston. A térképről Tagaste is régen lekerült már. Helyén most egy kis falu áll, melyet az arabok Souk-Arras-nak hívnak. Egy sziklabarlanghoz még most is évenként zarándokolnak el orani spanyolok, mert a hagyomány

szerint ott pillantotta meg a napvilágot Ágoston 354-ben november 13-án. Atyja, Patrícus, városi tanácsnok volt. Előkelő, de pogány családból származott s ami még szomorúbb, pogány volt nemcsak származásában, hanem erkölcsiben is, aki még házasságában is rabja maradt megalázó szenvedélyének. Mónika is előkelő családnak volt gyermeke, mely azonban elszegényedett s a nemes szülők leányuknak az ősi névén kívül csak mély vallásosságtól átítatott nevelést adhattak örökségül, illetve hozományul, mikor Patrícusnak feleségül adták. Egész Tagaste csodálkozott e házasságon. Mónika ugyanis oly erényekben tündökölt egész ifjúságában, hogy a Szent Ágnesek és Ágoták társnőjét látták benne mindnyájan. Amellett oly testi szépséggel áldotta őt meg az élet Ura, «hogy egyik legrégibb életírója annak festésére képtelennek vallja magát». (*Bougaud-Ruschek: Szent Mónika élete.* Győr, 1894. 52.) Ezzel szemben Patrícus a leghevesebb, a legdurvább férfiú hírében állott, aki túltette magát minden erkölcsi korláton és a numidiai vér indulatosságának szabad folyást engedett. Ehhez járult a nagy korkülönbség, mely köztük fennállott. Mónika 22 éves volt, Patrícus mégegyszer annyi. Mi indíthatta Mónika szüleit arra, hogy szeretett leányukat oly férfiúra bízzák, elképzelni is alig tudjuk. Talán Patrícus előkelő származása hízelgett a nemességükre büszke szülőknek, mint némelyek gondolják. Vagy talán mély vallásosságuk látta e frigyét kívánatosnak, hogy a hitetlen férj megszenteltessék a hívő feleség által (Kor I. 7, 14.), megtérve a bálványoktól az egy igaz Istenhez s akit ő küldött, Jézus Krisztushoz. Annyi bizonyos, hogy Mónikára e házasság keresztutat jelentett, melynek jóformán annyi állomása volt, ahány

napot töltött el új otthonában. De ő Istenbe vetett bizalommal vállalta a nagy feladatot és a Szentírás erős asszonyának dicséretét vívta ki magának már életében. «Jól látta férje gyengeségét és hűtlenségét, de soha nem tett róla említést. Szenvedett némán! Akkor sírt, mikor férje távol volt; s mivel a férfiútól, ki Istent nem szereti, esztelenségnek tartotta azt követelni, hogy híven szeresse a teremtményt, megelégedett azzal, hogy gyarló férje számára hitért és Isten iránt való szeretetért esedezett, mert ezek által nyer az ember tisztaságot. Époly szelíden, alázatosan, szerényen és valódi szeretettel hallgatott Mónika akkor is, amikor férje haragra gyulladt. Mit is lehet mondani annak, ki elvesztette önuralmát? Mónika várt, míg férje haragja lecsillapult s felhasználva a férj lelkének visszatért nyugalomát s a gyengédség ama pillanatait, amikor heves, de jóindulatú emberek, mint Patrícus, haragjuk kitörését feledtetni igyekeznek azokkal, kik általa szenvedtek: bizalmasan, nagy óvatossággal és négy szem között mondott néhány magyarázó, sőt gyengéden szemrehányó szót is, melyet Patrícus majd mindenkor jó szívvel fogadott.» (Bougaud 61.) A krisztusi szeretet, mely Mónika minden szavából kicsendült, minden tettéből kiáradt, megszelidítette Numidia dühös oroszlánját: Patrícus tisztelete napról-napra nőtt az ő szent hitvese iránt s e tisztelettel az ő szeretete is. Ennek a tiszteletteljes szeretetnek csakhamar gyümölcse is fakadt abban a gyermekben, akit Szent Agoston neve alatt ünnepel most az egész világ.

Két hatalom küzdött a Mónika ringattá bölcső fölött egymással: a föld angyala az ég angyalával, a földi szerelemé az Isten szeretetével. Amaz az érzékiség

paraszát hintette el a gyermek vérében és ajkára csókolta a gyönyör vágját, hogy olthatatlan tűzként égesse, mely minél inkább oltatik a kielégítés mámorában, annál inkább lángol és lángolva emészt, sorvaszt testi életerőt csakúgy, mint lelki képességeket; emez homlokon csókolta a kis fiút s e csókba belelehelte az Isten embereinek minden földi salaktól tiszta, áldozatos istenszeretetét, mely hősöket nevel a legyőzöitekből is, gigászokat az előbb törpékből, mely fellegvárakat épít a romokból és az istenlátásból eredő táborhegyi világosságot gyújt a tévely sötétkamráiban, hogy messzire vetített fénysávjaival irányt mutasson a hajótörötteknek és bizalmat lopjon szívükbe a fekete hullámokkal küzködőknek. Amaz a föld javait rakta be a bölcsőbe: kincset, gazdagságot, hatalmat, tekintélyt; emez Krisztus drága ajándékait: kegyelmet, szentséget, békét s az ezekből eredő igaz boldogságot. A pogány Patrícus amazt nézte s nézésében gyönyörúsége tellett. A keresztény Mónika szeme ezen csüngött és lelke szent vidámsággal telt meg tőle. Az élet Ura úgy akarta, hogy az ő angyala diadalmaskodjék a föld angyalának sok évre terjedő hegemoniáján s a gondviselő Isten úgy intézkedett, hogy Patrícus örvendezése csodás átalakuláson át beleolvadjon Mónikáéba.

Mónika már akkor kezdte a keresztény anya nevelői kötelességét gyakorolni, mikor gyermekét még méhében hordozta. Jól tudta, hogy az anya érzelmei és indulatai kitörülhetlenül belenyomódnak a gyermek leikébe s megalapozzák egész lelki életét. «Mikor Szent Mónika méhében hordozta Szent Ágostont — írja Szalézi szent Ferenc — többször felajánlotta őt a keresztény vallásra és Isten szolgálatára s dicsőítésére, miként ezt

önmaga bizonyítja, mikor azt mondja, hogy Isten szavát már anyja méhében megízlelés (Filot. III. 39.)

Fokozott buzgósággal teljesíté e kötelességét, miután világra szülte gyermekét az Úr 354-ik évében november 13-án. Miután akkor nem volt szokás a csecsemőket megkeresztelni, Mónika legalább azzal akarta biztosítani gyermekének lelki üdvét, hogy rögtön beíratta őt a katechumenek közé, vagyis azok sorába, akik a szent keresztségre készültek. Miként Mária az ő isteni Fiát, úgy tette le Mónika is az ő gyermekét Istennek oltárára. S a pap megjelölte homlokát a kereszt jelével, ajkaira pedig sótt, annak jeléül, hogy ez a lélek le van foglalva Krisztus számára s nem akar romlást látni.

Mint áldozatosan szerető anya, saját tejével táplálta gyermekét. Ágoston hálás kegyelettel emlékezik meg erről Vallomásaiban. «Először édes anyatej táplált...Mit tudtam akkor? Emlökön csüggni, elégedetten hallgatni vagy bajomban nyűgösködni. Egyebet semmit.» (I. 6.) Amily mértékben nőtt gyermeke, époly arányban nőtt anyai gondoskodása is róla. Gondoza fejlődő testét, de még inkább lassan öntudatra ébredő lelkét. Nemcsak imádkozott érte, hanem korán imára kulcsolta kicsi kezét és megtanítá őt azokra a kedves imákra, melyeket az ő mély és alázatos hite, az ő lángoló istenszeretete sugallt neki. Beszélt kifogyhatatlan ékes-szólással Istenről s az ő szent Fiáról, aki leszállt a jászolba s felment a Kálváriára, hogy megváltson minket. «Tudtam én arról már kiskoromban — írja önmaga Vallomásaiban I. n. — hogy a mi Urunk Istenünk nagy-alázatosan eljött hozzánk, bűnös-gőgös emberekhez s megszerezte nekünk az örök élet remény-

ségét.» Beszélt kötelességeinkről a könyörülő Istennel szemben s rámutatott ama nehézségekre, melyeket a romlott természet az istenkeresésben okoz. Kioktatta fiát, mint kell az ébredező indulatokat, a jelentkező hajlamokat erős akarattal lefogni, hogy végromlásba ne sodorjanak.

Hogy Mónika buzgólkodása fiának lelki kiművelésében nem esett hiába, szépen mutatja az a tény, hogy mikor 7—8 éves korában veszélyesen megbetegedett, esdve kérte, hogy őt megkereszteljék. «Emlékszel, Uram, mikor egyszer gyermekkoromban valami belső nyavalya forróságától hirtelen szinte halálra váltam, mekkora lelki éhességgel, mekkora hittel kértem Fiadnak szent keresztségét édesanyámtól és mindnyájunk kegyes anyjától, Egyházadtól?» (I. xi.) A baj azonban elmúlt és a keresztség — elmaradt. Ez kétségkívül Patríciusnak volt műve és Mónika okosabbnak látta nem ellenkezni pogány férjével, hisz heves és érdes természetét még nem szelídítette meg Krisztus tana, példája és kegyelme. A hűséges feleség sok forró imája sem tudta még ezt az ugart felszántani, sem titokban sírt könnyűi ezt a sziklás földet, porhanyósítani.«Anyám arra törekedett, Uram — írja Ágoston — hogy atyám helyett inkább Te légy atyám. S mivel segítetted, övé lett a győzelem.» (I. IX.)

De megjött az idő, hogy a fiú elhagyja a gyermekszobát és iskolába járjon. Ez a lépés azonban nagy csalódást szerzett a szülőknek: Ágoston nem szerette az iskolát és semmi kedvet sem mutatott a tanuláshoz. Csak a játékra gondolt, hősmeséket szeretett hallgatni s különféle gyermekcsínyekben résztvenni. «Lelkesedtem a mérközés büszke babérjáért; csupa fül

voltam, ha kalandos mesékkal tömtek s érdeklődésemet még jobban felcsigázták. Meséken hízott telhetetlen kíváncsiságom hamarosan kigyújtotta bennem a látás vágyát is: a felnőttek mulatságát, a cirkuszt akartam látni. (I. io.) Az írás, olvasás, számolás elemi dolgainak tanulása époly visszataszító és terhes volt nekem, mint az egész görög nyelv. (I. 13.) Mert «egy meg egy az kettő, kettő meg kettő az négy» — szörnyű unalmas nóta volt nekem, de a fegyveresekkel tele falovon, Trója égésén, vagy épen Creusa árnyékán ugyan szívesen járattam könnyelmű eszemet.» (L 13.) Tanítói ezen épen nem örültek és amit jószóval nem tudtak, azt a vesszővel akarták elérni. «Hozzád fordultam tehát már gyermekésszel, én erősségem és menedékem, Téged hívtalak akadozó nyelvemmel... hogy verést ne kapjak az iskolában.» (I. 9.)

De ez csak egyik hibája volt a gyermek Ágostonnak. Vallomásaiban kíméletlenül leleplezi többi gyarlóságait is, melyek világosan mutatják, mennyire Évának gyermeke volt ő. «Loptam is — írja I. 19. — szüleim éléskamrájából s az asztalról. Torkosságból meg hogy legyen mivel lekenyereznem a gyermekeket, akik csak ilyen áron játszottak velem... E játékokban ostoba elsőségi vágyból gyakran csalással szereztem meg a győzelmet Pedig, társaimban épen azt nem türtem s ha rájöttem, kegyetlenül lelepleztem, amit magam is elkövettem ellenük; ha ellenben engem kaptak csaláson, dühöngtem, de nem engedtem.»

De ne feledjük: a Vallomásokot a bűnbánó Ágoston írta, aki ez írásával is bűnbánatot tartott. Innét van, hogy többet tudunk gyermekkorának hibáiról, mint erényeiről. Pedig voltak erényei is. Vallomásaiból

is ki-kicsendül édesanyja iránti bensőséges szeretete és gyermeki ragaszkodása. Nagy kímélettel beszél mindig atyjáról, bár tévedéseit jól ismerte, ami gyermeki tiszteletéről tanúskodik szülői iránt. Tanítóiról is mindig a legnagyobb hálával emlékezik meg. S ha később Virgiliust olvasva, sokszor annyira elérzékenyült, hogy sírt, akkor ez gyengéd és mélyérzésű lelket árul el. S ha bűnös élvezeteinek közepette is nagy ürességet érzett és utálatot önmaga iránt, akkor ez ismét csak azt mutatja, hogy lelke mélyén ott élt az erény tisztelete, ami abban is nyilvánult, hogy romlását mindig takarta s nagyon vigyázott jó hírnevére. (III. I.)

Madaurában.

Ágoston elvégezte az ottani iskolát, mely a mi elemi iskolánknak felelt meg. Atyja látva és boldogan tapasztalva, hogy fiában tízalentumos lélek lakik, elhatározta, hogy bármily áldozatok árán is továbbtaníttatja fiát. Így került Ágoston a Tagastétól délre alig másfél kilométernyire fekvő Madaurába, mely, mint a Kr. u. 170 körül virágzó Apuleius platonikus bölcslő tartózkodási helye, még akkor is sok ifjút vonzott iskoláiba, melyekben retorikát, vagyis szónoklatot tanítottak. Ágoston dicsvágya ezzel még csak nagyobbodott, mely pedig már a szülői háznál is valósággal lángolt benne. Mert már otthon is első akart mindenben lenni: tudásban, játékban, csínytevésben egyaránt. Nem tört versenytársat, nem bírta elviselni, ha más bármiben is felülmúlta. Maga írja le, mennyire hízelgett hiúságának és telhetetlen dicsvágyának, mikor egy versenyszónoklaton ő lett a győztes: oly meghatóan ecsetelte Juno

fájdalmát és haragját, mikor nem bírta a trójaiakat Itáliától visszatartani, hogy általános tapsvihar követte előadását. (I. 17.)

A mitológia általában nagyon érdekelte. Minden erejét és idejét arra fordította, hogy eszében tartsa Aeneas bolyongásait, vagy versekben sirassa meg Didó szerelem-öngyilkos halálát (I. 13.) és elszavalja, mint csábította el a bujálkodó Jupiter Danaét az ölébe eresztett aranyesővel. (I. 16.) Hogy ez mily káros hatással volt a testileg gyorsan fejlődő ifjúra, kiből az erkölcstelenségükről hírhedt numidiaiak vére pezsgett, könnyen érthető. Hiszen a mitológia a szabadosság charta magánya, mert mikor az «isteneket» a legpervezőbb bűnök hőseiként ünnepli, _ szabadságlevelet ír a rosszra hajló ember fiának és elaltatja, végre egészen is kiöli benne az anima naturaiiter christiana nemesebb indulatait, józanabb törekvéseit. Az alvó oroszlánt így korán keltegette magában Ágoston, a vérében izzó parazsat korán élesztgette. Nem kellett soká keltegetnie: felébredt, talpra ugrott és félelmetesen kezdett ordítózni. A parázs csakhamar lángra kapott és — elégette szép lelkének angyalszárnyait!

Ismét otthon.

A veszélyt még csak fokozta az a szomorú körülmény, hogy Patricius nem győzvéen az idegen városban való neveltetés költségeit, őt visszahozta házába s ott egy egész éven át szabadjára engedte. Pedig közben Patricius is nagy lépést tett: felvétette magát a hitujoncok közé, Mónikának leírhatlan öröme, aki ebben forró imájának irgalmas meghallgatását látta. De a katechumen Patricius még pogány volt erkölcsi fel-

fogásában. Hízelt apai büszkeségének, hogy ha viszi a fiatalságban a vezérszerepet és serényen építette nagyravágyásának légvárakat Talán az alexandriai főiskola világhírű tanítómesterének tógájában látta fiát tündökölni, talán a császár, a mindenható uralkodónak fényes környezetében vagy éppen trónállói között. Ágoston fényes tehetségei feljogosíthatták őt ilyen álmokra. Sokkal nagyobb baj volt azonban ennél, hogy fiának erkölcsi életével mitsem törődött Pedig a 16 éves ifjút «egészen elborították a felburjánzó testi vágyak s nem volt gyomláló kéz, amely örködött volna fölöttem!» (II. 3.)

Mónika hamar felismerte a veszélyes helyzetet s nem is késett anyai intelmeivel, de ezek, «fájdalom, nem tudtak úgy a szívemig hatolni, hogy meg is fogadtam volna őket... Jól emlékszem, négyszem között mekkora aggodalommal óvott, hogy testi bűnt el ne kövessek s különösen más feleségére szemet ne vessek. Akkor mindezt asszonyi szóbeszédnek vettem s resteltem volna törődni vele... Én éppen ellenkezőleg azért iparkodtam gonoszabb lenni, hogy társaim le ne nézzenek... Ilyen társakkal forogtam ama Babilon utcáin s fetrengtem saráiban, mintha illatos víz vagy drága balzsam lett volna». (II.3.)

E rossz társaságban követi el azt a gyümölcslopást, melyről Vallomásaiban megemlékezik. «Terméssel szakadásig megrakott körtefa állott szőlőnk közelében. Körtéi sem szépek, sem kiváló jóízűek n[^]m voltak. Rendetlen szokásunk szerint késő éjig játszottunk a tereken, azután nevetlen suhancok módjára kimentünk leverni és ellopni a gyümölcsöt. Rengeteg sokat el vittünk, csak keveset ettünk belőlük, inkább elszórtuk. Jó lesz a sertéseknek. Éppen csak hogy az a gyönyörűségünk legyen, hogy tilalmas dolgot cselekedtünk.» (II. 4.)

Karthágóban.

Mónika vérző szívvel nézte fiának romlását s azért maga is helyeselte Patricius szándékát, aki Ágostont Karthágóba akarta küldeni tanulmányinak folytatására, «mert úgy vélekedett, hogy rendszeres tudományos kiképzésem nemcsak semmi akadály, hanem segítsége lesz hozzád térésemnek#. (II. 3.) A szökj övedelmű Patriciusnak segítségére küldte az isteni Gondviselés Romaniánt, Tagaste leggazdagabb emberét, aki felajánlotta a nagy reményekre jogosító ifjúnak karthágói házáat lakásul. így kerül Ágoston 370-ben Karthágóba, mely akkor gócpontja volt az afrikai műveltségnek, de egyúttal lerakodóhelye minden erkölcsi romlásnak. «Megérkeztem Karthágóba — írja önmaga — s körülrajzott engem a züllött szerelmek raja minden oldalról.# (III. r.) Hogy mily veszélyt jelentett ez Ágostonra, kiben már a szülői háznál kezdé a romlott természet fekete szárnyait bontogatni, szomorúan mutatta az a szellemi és erkölcsi sülyedés, melynek rövid idő múlva áldozatul esett Ékesszólásával itt is hamar feltűnt. Sikerei tűzként égették természetes nagyravágyását. De a pokoli tüzet még inkább élesztgették a romlott társak, akik hízelgéseikkel a külső tisztességre még sokat adó Ágostont lassan annyira be tudták hálózni, hogy sokban velük tartott bár nemes lelke megundorodott a «felforgatók» szellemétől, «mikor például védtelen emberek együgyűsége ellen támadtak s szemtelen gúnyolódással minden ok nélkül zavarba hozták őket, hogy gonosz kedvüket legeltessék rajtuk». (III. 3.)

Még nagyobb veszélyt jelentett a lobbanékony

Ágostonra a színház. A színpadon mindazt megvalósítva látta, ami szívében lángolt. «Rabja lettem a színháznak is — írja — hisz az előadásokban ráismertem saját züllött életemre.» (III. 2.)

A láng, melyet nap-nap után szítt magában, magasán felcsapott és — elégette szárnyait. A magasröpülésre teremtett lélek alábukott, bele a testiség mocsarába. Még alig 17 éves, mikor bűnös viszonyt kezd egy odavaló leánnyal, kinek nevét, származását azonban nem ismerjük. A szenvedély aranyláncot mutatott neki, mellyel magához láncolja azt, kit oly szenvedélyesen szeretett; de e lánc — rablánc lett, melynek súlyát és szégyenét 17 éven át hordta anélkül, hogy egy pillanatig is boldognak érezte volna magát. «Mert mikor szerelmem viszonzást lelt s bilincs lett az élvezetből s én boldogan szedtem magamra e gyalázatos bilincseket, a féltékenység vasvesszejének égető ütései, a folytonos gyanakvás, aggodalom, a sok harag és civódás igen megkínzottak.» (III. 1.) 572-ben megszületik a bűnös szerelem gyermeke, akit apja Adeodatus-nak, Istentől adottnak nevezett el

Mónika bizonyára szomorúan hallotta a reá nézve szomorú hírt, de nem kellett magának szemrehányást tennie, mert tekintve Ágoston szenvedélyességét, bizonyára nem tudta volna ezt megakadályozni, még ha Karthágóban élt volna is vele. Pedig volt szomorúsága otthon is: férjét elragadta tőle a halál s az özvegyi fátýol három árváról való gondoskodást jelentett számára.¹ Egyetlen vigasztalása e szomorú megpróbálta-

¹ Az elsőszülött Ágostont Navigius, ezt Perpetua követte. Navigius, úgy látszik, édesanyja szelíd természetét örökölte. «kinek sem bátyja viharos életében, sem bűnbánatában s magasröptű lelkületében nem volt részen.

tásban Patrícius őszinte megtérése és megkeresztelkedése volt. Tizenhétévi buzgó imájának jutalmát látta ebben és azért a gondteljes özvegynek keserű könnyűi az apostolnő édes könnyűivel vegyültek össze Patrícius sírja fölött.

Ágostont megrendítette atyjának halála, főleg mert tanulmányainak folytatását így veszélyeztetve látta, de életmódjára nem gyakorolt javító hatást. A lejtőn lefelé vezet az út.«Annyira vetemedtem, — vallja bűnbánóan— hogy templomod falai között, ünnepélyes istentisztelet alatt is érzéki vágyak foglalkoztattak.» (III. 3.) Ekkor olvassa Cicero Hortensius-át, mely nagy hatással volt reá. «Egész lelkivilágomat megváltoztatta, imádságomat feléd irányította, Uram s új vágyakat, új célokat adott nekem. Gyarlónak láttam egyszerre minden hiú törekvést s hihetetlenül tüzes vágyakozás gyulladt ki bennem a bölcseség örök alapjai után.» (III. 4.) E jó hangulatban gondolt először a Szentírásra. De mily csalódás volt annak olvasása számára! A cicerói ékesszólásért rajongó ifjút ez az egyszerű könyv nem hatotta meg. «Akkor úgy láttam, hogy a Szentírást Cicero nagyszerű könyvével egy napon említeni sem lehet. Tudós gőgömnek nem tetszett benne a szerénység, viszont értelmem nem tudott behatolni mélységeibe.» (III. 5.) Nem pusztán emberi mű az, sőt elsősorban nem is emberi, hanem

(Bougaud.) Három gyermeknek volt atyja: Patríciusnak, aki a hippói egyház alszerpapja volt és két leánynak, akik felvették a fátyolé — Perpetua gyermektelen házasság után korán özvegységre jutott és Ágostonhoz vonult vissza és nála is maradt felszenteléséig, mert Ágoston «e pillanattól fogva — írja Possidius — nem tűrt meg nőt házánál, még nővérét sem». Ekkor fátyolt vett fel és főnöknője lett az Ágoston által alapított kolostornak, melyet erényeinek illatával töltött be. Szent Ágoston őt mindig aszenta névvel tiszteli meg. «Emlékét és Navigiusét Rómában és másutt egyes oltárok őrizték és örökítik ma is». (Bougaud 64.)

isten alkotása. Isten szól benne a lélekhez, nem hogy gyönyörködtesse, hanem hogy kiemelje porból, sárból, múlandóságból és felvezesse a Sinaira, fel a Táborhegy csúcsára s ott beszéljen hozzá nem emberek tudásáról, hanem Istennek szeretetéről és fenségéről, melyet a véges emberi elme nem bír felfogni, hanem leborulva imádni köteles. Lelkeknek, kikre a tévely csillagatlan éjszakája borul s akik nem akarnak abból kijönni, mert szenvedélyeiknek kedvezőbb a sötétség, mint a világosság, ily lelkekre a Szentírás egy hét pecséttel lepecsételt könyv, melyet még felnyitni sem bírnak, annál kevésbé olvasni és legkevésbé megérteni. Ágostoné pedig ilyen volt. Az a lángelme, melyet Isten benne meggyújtott, hogy az egész emberiségnek világítson nem évszázadokon, hanem évezredekén át, Istentől elfordulva elsötétült s a legnevetségesebb tévedéseknek hódolt be. Az az Ágoston, aki 20 éves korában mester nélkül olvasta és teljességében meg is értette Aristotelesnek a tíz kategóriáról szóló művét (IV. 16.), most a manicheizmus esztelenségeit vallotta a megváltó igazságnak.

Mani tévtanát követi.

A manicheizmus néven ismert tévtan szerzője Mani, aki a ül. század elején született Ekbatanában és 12 éves korában kapta azokat a kinyilatkoztatásokat a napistentől, melyekből lassan vallási rendszer alakult ki. Ennek alaptana a dualizmus, vagyis hogy két egyenlően örök, önmagától való lény van, amelyek közül az egyik jó (világosság, lélek), a másik rossz (sötétség, anyag). Ellentétes természetüknél fogva állandó küzdelemben állnak egymással. A világ és az ember a kettőnek összekeveredéséből jött

létre. A sötétség szellemei ugyanis a világosság elleni harcukban bizonyos részeket magukhoz ragadtak a világosságból s ezeket a gonosz anyagba zárták. Ez az emberben a lélek, mely tehát a jó szellemnek, istenségnek egy része. Ennek a jószellem-résznek felszabadítása a gonosz testből — a megváltás, mely azáltal megy végbe, hogy az ember tudatára ébred a jó és rossz közötti ellentétnek, mely úgy benne, mint az egész természetben megtalálható. Ez a tudat akkor, mikor az első ember megszegte a rossz szellemtől neki adott törvényt, még élénk volt, lassan azonban elhomályosult. Ezért jött el Krisztus a napból, hogy az embert újból isteni lényének tudatára hozza. Ez a Krisztus csak látzólagos testet vett fel, azért Mani semmit sem tart abból, ami Krisztus születése és halála közt történt. A felvilágosítást az ígért Vigasztaló fejezte be és ez maga Mani. Miután minden anyag rossz, elvetette a szentségeket is és tagadta a test feltámadását. Erkölcstana három pecsétet tesz az emberre: a szájra, tiltva a hús, bor, tej és tojás élvezetét, valamint a Mani elleni beszédet; a kezekre, tiltva az állatok megölését, a növények és gyümölcsök leszedését; végre az ágyékra, tiltva a házasságot, vagy legalább is gyermekek nemzését. Miután e tilalmak, kivált az utolsó, az eretnokség fennmaradását lehetetlenné tették volna, két osztályra osztotta követőit: a hallgatók és választottak osztályára. Amazok ehetek gyümölcsöt és egyéb növényeket, húst azonban nem és házasságot is köthettek, de gyermeket ők sem nevelhettek. A választottakat szigorúan kötelezte a három pecsét, minek fejében az a kiváltságuk volt, hogy a növények élvezése által a bennük elzárt szellemrészeket felszabadíthatták: minél többet ettek, annál

több szellemet, vagyis istenséget szabadítottak fel és hírlett, hogy némelyek csupa vallásos buzgóságból holtra ették magukat. Minthogy azonban a növényeket ők sem szakíthatták le, azért ezt helyettük a hallgatók tették; jutalmuk abban állott, hogy a választottak feloldozták őket a növényszedéssel elkövetett bűnök alól. Idege- neknek, kik nem tartoztak a szektához, nem volt sza- bad ételt vagy italt adni, mert ezzel a szellemrészeket csak még jobban bebörtönözte volna az adakozó az anyagba.

Mani tehát a perzsa vallás nevetséges tanait meg- hamisított kereszténységgel eresztette fel s így egy ellenmondásokkal teli rendszert hozott létre. Jól nevezi *Feszler* a manicheizmust a «megoldhatatlan ellentétek, a restség és szeretetlenség vallásának». (Kirchenlexikon 1893. VIII. 611.) Szinte érthetetlen, hogy hogyan tudott a legszigorúbb büntetések — jószágelkobzás és fejvesz- tés — ellenére is csaknem három századon át fenn állani. S még érthetlenebb, hogy hogyan tudott ez a zagyva koholmány, mely minden szellemesség és szépség nélkül szükölködik, oly nagy elmét is hatalmába keríteni, mint amilyen Ágostoné volt. «Lassan, szinte észrevétlenül mindig jobban belegabalyodtam a manicheus ostobasá- gokba. Már azt is elhittem, hogy a füge is meg nevelő- anyja, a fa is tejkönnyekkel gyászolja egymástól el- szakadásukat. Ha pedig valamely szent ember — választott — a nem saját, hanem más bűnös kezével szakított fügét megeszi és megemészti, valahányszor imádság közben sóhajt, angyalokat, sőt istenparányokat lehel ki magából.» (III 10.)

Tagastéban tanít.

Négy évig tartó tanulmányok után Ágoston 375-ben visszatér szülővárosába és ott ékesszólástant tanít Híre megelőzte s így hamarosan tekintélyes tanulócsereget vette körül. Sok bámulója, sok tisztelője, sok barátja, szerető, hű barátja volt s ő mégis szegénynek, mert boldogtalannak érezte magát. Ó a lelket nem lehet áltatni s nem végkép elaltatni! Idegennek érzi magát e földön, vissza-sírja hazáját: Isten országát, a mennyországot. Elvesztette a paradicsomot, de nem isteni származását. Nemesi oklevele nem pergamentre van írva, hanem lángbetűkkel beléje jegyezve. Istentől ered és csak Isten tudja boldogítani. Épített piramisokat és Akropolist, emelt függő kerteket és a világ csodái közé sorolt templomokat, irt könyvtárakat hieroglifekkel és szerzett ékírással 220.000 soros hőskölteményt, harcolt véres csatákat, ült dicső diadalokat aranyból vert diadalkocsikon, faragott milói Vénusokat és belvedereit Apollókat, vert finom csipkét cernából és alabastromból, mint a Tutankhamen fáraónak napjainkban kiásott tróntermében talált alabastromvázákon látni: szóval csinált kultúrát, méreteiben gigászi, tartalmában értékes kultúrát, — de mindez nem bírta honvágyát elcsitítani. Minél inkább töltözött ezekkel, annál több után vágyódott. Amikor pedig a testi élvezetekre adta magát, egyenesen sorvadni kezdett s úgy érezte, hogy minél többet élvez belőlük, annál üresebbé válik... Ágoston mindkettőt megpróbálta. Első volt a tudomány csarnokaiban, ahol lelke teleivódott a legnagyobb lángelmék gondolataival, másrészt ékesszólásával ritka népszerűséget szerzett magának s

nem egyszer gyönyörködött őt ünneplő tapsviharban. Aztán kivette részét a testi élvezetekből is. Korán, nagyon korán kezdte szürcsölni e mérges nektárt, hamar megmámorosodott tőle és — fenékgig ürítette. Éveken át tartott e mámor, mely nem engedte, hogy bűnbánóan letegyje azt a méregpoharat. S mind eme gyönyörök mégis üresen hagyták a lelkét: amit később vallott, azt már élvezésközben is érezte, hogy nyughatatlan a mi lelkünk, míg csak Istenben meg nem pihenhet! Ágoston azonban még távol bolyongott a lelki béke eme szent földjétől. Még a pusztában tartott, mint valamikor a választott nép. Előbb még meg kellett tisztulnia — sarui sárosak voltak — hisz mocsárban gázolt hosszú éveken át De ezalatt valaki naponként imádkozott érte. Valaki naponként kérlelte érte Istent, forró könnyekkel kérlelte: édesanyja. Vájjon hiábavaló lesz-e az édesanyjának imája? Vájjon hiába fognak-e könnyei folyni? Vájjon Hagar kimerítette-e teljesen a mennyei Atyának irgalmasságát? Mónika mély hite s az abból táplálkozó szilárd reménye egyre azt súgta neki, hogy ez lehetetlen. És nem csalódott reményében.

A viszontlátás korántsem volt örvendetes. Fiának erkölcsi bukásánál is mérhetetlenül jobban fájt az ő hívő lelkének az, hogy elszakadt Krisztustól és az eretnekekhez csatlakozott. S amikor sem szép szó, sem könnyes kérés nem érték célt nála, Mónika hősi tette határozta el magát: kizárta házából Ágostont! Az evangélium kemény szava, hogy aki övéit jobban szereti Krisztusnál, nem méltó öhozá, acélozta meg különben gyengéden és hevesen szerető anyaszívét e hősi elhatározás megvalósítására. A házból való kizárás természetesen nem jelentette a szívből

való kizárást is. Ellenkezőleg. Anyai szeretete még csak erősebb lett benne, hisz' párosult a Krisztust szerető hívőnek aggódó szeretetével, mellyel fiának tévelygését nézte.

Ágoston szerető szívét fájdalmasan érintette anyjának ez elhatározása, de az említettem mámor, a bűn narkózisa még sokkal erősebb volt, hogysem őt hasonló hősi elhatározásra tudta volna bírni. Románián újból felajánlotta neki házáat és Ágoston elfogadta a vendégszeretetet. Hogy mily meggyőző erővel tudott beszélni és mily rajongó híve volt a manicheizmusnak, mutatja az a szomorú tény, hogy Románián is manicheussá lett rövid idő múlva és fia, Licentius is ezen az úton volt Hozzájuk csatlakozott Alypius, egy igen tekintélyes család fiatal sarja. Ágoston annyira lelkesedett tévedéséért, hogy nem is gondolt jogi tudásának értékesítésére szülővárosában. Nem az igazságosságnak, hanem az igazságnak akart apostola lenni.

De az irgalmas Isten sem szűnt meg megtérésének útját előkészíteni. A rajongó térítőnek sikereit s az ezek fölötti örömeit megkeserítette egy gyengéden szeretett barátjának hirtelen halálával. Nevét nem ismerjük, csak azt tudjuk, hogy játszótársa volt Ágostonnak s hogy ez őt a legbensőbb szeretettel szerette. Ez a szeretet még mélyebb gyökeret vert Ágoston szívében, midőn visszatérve Karthágóból tanítómesterévé lett az ékesszólásban. Az állandó érintkezés és Ágoston meggyőző beszéde itt is hamar megtermetté gyümölcseit: a tanítvány, aki különben az egyház hitűjoncai közé tartozott, átpártolt mesterének tévhitére! Egy év múlt el így, Ágostonra édes örömök esztenedeje, mikor hirtelenül beteg lett barátja. Az orvosok

tanácstalanul álltak ágyánál Övéi megkereszteltették hát, amit Ágoston közömbösen nézett végig, hisz' az ő szemében ez nem volt szentség, hanem csak üres ceremónia. A beteg állapota jobbrafordult és egyre javult. Mikor már beszélhetett is, Ágoston az ő megkereszteltetése fölött ékelődni kezdett. De a beteg elfordult tőle és határozott nyíltsággal kijelenté, hogy ha barátja óhajt maradni, ily istenkáromló beszédekkel fel kell hagynia. Ágoston kínos zavarral hallgatta e rendretasítást. Sokkal jobban szerette a beteget, semhogy tovább zaklatta volna neki nem tetsző beszédekkel; lelkében azonban el volt határozva, ha majd teljesen helyreáll egészsége, visszahódítja őt a manicheizmusnak. Azonban ember tervez, Isten végez. Mire Ágoston visszatért egy kisebb útról, barátjának lelke a kereszt-ségi ártatlanság fehér köntösében elröpült e földről, mérhetlen szomorúságára Ágostonnak, lu őt oly szenvedélyesen szerette. Vallomásaiban olvassuk e mély fájdalom örökszép, megható megnyilatkozását, a szenvedélynek finom lélektani boncolását azokkal az okos megfigyelésekkel, melyekre csak a kegyelem képesít és azokkal az üdvös jótanácsokkal, melyek mindnyájunknak szólnak, kik, mint Évának gyermekei, ama szenvedélyeknek csiráit magunkban hordozzuk. «Szörnyii fájdalom sötétsége borult lelkemre — írja. — Minden, de minden a halálra emlékeztetett. Minden, amink egykor közös volt, kízó szenvedést okozott. Szemem mindenhol őt kutatta, követte, de sehol meg nem kaphatta. Gyűlölettel fordultam el az élettől, mert ő nem volt... Egyedül könnyeimben vigasztalódtam... Szerencsétlen voltam, aminthogy minden lélek szerencsétlen, ha múltó dolgokhoz kötözködik. Mert a válás

ezeknek szakadás, érzésük boldogtalanság, s ez az egész nyomorúság bennük rejtezett, mielőtt még a veszteség érte volna őket... Halálosan untam az életet s mégis féltem a haláltól... Gyönyörűen mondta valaki, hogy barátja «lelkének fele». Én is úgy éreztem; lelkem az övével egybeforrva egy lélek volt két testben. S talán azért irtóztam tovább élni, mert nem akartam féléletet; s azért féltem meghalni, nehogy, akit annyira szerettem, velem és bennem egészen meghaljon.» (IV. 4. 6.)

Amíg Ágoston korán elhunyt barátját siratta, sírt viszont érte édesanyja is. Ő is halottat siratott, lelkileg halott fiát És mégis mily mások voltak ezek a különben keserű könyvek, mint Ágoston könyvei: enyhülést szereztek az anyai szívnek és mint jótékony balzsam hatottak a lelkére, míg Ágostonét marták és emésztették. Csakhogy Mónika nemcsak sírt, hanem sokat-sokat imádkozott is. S ez a siránkozó ima és imádkozó siránkozás szívéen találta az örök Irgalmat s megadta neki, amit sírva kért tőle. Most még csak — álomban. Mintha nem akarta volna őt Isten egyszerre a teljes fényárba állítani: előbb álomban mutatott neki biztató képet Úgy látta álmában, hogy egy hosszú, keskeny deszkán áll, szomorúan, sírva. Ekkor egy ifjú jött feléje, kinek csupa fény volt a ruhája; kedvesen reámosolygott és kérdé, miért mindig oly szomorú! S amikor megmondta ennek okát, az ifjú megvigasztalta s azt mondta, hogy nézzen csak fel, ahol ő áll, ott áll a fia is. Mire felemelte tekintetét s íme! Ágoston ott állt mellette a keskeny deszkán.

Mónika örömmel ébredt fel és örömmel mondta el Ágostonnak az ő álmát, aki rögtön kész volt annak megfejtésével: anyja is követni fogja az ő vallási néze-

teit De Mónika is rögtön kész volt a cáfolattal «Nem, nem! — feleié élénken — nem az mondatott nekem: Ahol ő áll, ott fogsz te is állni, hanem megfordítva: Ahol te állsz, ott fog ő is állni!»

Ágostonra nagy hatással volt nem annyira az álom, mint anyjának gyors és biztos magyarázata. (III. 11.) Mónika szíve is édesen jóleső bizalommal telt el ez álom után s e bízó örömeinek hatása alatt újból házába fogadta fiát. A Szentírásban magasztalt «erős asszonya volt ő, aki a hívőnek szigorát szépen tudta az anyának szeretetével összepárosítani. S miként a vándor, amikor először pillantja meg messzi távolból szülőhelyét, melyet elérni akar, örömmel gyorsítja meg lépteit, hogy azt minél előbb el is érje, épúgy Mónika megkettőzte imáit, alamizsnáit s egyéb önmegtágadásait, csakhogy minél előbb kiesdje Ha számára a megtérés nagy kegyelmét S nem érve be a maga imáival, mindenkit, akit buzgó hívőnek ismert, megkért, hogy őt imasegítségével támogassa.

Ekkor történt, hogy egy idegen püspök érkezett Tagastéba. Alig szerzett erről tudomást Mónika, máris elhatározta, hogy felkeresi őt és megkéri, beszéljen Ágostonnal, győzze őt meg végzetes tévedéséről s terelje vissza az eltévedt juhocskát a krisztusi akolba. Az elhatározást gyorsan tett követte. A püspök azonban nem vállalkozott e térítési munkára. Lehet, hogy ismerte Ágostont; hallott az ő tüneményes tehetségéről, szónoki sikereiről s mint jó lélekismerő tudta, hogy öntelt lélek alkalmatlan a krisztusi igazság befogadására, mert »Isten a kevélynek ellenáll«. (Jk 4, 6.)

«Hagyd ott egyelőre — mondotta. — Imádkozzál érette az Úrhoz. Kutatásai révén majd maga is meg-

ismeri, mi és milyen gonosz dolog az az eretnecség!» (III. 12.) Mónikát azonban ez nem nyugtatta meg s azért tovább könyörgött a püspöknek, hogy beszéljen fiával. De amaz hajthatatlan maradt «Menj innen — szól határozott hangon. — Lelkedre mondom, lehetetlen, hogy ennyi könny magzatja elpusztuljon!» (III. 12.) Mónika engedett. A kemény szó lágy zeneként hangzott a lelkében, mintha az égből jött volna. Sokszor ismételtetve a neki oly drága szavakat: Ily könnyek gyermeke nem veszhet el! S mindig úgy érezte, mintha erő és öröm áradna ki belőlük.

Karthágóban.

Ágoston lelkére halotti lepelként borult szeretett barátjának halála. Hogy a búskomorság meg ne ölje, elhatározta, hogy Karthágóba teszi át lakhelyét Ezt az elhatározását nagyratörése is sugallta. Szülővárosa neki szűknek bizonyult. Ketrecnek érezte az ő saslelke, ahol nem röppülhet kedve szerint Románián, bármennyire fájlalta Ágoston távozását, mert abban ő a város nagy veszteségét látta, mégis felajánlotta neki újból karthagói házát lakásul.

Ágoston itt is ékesszólást tanított és ugyanoly kedvelt tanár volt, mint Tagastéban. Az új környezetben újjáéledt ő maga is. Tanítványaiban jóbarátokat is bírt, annál is inkább, mert nagy szelleme, mint az óriás mágnes az apró vasszilánkokat, ellenállhatatlanul magához vonzotta őket és szuggesztív erejével magához hasonlókká is tette őket.

Ily sikerek azonban nem elégítették ki Ágoston mérhetlen dicsvágyát Ő a nagy arénák tapsviharát szomjú-

hozta, ahol nem néhány tudományra szomjas ifjú, hanem egész Karthágó tapsol neki. Még távol járt attól, aki azt mondotta: *«Tanuljatok tőlem, mert alázatos sűrű vagyok»*. Vindician proconsul ép akkor hirdetett nagy költői versenyt. Ágoston rögtön elhatározta magában, hogy résztvesz benne, sőt annyira szívéen viselte ez újabb szereplésének sikerét, hogy még egy kuruzslónak ördögi közbenjárásától sem riadt volna vissza, ha az egy az ördögnek feláldozandó állat leölése nélkül megtörténhetett volna; de ezt az ő manicheista hitvallása szigorúan tiltotta. Fölösleges is volt volna: Ágoston messze túlszárnyalta versenytársait és Vindician, aki maga is tudós orvos hírében állott, sajátkezűleg tette fejére a győzelmi babérkoszorút. Vindician ezután is különös figyelemmel volt Ágoston iránt s az ő befolyásának volt eredménye, hogy Ágoston teljesen kiábrándult a csillagjóslásból, melynek eddig vakon hódolt. Az emberi jóslásban azonban ezután is hitt, aminthogy a jövő mindig érdekelte, sőt izgatta az embert. Mindig szerette volna azt a sűrű fátyolt, mely a jövőt eltakarja, felemelni. Ez az emésztő vágya állította a delfii jósdát, ez írta a szibillakönyveket s ez rendezte napjainkban is az okkultizmus és a spiritizmus idegbontó kísérletezéseit A XX. század gyermeke nem éri be a sok tudással, melyet tagadhatatlanul szerzett: mindentudó szeretne lenni. Pedig *«kimérte Isten a tudás határait»* s az emberi szemhatáron túl kezdődik még csak a végtelennek birodalma, melybe halandó bele nem tekinthet. A józan ész mindig be fogja látni, hogy a mindentudó Isten végtelen irgalmának műve az, hogy elfödi előlünk a jövőt. Ne akarjuk tehát a jelenben már a jövőt is tudni. Minden nap tovább

göngyölti a jövő titokzatos fátyolát és a halál órájában teljesen legördül s a lélek, mely addig a szemhatár szűk kereteibe volt beszorítva, meglátja a végtelenséget s beleáll az örökkévalóságba.

Karthágói tartózkodása alatt írta a szépről és arányosról szóló értekezését, melyet a különben személyesen nem ismert Hierius szónoknak ajánlott, ezzel is akarván figyelmét magára fordítani. Az értekezés — sajnos — nyomtalanul elveszett s 20 év múlva maga Ágoston sem tudta, hová lett és hogyan tűnt el. (IV. 13, 14, 15.) Különben csendes egyhangúságban teltek napjai. Lelkében azonban nem volt csend. Ott állandóan a nagy kérdések viharai dúltak és nem volt, aki neki ezekre kielégítő választ adott vagy adhatott volna. Afrikának ezidőben nem volt sem Tertullianja, sem Origenese, sem Cypriánja. De szerencsére a manicheizmus szóvivői sem voltak kiválók, sőt napirenden levő botrányok mindjobban meggyőzték Ágostont, hogy az általuk hirdetett szigorú megtartóztatások csak papíron vannak meg, az életben mindenben ép az ellenkezője. Egyedüli reménysége egy Faustus nevű manicheus püspök volt még, akinek tudásáról és életszentségéről csodás dolgokat hallott s ép azért oly tekintélynek tisztelte, aki a lelkében viharzó kérdésekre meg fogja tudni adni a másoktól hiába várt feleletet.

A várva-várt találkozás Ágostonra üdvös csalódással végződött. Faustust «igen jómodorú, simanyelvű embernek» találta, s bár élvezte «előadása lendületét és elevenségét, kifejezéseinek szabatoságát és könnyedségét», mégis hamar «kitapasztalta, hogy járatlan a szabad tudományokban», amit különben ő maga is bevallott Ágostonnak. De ezzel nagy lökést is adott

annak a kijózanodási folyamatnak, mely Ágoston lelkében már régebben megindult, amikor «temérdek bölcséleti könyvet olvasva, egyet-mást ebből egybevetett a szószátyár manicheus-mesékkal s úgy találta, hogy azok a bölcselők legalább iparkodtak a természet rejtelmeibe behatolni, míg a manicheusok ostoba mesékkal tartották követőiket. (V. 3, 5, 6, 7.)

Rómába!

A nagy csalódás az igazság után sóvárgó Ágostont más irányba terelte. Karthágó elvesztette előtte minden vonzerejét. Az a rossz szellem, mely az ifjúságában élt és nap-nap után csúnya botrányokban nyilatkozott meg, a mindig nemesen érző és gondolkodó Ágostont szinte elkéséřítette. (V. 8.) Ehhez járult barátainak, Alypius, Nebridius és Marcián folytonos unszolása, hogy menjen el Rómába, a világ fővárosába, ahol tág tere lesz nagy szellemének az érvényesülésre. Ágoston el is határozta magát a római útra, amiről valami-képen Mónika is tudomást szerzett. Rögtön Karthágóban termett és kérlelte, hogy szándékáról tegyen le. Ágoston azonban nem engedett az anyai kérésnek és cselhez folyamodott. Úgy viselkedett, mintha letett volna szándékáról, titokban azonban megtett minden előkészületet az elutazáshoz. Mikor pedig a hajó is horgonyt vetett a kikötőben, azt mondta Mónikának, hogy egy elutazó barátját kell arra elkisémie. Mónika elhitte és az ő ajánlatára egy Szent Cypriánnak szentelt közeli kápolnába ment, míg Ágoston csónakba ült, hogy a hajót elérje. Forró imában és forró könnyek ontásában töltötte el az aggódo anya az egész éjszakát,

minden pillanatban fia visszatérését várva. De nem tért vissza. Az éj leszálltával kedvező szél támadt s a hajó éjfélkor el vitorlázott Itália felé. Mónika hite és rendíthetetlen bizalma az isteni Gondviselés iránt elcsitította túlaradó fájalmát és visszatért Tagastéba. Isten fájdalomból szó örömet, elválásból tartós együttléte; keserű könnyekből ő édes örömkönnyeket s a fájdalom sóhajaiból jubiláló himnuszokat tud csinálni. Még kedves szolgálóinak kérését sem teljesíti, mikor nem jót kérnek tőle. Vagy jó volt volna-e, ha Ágoston tovább is Karthágóban marad? Csak Isten ismeri a feltételes jövőt Csak ő tudja, vált volna-e a manicheus rhetorból az egyházat minden időben megvilágító szentatya akkor is, ha megmarad Karthágóban. Kétségtelen, hogy Isten ezt is megtehetette volna s ha kellett volna, csodálatos módon is megtéríthette volna ezt az eltévedt lelket. De Isten nem nyúl rendkívüli eszközökhöz, amíg természetes úton-módon is elérheti célját. Kiemeli tehát Ágostont a bűn fészkeből s bár ez még magával viszi büntársát és fiát is, mégis más, az ő megtérésének kedvezőbb környezetbe állítja, hogy *végre* megnyissa lelkét a kegyelem éltető sugárainak. Ej volt, sötét éjfél, mikor Ágoston elindult, de órák múlva fényes nappal lett a tenger fölött, amelyen Ágoston Rómába hajózott. Sötétség borult az ő lelkére is, de rövid évek múlva végre megvilágította azt a lumen Christi. Ezért kellett Mónikának sírnia s az elválás fájalmát elszenvednie. S ő úgy érezte, hogy az Istent szeretőknek minden javukra szolgál.

Rómában. 383.

Róma még nagyrészt a régi pogány világváros volt. Nagy Konstantin nem tadta pogány jellegét megszüntetni, bár sokat tett ez irányban. Ha nem tette volna át székét a róla elnevezett Konstantinápolyba, bizonyára hamarább öltött volna Róma keresztény képet így azonban még mindig álltak a pogány templomok, száznál is több, és a városi tanácsban is még tekintélyes számban volt a pogányság képviselve, amely örömmámorban úszott, mikor a hitehagyott Julián lépett a trónra azzal a bevallott elhatározással, hogy az egész vonalon visszaállítja a régi rendet. Megújult ez az ő örömük az ariánus Valens alatt is, aki a birodalom keleti részében a Deciuséhoz hasonló kegyetlenséggel üldözte az igazhitű keresztényeket. Az egyházat gondviselő Úr azonban mindkettőt hamarosan maga elé szólította és Gratiánban Nagy Konstantinhoz hasonló védelmezőt adott híveinek. Gratian mindjárt azzal tett hitvallást, hogy nem vette fel a Pontifex Maximus címet és a város védőistennőjének, Victoriának oltárát és szobrát eltávolíttatta a senatus nagyterméből. Egy további rendelkezésével megszüntette a pogány papság és a Vestszüzek összes kiváltságait, javaikat pedig az államkincstárnak ítélte oda. Kelet császárává Theodosiust tette, aki, mint hithű katolikus, halálos csapást mért az egyre jobban elhatalmasodó arianizmusra. A 381-ben tartott konstantinápolyi zsinat határozatainak megvalósulásában is jelentékeny része volt Gratiánnak.

Ilyen volt Róma, mikor Ágoston 383-ban odaérkezett. A katakombákból alig feljött egyház gyönyörű

jeleit adá annak az új életnek és isteni életerőnek, melyet isteni alapítójától kapott nászajándékképen. Már álltak a szent Péterről, Pálról, Kelemenről, Lőrincről, Ágnesről s a szent keresztről nevezett bazilikák. A Krisztus oltáráról lecsurgó vér megihlette a lelkeket. Napirenden voltak előkelő családok megtérései. A Scipiók és Grachusok fényes márványpalotáiból kórházak lettek, melyekben patriciusi sarjak szolgálták ki a szenvedő betegeket Péter székében a tudós és szentéletű Damazus pápa ült, akinek hívó szavára ép akkor (374) sereglettek össze az egész világról az egyháznak püspökei, minden ékesszólásnál értékesebb bizonyítékát adván ezzel annak, hogy Jézus Krisztus nem csupán egy nép és nemzet számára alapította egyházát, hanem világegyházat alapított az egész emberiség számára. Damazus monumentális építkezésekkel is örököltette meg nevét, több templomot építve, a régieket megújítva, nagyobbítva és falfestményekkel ékesítve. A katakombákról sem feledkezett meg és Dionysius mester alig győzte a pápa által megfogalmazott megható síriratokat kőbe vésni. Udvarában élt a nagy szent Jeromos, akivel a Szentírás Vulgatafordítását átjavíttatta.

Ágoston tehát lelket emelő újjászületést láthatott, mikor Rómába ért. Az a siralmas romlás, az a szomorú lelki lezülles, melybe a pogány vallás az emberiséget sodorta, igen sok emberben mély sóvárgást keltett egy szebb élet, egy tisztultabb légkör után. Akiket nem vakítottak el csúnya szenvedélyek végképen, akiket nem láncoltak rang és jólét rabláncjai a pogány oltárokhoz, szent örömmel üdvözölték az egyházban megszabadítójukat e megalázó rabságból. De Ágoston — sajnos — még nem tartozott ezek közé. A testiség bilincseit

magával hozta hazájából és értelme még nem tudott, de nem is akart a tévely békőiből kibontakozni. Rómában is egy manicheusnál szállt meg, sőt most már a kiválasztottakhoz tartozott ő is. (V. io.) A bizalmasabb érintkezés azonban a beavatottakkal végre kinyitotta szemét. «Ágoston tisztán láthatta, amit Karthágóban sejtett: a legutálatosabb erkölcstelenséget, a legbotránysabb tivornyákat, azt a romlottságot, mely a hittitokba való fokozatos beavatással és méltósággal egyaránt növekedett. De leginkább az nyitotta meg Ágoston szemeit, hogy e romlottság a mester legtitkosabb tanításainak volt következése s az ő legbizalmasabb oktatásai által volt igazolva.» (Bougaud 175.) Nemes lelke felháborodva fordult el ettől, de még nem volt elég tiszta és erős, hogy odafordult volna Krisztushoz. Megfejthetlen nehézségek gyötörték még mindig, főleg a rossznak természetét és eredetét illetőleg. Így történt, hogy középútra vélt rátalálni az akadémikusok tanában: mindenén kételkedni, mert az igazságot nem lehet biztosan megismerni. Még súlyos megbetegedése sem térítette észre. Pedig közeli végét érezte már. «A láz folyton fokozódott — írja V. 9. — s már-már indulnom kellett az örök halálba s még ebben a nagy veszedelemben sem kívánkoztam szent keresztséged után. Gyermekkoromban jobb voltam, mert akkor sürgetve kértem jámbor anyámtól». De az élet Ura megkegyelmezett a beteg lázadónak, mert — Tagastéban éjjel-nappal ostromolta őt imáival és egyéb érdemeivel Mónika. «Egy nap sem mulasztotta el az oltár áldozatát; napjában kétszer, reggel és este — kivétel nélkül — megjelent templomodban, hogy téged hallgasson a szentbeszédekben és meghallgatást nyerjen imádságaiban... Vele voltál, meghallgattad s teljesítetted

kérését örök határozatod rendjében. Örök a te irgalmad, Uram!» (V. 9.)

Rómában is ékesszólástant tanított Ágoston. Úgy mondják, az Aventinus alján, ott, ahol most a S. Maria in Cosmedin ősrégi templom áll, állt az a ház, melyben Ágoston lakott és tanított. Tanítványokban itt sem volt hiány; különbek is voltak a karthágóiaknál, de mikor fizetésre került a sor, elhagyták mesterüket és máshoz csatlakoztak. Ez újból elkéséřítette Ágostont annál is inkább, mivel egyéb jövedelmi forrása nem is volt. Épen azért kapva-kapott az alkalmon, amely Róma elhagyására épen kínálkozott. Milánó városa azzal a kérés-sel fordult Symmachushoz, Róma felügyelőjéhez, hogy küldjön neki egy megbízható tanítómestert az ékes-szólástan előadására. Symmachus választása Ágostonra esett, aki fényes próbabeszédet mondott. így kerül Ágoston 384-ben Milanóba, ahol szent Ambrus megcsodált egyénisége Ágostonra is döntő befolyást gyakorolt. Alypius ide is követte mesterét.

Milanóban. 384.

S megjött Nebridius is Karthágóból. «Otthagya kitűnő családi birtokát és házat, Milanóba jött azért hogy velem együtt az igazság és bölcseség rajongó tanulmányozására szentelje életét. Épúgy vágyakodott, épúgy ingadozott, mint én; lángadozva kutatott a boldog élet titka után s a legnehezebb kérdéseket boncolgatta elméje roppant élességével. Három szomjas lélek volt ez együtt, bajukat egymásnak panaszlók s benned reménykedők, hogy feltáplálad őket alkalmas időben.» (VI. 10.) De az a alkalmas idő» még nem jött

meg. A cirkuszi szenvedély és a testi vágyak késleltették, mert a lélek nem lakozik oly testben, mely a bűnnek szolgál.« Vágyódtam a boldog élet után, de féltem igazi forrásától; kerestem, de menekültem előle. Úgy éreztem, igen boldogtalan leszek asszonyi ölelések híján; eszembe sem jutott — mert sohasem próbáltam — az orvosság... azt gondoltam, hogy az önmegtartóztatás saját erőnk dolga s ilyen erőt nem tudtam magamban; nagy balgaságomban az írás szavát nem ismertem, hogy: *Senki meg nem tartóztathatja magát, hanem ha Isten adja.*D (Bölcs. 8, 21.) (VI. 11.)

Ambrus püspök akkor már «a világ egyik legkiválóbb!) embereként volt ismeretes, mikor az isteni Gondviselés keze alá vezette Ágostont Mint mindenkit, úgy őt is atyai jósággal fogadta. Ágoston szorgalmas hallgatója lett a szent püspöknek. De «szándékom — vallja meg ő maga — nem volt igazi jószándék: inkább szónoki tehetségére voltam kíváncsi, ha vájjon olyan-e, mint híre. Szavai teljesen lekötötték figyelmemet, a tartalommal azonban nem törődtem, sőt lenéztem». De élvezettel hallgatta, mert bár előadása nem volt oly derült, mint Faustusé, de tudományosabb volt és tartalom tekintetében amazét Ambruséval össze sem lehetett hasonlítani. Az igazság Istentől van és Istenhez vezet. A lélek, hacsak nem halt ki belőle minden értékelési képesség, természetesen megérzi és vonzódik hozzá. Ágoston lelkébe is lassan utat találtak a krisztusi igazságok. Ambrus szentírásmagyarázatai sok oly nehézséget oldottak meg, mely valamikor végzetesen megzavarta, mert betűszerint vette az írás szavait. (V. 14)

Ágoston éles elméje hamar belátta, hogy a ma-

nicheizmus tarthatatlan s ezért elhatározta, hogy végleg szakít vele és újból az egyház katechumenévé lesz.

Bilincsoldás.

Ekkor érkezett meg anyja. Az ő lelke megérezte fiának lelki vergődését. Az anyai szív a szerető Isten seizmográfja: mérhetlen távolból is megérez minden legkisebb rendülést. Hogyne érezte volna meg fiának szörnyű vívódásait? Hajóra szállt tehát és sok vihart kiállva végre szívére ölelhette édes fiat. «Mikor megmondottam, hogy már nem vagyok manicheus, de katolikus sem, nem gerjedt fölösleges öröme... nagybékességesen és bizodalommal teljes lélekkel azt mondotta: hiszi Krisztusban, hogy megláthatja katolikus hűségemet e világból kizarándoklása előtt.» Különben folytatta imádságait, hogy az irgalmas Isten fejezze be miné^ előbb fiának visszatérését a tévtan és bűn országából. Ágoston pedig egyre hallgatta Ambrus tanításait, melyek rendre cáfolgatták a manicheusok dőreségeit. Ágoston lelke felüdült, mikor hallotta, hogy Istent «nem határolja emberi test formája» s következőleg nem is lehet «akármilyen nagy és kiterjedt, de mégis csak véges tér korlátái közé beleszorítani». (VI. 4.) Örült akkor is, mikor a helyes szentírásmagyarázat szabályait hallotta tőle «s mikor a misztikus fátyol mögött rejtőző szellemet tárta eléje olyan helyeken, amelyeknek betű szerint való értelme nyilván fonákságot hirdetett». (VI. 4.) S örülhetett akkor is, mikor kezdte belátni, hogy hit nélkül nem boldogulhat, hogy be kell hódolnia oly kinyilatkoztatott igazságoknak, melyek emberi elmével fel nem érhetők s emberi mértékkel fel nem mérhe-

tök. «Mennyi temérdek dolgot elhiszek — így pirongatja magamagát — pedig egyiket sem látom s nem voltam ott, mikor történtek. Mennyi ilyen adat van a világtörténelemben, az országok és városok történetében, aminek mind nem voltam tanúja; mennyit elhiszek barátaimnak, az orvosoknak s általában az embereknek! S ez így van jól, mert e bizalom nélkül mozdulni sem tudnánk az életben. S végül rendületlenül hiszem, hogy ezektől a szülőktől származtam, pedig erről semmit sem tudhatnék, hacsak el nem hittem volna, amit mondtak. Ezen elmékedések fonálán meggyőztél, hogy nem azok hibáznak, akik hisznek immár az egész világon igen nagy tekintélyű könyveidnek, hanem azok, akik nem hisznek.» (VI. 5.) Nagy haladás volt ez a Krisztushoz vezető úton, aki szintén a Szentíráshoz utasította hallgatóit: *Vizsgáljátok az írásokat... azok bizonyosságot tesznek rólam.* (Jn. 5, 39.) Értelme kezdé levetni az elfogultság és előítélet békóit, melyektől megszabadulva, mind fürgébb léptekkel közeledett az Úr Jézus Krisztushoz. «Tünődtem ezen s te segítettél. Sóhajtoztam: meghallgattál. Ingadoztam: kormányoztál. A világ széles országútján ballagtam: s nem hagytál magamra.» (VI. 5.)

De «az érzékiség nyavalyája» még mindig erős láncon tartotta Ágostont. «Halálra hervasztó gyönyörűséggel viseltem bilincset s remegtem a szabadulástól.» (VI. 12.) Pedig elsősorban Mónika dolgozott e felszabadításon. Hívő lelkének egyetlen kívánsága volt, hogy fia megkeresztelkedjék s egy törvényes házasságban boldogságát találja. Ámde megkereszteléséről addig szó sem lehetett, míg ágyasát el nem bocsátja. Mónika tehát e bűnös viszony megszületésén fáradozott s azért

hozzá illő jegyest keresett talált is megfelelőt.«A kiválasztott leánynál körülbelül két év hiányzott a szokásos férjhezmenési korból; de mivel a leány tetszett, az volt a terv, hogy megvárom.» (VI. 13.) Lelkében azonban tovább tombolt a vihar. Éles elméje egyre vetette fel a kérdéseket, melyekre hasztalanul keresett választ a bölcselőknél. Pedig annyira szerette az igazságot, hogy barátaival már azon tanakodott, miként vonulhatnának vissza a világ zajából valami remeteségbe, ahol zavartalanul élhetnének lelki kutatásaiknak. «De mikor azt kezdtük fontolgatni, mit szólnak ehhez az asszonyok, mert néhányan nősek voltak, mi többiek pedig akarunk nőszülni, az egész szépen kigondolt terv szétfoszlott, összeomlott kezeink között s el is vetettük egészen.»

(VI. 14.)

Mónika azalatt nem szűnt meg a tervezett házasságot előkészíteni. Erős kézzel járt el nehéz feladatában: az ágyast visszaküldte Afrikába. Ágoston felhöröködül. «A szakítás véres sebet ütött ragaszkodó szívedmen. A nő erős fogadást tett szined előtt, hogy férfit utánam nem ismer többé; visszatért Afrikába s itthagytá nálam természetes gyermekünket. Én boldogtalan. Még ez asszony példáját sem tudtam követni!» (VI. 15.)

Semmi sem gyengíti annyira az akaratot, mint a testi bűn s ha valaki hosszú éveken át rabja, óriási erőfeszítések is hiábavaló erőlködésnek bizonyulnak, ha nem támogatja, acélozza azokat Krisztus kegyelme. Ő mondotta: «*Nálam nélkül semmit sem tehettek.*» (Jn 15, 5.) Ágoston sem bírta e hétfejű sárkányt még legyűrni, «Türelmetlenségemnek hosszú volt a két-éves várakozás menyasszonyomra s mivel tulajdonképen nem annyira a házasságot becsültem, mint inkább

rabja voltam érzékiségemnek, másikat szereztem, nem feleségül, hanem ágyasnak, hogy lelkem nyavalyája egészen megmaradjon.» (VI. 15.) A lejtőn bizony leidé mennek a tárgyak is, a lelkek is és nem fölfelé. A lápok miazmás levegője beteggé teszi a lelket. Az érzékiség tüze előbb-utóbb elégeti a szárnyait s akkor alábukik, pedig Istenhez való röpülésre van teremtve. A szenvedély mámora mint valami piszkos, novemberi köd borul reá és ködben nem lát többé tisztán, még ha olyan sastekintete van is, mint Ágostonnak volt «Bűneim egyre sokasodtak» (VI. 15.), vallja ő maga.

A megtérés útján.

Egy gondolat s érzelem volt még, mely őt a teljes elmerüléstől visszatartotta: a haláltól és Isten ítéletétől való félelem. Nagyon mélyen véste azt bele lelkünkbe az irgalmas Isten, hogy amikor a szenvedély végleg elragadott, ez a szent félelem tudjon még «megállj!»-t parancsolni. «A testi élvezet még mélyebb fertőjétől immár csak az tartóztatott, hogy félttem a haláltól és reakövetkező ítéletemtől. Mert ez soha ki nem kopott telkemből, akárhányféleképen változott is meggyőződésem. Mikor Alypius és Nebridius barátaimmal a jók és rosszak befejező sorsáról disputában, szívesen Epikurusnak adtam volna a pálmát, ha nincs meg az a hitem, hogy a halál után a lélek élete következik meg a leszámolás, amit Epikurus nem akart elfogadni». (VI. 16.)

Lelki harcai tovább dúltak. A szellemi világ létezése előtte érthetetlen volt, a rossznak eredete és kérdése megfejthetetlen. «Hiába hánytam-vettem ma-

gamat — írja e lelki tusák idejére vonatkozólag. — hiába forgolódtam egyik oldalamról a másikra, durva» kemény volt minden hely — te vagy egyetlen megnyugvásunk. S íme itt vagy, szabadítónk nyomorba tévedésünkből, kivezetőnk a te ösvényedre, vigasztalónk és biztatónk:« Menjetek csak. Viszlek, jó irányba igazítlak és végigvezetlek rajta benneteket!» (VI. 16.) Ágoston érezte e vezető kéz érintését és szívében bizó öröm és örvendező bizalom bizsergett át. «Te, Uram, nem haragszol ránk örökké. Rajtam is megkönyörültél, por-hamu emberen s tetszést nyert színed előtt rendbehozni torz mivoltomat. Rejtett töviseid folyton hajszoltak, hogy ne legyen nyugvásom, amíg csak lelkem tekintete meg nem állapodik rajtad.» (VII. 8.) A «rejtett tövisek» az a kiolthatatlan tudnivágyás volt, mely Ágoston lelkében állandóan égett. Ez az igazság-szeretetből táplálkozó tudvágy kapva kapott azokon a platonikus bölcseleti könyveken, melyeket a hírneves római szónok, az öreg napjaiban kereszténnyé lett Victonn fordított görögből latinra. A platonikus bölcselet, megvilágítva az evangélium fenséges tanaival, lassan, de biztosan szétoszlatta a tévelyek sötéttségét, mely Ágoston lelkét addig fogva tartotta. A földi teremtmények szűk köréből kiemelkedve, végre fel-emeli tekintetét a látható világon kívül és fölülálló végtelen szellemi Lényhez s ez a feltekintés megadásra kényszeríti őt. «Rám estek hatalmas sugaraid s le kellett sütnöm gyöngé szemeimet. A szeretet és borzalom remegése futott végig rajtam, mert megérttem, mily roppant messze estem hasonlatosságodtól» (VII. 10.) S megtalálta másik kínzó kérdésére is a megnyugtató választ: a rossz nem önálló valóság és

a világ sem rossz, sőt minden önmagában véve jó. Csak egy rossz van és ez a bűn, a szabad akarattal teremtett ember műve. «Kerestem, mi a gonoszság? Azt találtam, hogy nem valami külön önálló dolog, hanem a tőled, legfőbb lénytől elvetemedett emberi akarat alacsony megtévelyedése, önmagából kifordulása s kifelé kívánczósága.» (VII. 16.)

De ez még csak kezdete volt a megtérésnek. Az értelem már behódolt, de a szív még nem melegedett át a megismert igazságtól «Bizonyos voltam ezekben, de jaj! igen gyarló voltam még s nem tudtalak élvezni, ...mert tele voltam még bűneim nyomorúságával» (VII. 20.) Az emberi bölcselőktől végre az isteni Bölcseséghez fordult. A platonikus bölcsélet műveinek olvasása után végre a Szentlélek művének, a Szentírásnak olvasására szánta el magát. «Mohó érdeklődéssel forgattam immár a te telkedből eredett ama tiszteletreméltó írást s valamennyinél jobban szent Pálét» (VII. 21.) Kellemesen csalódott. Volt idő, mikor lenézte és tudományos gögijében sekélyesnek tartotta a Szentírást. Kevély lelkeknek bizony hétszeres pecséttel lepecsételt könyv marad az, még ha ki is nyitják, még ha forgatják is lapjait. Égő csipkebokor ez is, melyhez csak úgy közeledhetünk, ha előbb levetjük az önteltség saruit, melyekhez annyi tévely sara tapad és mély alázattal, sámueli lelkülettel mondjuk: *Szólj Uram! mert hallja a te szolgád!* (Kir. I. 3, 9.) «Megismertem, hogy a Szentírás minden fölséges mondása egyugyanazon képnek egy-egy vonása s megtanultam rettegve örvendezni.» (VII. 21.) Sokan írták, innét a különféle írásmód, a váltakozó stílus, de a hang mindig a Szentlélek hangja s a tanítás mindig az Isten

tanítása. Egy csaknem 60 tagú zenekar, melyet a Szentlélek vezényel, azért oly fenséges és összhangzó a játéku. Nem szaktudósok, bár alig van tudományág, melyet nem érintenének. De ők ezekből csak annyit mondanak el, amennyi a kinyilatkoztatás megértéséhez szükséges, azt is nem a szaktudósok, hanem a hétköznapi emberek egyszerű nyelvén és mindig az Istenre való tekintettel. «Ami igazat a platonikusoknál olvastam — írja Ágoston — azt itt mind megtaláltam, de együtt a te kegyelmedre való hivatkozással... S nemcsak intelmet kapunk ott, hogy örökkévalóságodon legyen tekintetünk, hanem tisztulást is, hogy téged meg tudjunk tartani.» (VII. 21.) «Ama bölcselők könyveiben mindennek nyoma sincs. Semmi sincs bennük a Szentírás jámborságának arculatából; ott nincs szó töredelmes megvallásról, a gyötrődő lélek áldozatáról, alázatos és töredelmes szívről... Mert elrejtetted, Uram, ezeket a bölcsektől és okosaktól s kinyilatkoztattad a kisdedeknek... Mindez csodálatos módon szüzenkezett belém, mikor «legkisebb» Apostolodat olvastam. Átmeg átelmélkedtem cselekedeteit és — megrendültem.» (VII. 21.) Ezt a megrendülést nemcsak az ámulat és tisztelet okozta, melyet a Saulból lett Pálnak élete és apostolkodása váltott ki lelkéből, hanem a régi ember mozgolódása is, akit még mindig nem sikerült levetni. A házaselet gondolata még mindig gyötörte Ágostont. «Szent Pál szerint ugyan nőülhettem volna, bár ő a tökéletesebbet ajánlotta... Gyengeségem a könnyebbet kereste s ez az egy dolog minden más irányban is megbénított Kínos elégedetlenség is gyötört, azért, hogy a házaselettel együtt sok mindenféle kelletlen gondot magamra kell majd szednem, de szenvedélyem

igen hozzákötözött a házasság gondolatához.» (VIII. 1.) Már felismeri a jobbat és értékeli is már a tökéle-
sebbet, de még gyenge annak követésében. «Megtalál-
tam az értékes gyöngyöt Mindenemet eladva, meg
kellett volna vennem. Én azonban késlekedtem.» (VIII. 1.)

A könyörülő Isten azonban nem engedte őt ki
kezeiből. Simplicianushoz vezette, Ambrus püspök lelki-
atyjához, aki nem bölceleti érveléssel, hanem egy kis
történet elmondásával nagyot lendített a megtérés útját
járó Ágostonon. Elmondta, hogy Victorinus rendkívül
művelt és minden tudományban járatós aggastyán volt,
ki a bölceleti irodalomból igen sok művet elolvasott
és bírálattal kísért. Mivel a leghatalmasabb szenátorok
közül akárhány az ő tanítványa volt, kiváló tanító-
működése emlékéül e világ fiai szerint igen nagy ki-
tüntetést: szobrot érdemelt és kapott a római fóru-
mon. Egész öreg koráig a pogány isteneket tisztelte
s részese volt annak az ocsmány vallási iránynak,
amellyel majdnem az egész római előkelő világ tölte-
kezett... De aztán nem szégyenlett kezdő tanítvány
lenni Krisztus Urunknál... Sokat forgatta a Szentírást
s nagy igyekezettel tanulmányozta az egész keresztény
irodalmat. Egyszer azután nem ugyan nyilván, hanem
négyszem közt s bizalmasan azt mondta Simplicia-
nusnak:

— Vedd eszedbe, hogy én már keresztény vagyok.

Ő meg: »Sem nem hiszem — felelte — sem
nem számítlak a keresztényekhez, míg nem látlak temp-
lomba járni!«

Mosolygott Victorinus.

— Hát — úgymond — falak teszik a keresztényt
kereszténnyé?

S gyakran emlegette keresztény mivoltát, Simplicianus mindannyiszor ugyanazt felelte neki, ő meg mindig a falak miatt gúnyolódott Tartott attól, hogy megtalálja sérteni bálványimádó barátait s nyakába szakad pogány hatalmuk egész haragja... Mikor azon» bán olvasmányai és vágyakozása megerősítették; mikor elkezdett félni, hogy Krisztus megtagadja a szent angyalok előtt, ha nem meri megvallani őt az emberek előtt... akkor végre azt mondta Simplicianusnak: «Gyerünk a templomba, keresztény akarok lenni».

Az meg örömeiben helyét is alig találva, elment vele.

Nem sokkal utóbb, az alapvető igazságokban való oktatás után, jelentkezett, hogy keresztelkedni akar. Az Egyház örült, Róma csodálkozott. A büszke pogányok haraggal vettek róla tudomást, fogukat csikorgatták és sápadoztak, de ezzel Victorinus nem tördött

Végre elérkezett a hit megváltásának ideje. Rómában ez előre megfogalmazott nyilatkozatban szokott történni, amelyet a megkeresztelendők valamely emelvényről a hívek gyülekezete előtt mondtak el emlékezet után.

A presbiterek azt tanácsolták Victorinusnak, hogy szűkebb körben tegye le hitvallását Ezt a módot ugyanis fel szokták ajánlani azoknak, akiknél félni lehetett, hogy szégyenlős természetük megzavarja őket.

Ő azonban határozottan az egész jámbor gyülekezet előtt akarta nyilvánossá tenni megtérését... Fellépett az emelvényre letenni a hitvallást. Akik csak ismerték — pedig mindenki ismerte — örömszűgés között hangoztatták nevét s mint a közlekedés elfoj-

tott kiáltása hangzott mindnyájuk ajkáról: Victorinus! Victorinus!

Rögtönzött volt örömük kitörése, mikor megpillantották, de gyorsan el is csendesedtek, hogy meghallhassák. Fölséges bizakodással vallotta meg Victorinus az igaz hitet, hogy szinte valamennyien szerették volna keblükre ölelni s szívükbe zárni. Majdnem szét-szedték örömükben és szeretetükben az öröm és szeretet kezeivel» (VIII. 2.)

Simplicianus elbeszélése nagy hatással volt Ágostonra, hisz Victorinusnak is nagy áldozatot kellett hoznia, hogy Krisztus katonájává lehessen. Az áldozat nemében azonban mégis volt különbség, mert míg Victorinus az aggkor lehiggult belátásával csupán pogány barátainak támogatásáról és Julián császár rendelkezése folytán állásáról is kénytelen volt lemondani, addig Ágostonnak, aki még mindig a testiség rabja volt, ép arról kellett volna lemondania, ami nélkül magát az életet elviselhetlennek tartotta. «Az igazság biztos volt előttem. Csakhogy a földi bilincsek miatt még mindig vonakodtam... nálad katonáskodni; rettegtem, hogy megszabadulok az összes akadályoktól, annyira, mint amennyire rettegnem kellett volna attól, hogy utamba torlódnak. A világi élet terhe — mint az álom terhe az alvónak, édes volt nekem... Mindenfelől bizonyítottad ellenem, hogy az igaz, amit te mondasz, de győztes igazságodnak semmi egyebet nem tudtam válaszolni, mint az álmos dadogást: «Mindjárt, rögtön; várj egy keveset!» De a sok mindjárt-nak nem volt vége és a kevés várakozás igen hosszúra nyúlt.» (VIII. 5.)

Megtérése 385. augusztus havában.

A könyörülő Isten még egy követet küldött Ágostonhoz Ponticianus személyében, aki a császári udvarban előkelő hivatalt viselt. Hívő ember volt, aki épületes társalgás közben sokat mondott el Antal egyiptomi szerzetesről, a kolostorok jámbor lakóiról és a pusztákat benépesítő remetékről. Ágoston ámulva hallgatta barátját, mert mindez ismeretlen volt addig előtte. Beszélt két tisztársáról is, akik Antal életét olvasva, letették a kardot és elhagyva a császári udvart, maguk is remeteéletet kezdtek élni, pedig mindkettőnek volt már jegyese, akik vőlegényeik szent elhatározásáról értesülvén, maguk is szüzességet fogadtak.

Ponticianus elbeszélése felkorbácsolta Ágoston lelkiismeretét. «Szörnyű volt e belső küzdelem. Elszántan vívtam lelkemme), szívem volt közös csataterünk. Arcomon, lelkemen a küzdelem nyomaival nekirontok Alypiusnak.

«Hát lehet ezt tűrni? — kiáltottam. Mit szólsz ahhoz, amit hallottunk? Műveletlen emberek talpraállnak és elragadják a mennyországot, mi meg minden tudományunkkal együtt itt fetrengünk test-vér-miveltünkben? Talán szégyen követni őket, mert megelőztek? Nem kell-e inkább szégyenkeznünk, hogy még követni sem tudjuk őket?» (VIII. 8.)

Ágoston nem bír felindulásával: kirohan a kertbe és ott szörnyű tusát vív gyenge akaratával, melyet a testiség gúzsba kötött volt. Felizgatott képzelete előtt feltűnnek régi barátnői. «Rángatták testemet, mint a köpenyt és fülembe sugdosták: Igazán elküldesz min-

két?...Micsoda piszkot sűgdostak! Micsoda szégyenletes dolgokat!» S a viharba beleszólt a megrögzött szokás is: «Azt hiszed, hogy kibírod ezek nélkül?» A kegyelem azonban segítségére sietett «Elém tűnt az önmegtartóztatás tiszta fűnsége. Derűlt volt, illetlen vidámság nélkül Kedves mosollyal hívogatott, hogy csak menjek, ne kételkedjem. Felém nyűjtotta szent kezeit, hogy elfogadjon és magához vonjon. Ő, a gyűnyűrű példáknek micsoda teljességét mutatta nekem! Temérdek fiú- és leánygyermek, a nagyszámú ifjűsággal együtt minden kor, tisztos özvegyek, pártás aggok, valamennyien a szent tisztasággal ékesen, amely semmiképen sem volt gyűmölcsstelen bennűk, mert termékeny mēhébűl tűled, jegyesétűl, Uram! gazdagon fakadtak örűmeik. Rám mosolygott s mosolya buzdítás volt, mintha mondta volna: S te nem tudnád megtenni, amit ezek a férfiak és nűk megtettek? Azt hiszed talán, hogy ezek maguktűl erűsek s nem Uruk Istenűktűl? Tűmaszkodjál egészen az Úrra! Ne félj, nem tér ki elűled, nem enged elesni! Tedd bizalommal s meglátod, felkarol és meggyűgyít.

Én meg véghetetlenűl szégyenlettem magamat, mert még mindig fűlemben voltak ama hiábavaló sűgdosások s határozatlanul tētováztam. Ő meg ismét mintha beszélni kezdett volna:

«Zárd el lelkedet, tested minden tisztátalan vűgyakozása elűl s elvész hatalma. Élvezetekrűl fecseg neked, de az mind semmi a te Urad Istened tűrvényéhez képestw. (VIII. 11.)

A kegyelem szava ezűttal nem volt pusztában kiáltónak szava: szűven találta Ágostont. Felsűzik Alypius mellűl és a kert egy egészen magányos helyére

megy. «Leroskadtam — írja VIII. 12. — azt sem tudom, hogyan, az egyik fügefafa alá s szabadon eresztettem könnyeimet Pataként omlottak szemeimből kedves áldozatul neked... Egyszer csak fiú- vagy leány hangot hallok a szomszéd házból. Énekelt s ezt ismételte: Tolle, lege! Tolle, lege! Vedd, olvasd! Vedd, olvasd!»

Hasztalanul kutat gyermekemlékei között: ilyen éneket nem ismert S az ének újból felhangzik: Vedd, olvasd! Ekkor feleszmél: Antal remetét is a Szentírás egyetlen mondata bírta rá a világ elhagyására. Az a csodás hang is ezt akarja mondani.

Könnyes szemmel, egész testében remegve, lelkében, mint még soha, megindulva visszasiet Alypiushoz, felkapja az otthagyt Apostolkönyvet, felüti és olvassa: *«Nem tobzódásokban és részegeskedésekben, nem ágyasházakban és szemtelenségekben, nem versengésben és irigykedésben, hanem öltözzetek az Úr Jézus Krisztusba, és a testet ne ápoljátok a kívánságok szerint».* (Rm 13, 13.) Az apostol szavai mint a kétélű kard vájták Ágoston lelkét és kivágták a régóta gyógyuló sebből az utolsó csepp genyet is. A hosszú éveken át tartó heves harc eldőlt: a kegyelem lett a győztes! Alypius volt az első, aki ez örvendetes tényt megtudta s aki a romlásban követte Ágoston, most a megtérésben sem hagyta el őt. A nagy apostol következő mondata mintha őreá vonatkozott volna: *<nA hitben erőtlent pedig karoljátok feh.* Az ő tusája enyhébb volt, mert eltévelyedése sem volt oly végzetes, mint Ágostoné. *«Erkölcsök dolgában régóta igen magasan állott fölöttem»* vallja róla Ágoston. így akik együtt járták a bűn ösvényét, most együtt léptek a lelki tisztulásnak

magasba vezető útjára. Első gondolatuk Mónika volt. Hozzá sietnek. «Jelentjük a dolgot Örül. Elmondjuk, hogyan történt. Ujjong örömeiben, győzelmet emleget s áldást mond Neked, ki *«mindent megtehetsz bőven azon tál is, amit kérünk vagy értünk»*. (Ef. 3, 20.) Mert látta, hogy «sokkal többet megadtál bennem, mint amennyit panaszos könnyeivel és sóhajtásaival kérni szokott tőled részemre». (Vili. 12.) Ki írja le az anyaszív örvendezését, ki az alázatos hívő lelkendezését, mikor tizenhétévi imájának ily csodás gyümölcsét láthatta? Micsoda édes örömkönyűkben fűröszthette most már boldogan szívére boruló fiát? Mónika ugyanis tisztán látta, hogy fia megtalálta boldogságát, mert megtalálta Istent. Látta ő ezeket a szemeket a kétségbeesés sötétségében villogni, látta keserű könnyeket ontani; látta a tévely nyughatatlanságában révedezni; látta a makacsság keménységében meredezni s e szomorú látványok és fájdalmas látások mindannyiszor keserű könnyeket facsartak ki szeméből. De most örömtől ragyognak Ágoston szemei s a megtalált hitbeli meggyőződés biztonsága sugárzik ki tekintetéből. S ez a látvány és ez a látás is könnyekre fakasztja Mónikát, de ezek édes örömkönyvek voltak, minőket régen, nagyon régen, talán csak Ágoston bölcsője fölött sírt. Mily jó is az Isten! Sivatonon át vezeti övéit az ígért földjére, keresztül a mennyei örömökbe. Ő tudja, miért így. Most már Mónika is tudja. A halál pillanatában lepattan szemünkről a hályog és tisztán látjuk Isten irgalmas szándékait velünk. Megismerjük a megpróbáltatások célját, meg a tövisek rendeltetését életünk útján. Tanuljunk túrni s az Isten akaratának útját megadással járni. A zúgolódás az ördög nyelve. Isten

gyermekai a megadás dalait éneklék. Mónika nem ismert zúgolódást, állandóan az alázatos megadás dalait énekelte szép lelkében. Azért Isten egész és tökéletes örömet adott neki Ágostonának megtérésében. «Magadhoz fordítottál ugyanis egészen. Már nem kíváncsoztam feleség után, már nem voltak földi reményeim, hanem együtt álltam anyámmal a hit irányzóján, ahol engem sok-sok évvel ezelőtt neki megmutattál Sírását öröme fordítottad, bővebben, mint reményiette és sokkal tisztábbra és bensőbbre, mint aminőt érezhetett volna régi vágya teljesülésén: a tőlem származó unokák látásán!» (VIII. 12.) «Boldog pillanat — írja Bougaud 259. — mikor az anya újra megtalálja holtnak vélt gyermekét!... Azt a kis szobát, hol Szent Mónika imádkozott, a kertet, hol e megrendítő jelenet lefolyt Milanóban manap is mutatják és mutatni fogják még sokáig; s ha majd a kegyeletet nem ismerő idő e ház utolsó köveit is szétszórja, a csodálkozó áhitat még mindig elzarándokol pusztán maradt helyére.»

Cassiciacumban 386.

Ágoston egészségi állapota Milanóban nem volt a legjobbnak mondható. «Tudom kezdte nem bírni a túlságos sok előadás terhét. Nehezen lélekzettem, mellemben fájdalmaik jelentették, hogy baj van». (IX. 2.) Azért úgy határozott, hogy falura megy és ott tölti a nemsokára kezdődő szünidőt, később pedig teljesen visszavonul a nyilvános tanítástól. Verecundus örömmel ajánlotta fel villáját: Cassiciacum-ot. Az idő vihara elseperte ezt is a föld színéről, de Ágoston írásaiból tudjuk, hogy rangosán épített nyaraló volt, tágas szó-

bákkal, fürdővel, erkélyekkel, földött oszlopcsarnokkal s egy eléggé jól felszerelt könyvtárral. Köröskörül üde pázsit és lombos fák, amelyeknek árnyékában kis hegyi patak sietett el a villa alatt. A villa előcsarnokából pedig gyönyörű kilátás nyílt az Alpések és Apeninek legszélső lejtőire.

E kies helyre vonul ki tehát Ágoston nyolcadmagával 386. szeptember 16. vagy 17-én. Ott van édesanyja, fivére, a szintén beteges Navigius, fia a 14 éves Adeodatus, Alypius, «szívének testvére», ahogyan őt nevezni szokta, unokafiverei: Lastidianus és Rusticus, végre két tanítványa: Licentius és Trigetius, Romanianusnak fiai. Ambrus püspök szent örömmel bocsátotta el lelki fiát és Izaiás próféta könyvének olvasását ajánlotta neki. De nem értvén meg a prófétát, a zsoltárokat kezdte olvasni «e hittel teljes és jámbor énekeket, amelyekben nyoma sincs az emberi felfuvalkodott\$ágnak». (IX. 4.) Az emberi szív összes húrjai zendülnek meg e csodás énekekben és lelket emelő harmóniába olvadnak, mert nem is emberi kéz, hanem a Szentlélek szólaltatja meg azokat. Ágoston el volt ragadtatva attól a Szentírástól, melyet valamikor megvetett. •Lehetetlen ama boldog napok egész történetét visszaidézni emlékezetembe», írja 15 év múlva Vallomásaiban. (IX. 4.) De ugyanígy éreztek mind a többiek is. Ágoston napnap után maga köré gyűjté őket és egy-egy kérdés felvetésével megindítá azokat az emelkedett társalgásokat, azokat a tartalmas hitvitákat, melyeket most is csak épüléssel olvashatunk. Ha esős idő volt, a fürdőben folytak e megbeszélések, melynek meleg légköre a gyengélkedő Ágostonra igen jó hatással volt. Ha sütött a nap, a fák árnyékában telepedtek le és fűzték

tovább gondolataikat mesterük irányítása mellett. «Ágoston hasonlított a sashoz, mely kicsinyeit szárnya alá veszi s a nap felé viszi, föl a magasba.» (Bougaud 280.)

E vitákban talán Navigius kivételével mindnyájan részt vettek, még Mónika is, sőt nem egy kérdést az ő állásfoglalása értelmében oldanak meg. Ágoston a fiú büszkeségével hallgatta mindig édesanyjának szavait. Bölcsességét nem a bölcselőktől, hanem Istentől kapta, nem könyvekből, hanem a megszentelő malaszt kincses tárnáiból merítette. Amellett anyai szeretettel viselte gondját mindnyájuknak «mintha mindannyian gyermekei lettünk volna s úgy szolgált, mintha mi lettünk volna szüleink. (IX. 9.) Ezekből a megbeszélésekből születnek a megtért Ágostonnak első művei, melyekben megérik még az alig «elhagyott iskola felfuvalkodottságának lehelete olyanformán, mintha csak félbeszakítottam volna azt, amit végkép elhagytam.» (IX. 4.) Még csak az imént jött fel a tévely sötét kriptájából; csoda-e, ha rétori tógája még a kripta szagával van tele? De türelem! Nemsokára leveti ez ünnepelt tógát s a megkereszteltek fehér köntösét ölti magára. S akkor beáll a lumen Christi fényébe, hogy azután megtöltve vele a lelkét, századoknak világítson!

Első műve az akadémikusok tévedését cáfolja, akik azt tanították, hogy az igazságot nem lehet megismerni, minden homályos és bizonytalan s következőleg senki véleményét jóváhagyni, elfogadni nem lehet. E vitának gyümölcse volt az akadémikus Alypius megtérése, aki Ágoston érveinek súlya alatt belátta a skeptikus rendszer tarthatatlanságát. Ezt követte «a boldog életről» szóló mű, mely a 386. évi születésnap (nov. 13.) ünnepi vitájából jött létre.

Három napra terjedt ki ez a beszélgetés, amelyben Mónika és Adeodatus is élénk részt vett. A földi javak nem képesek az embert boldogítani; boldog csak az, aki keresi és megtalálja az Istent Két könyv «a rendről» tárgyalt; igazolja az isteni bölcseséget, mely a rosszat is eltöri és jóra fordítja, megmagyarázza a rossznak eredetét és megmutatja az Isten akarata szerint berendezett élet boldogságát Végre itt láttak napvilágot Magánbeszélgetései. A szíve mélyéből fakadt gondolatok és érzelmek ezek az ember rendeltetéséről, méltóságáról, gyarlóságairól, küzdelmeiről, halhatatlanságáról, másrészt a könyörülő Isten fenségéről és jótéteményeiről a szegény emberrel szemben. Csupa fenséges akkord, melyek a Szentháromsághoz intézett megható imádságban nyernek mesteri befejezést

Ily nemes foglalkozásban, ily emelkedett hangulatban teltek a napok Cassiciacumban. így készült Ágoston arra a nagy napra, melyben a keresztség szentségével felvétetett Krisztus egyházába,

Megkeresztelkedik 387. ápr. 25.

«Mikor elérkezett jelentkezésünk ideje—írja Valomásaiban, IX. 6. — a villából visszaköltöztünk Milánóba.» Ami Ágoston örömét még növelte, az az volt, hogy nem ment egyedül a keresztségre; vele tartott Alypius is, aki szigorú önsanyargatásokkal készült e szent ténykedésre és vele ment Adeodatus is. Amaz mint bűnbánó, miként Ágoston, emez mint ártatlanságával engesztelő. Mindhárman beálltak a keresztségre készülők közé, épületes példát adva a többieknek és egész Milánónak, melynek szeme elsősorban Ágostonon

függött, az annyiszor megbámult és megtapsolt szónokon.

Végre megvirradt az eped ve várt nagyszombat, mely abban az évben, 387-ben április 24-ére esett. Ennek éjjelén, a húsvétvasárnap hajnalán történt a megkeresztelés. Még áll az a kis kápolna, melyben Ágoston újjászületett a keresztség szentségében. Ott voltak az ismerősök mind. Ott Mónika is. Az özvegyek bíborsegélyű fehérruhájában, hosszú fátyolba burkolva jelent meg a szertartáson. Az imádságos csendben halk léptek hallatszanak: Ambrus püspök lépett be a keresztelő kápolnába. Leborul és imádkozik. Most felkel. Int Ágostonnak és megkezdődik a szertartás. Háromszor merül el a keresztkút tiszta vizében, ajkán mindig egy-egy hitvallomással: Hiszek az Istenben. Hiszek a Jézus Krisztusban. Hiszek a Szentlélekben. Mire az oltárhoz lép, ahol Ambrus kiterjesztett karokkal imádkozik fölötte, végre fejére öntve a keresztvizet, hangosan mondja: Én téged megkeresztellek az Atyának és Fiúnak és Szentlélek Istennek nevében. Azután vászonkendőt köt maga elé s Ágoston elé térdelve, megmossa annak lábait, mire reá adják a hosszú fehér ruhát, visszanyert ártatlansága jeléül. ((Édesanyja maga szötte e ruhát, mely nedves volt még örömének könnyűitől. Ágoston égő gyertyát vesz kezébe, mint ama szelíd és tiszta tűz jelét, mely e pillanattól fogva lelkét emészt; s így fölékesítve, szívében a legtisztább tűz lángjával, koszorúzva a visszاسzerzett szüziesség lilimával, övezve az egyháztanító láthatatlan dicsfényével, odalép az oltárhoz, hogy először vegye magához az Istent, ki megörvendezteti és megújítja ifjúságát.)) (Bougaud 297.)

Ki mondhatná el, mi ment végbe ekkor lelkében? Ki volna képes ecsetelni nagy szívének lángoló érzelmeit? Ő maga sem kísérli meg ennek leírását. Úgy látszik érezte, hogy emberi nyelv képtelen ez isteni örömet méltóan ecsetelni. «Nem tudtam ama napokban eléggé töltekezni csodálatos édességeddel, valahányszor végiggondoltam az emberi nem üdvösségére vonatkozó mélységes tervedet. Mennyi könnyem elfolyt akkor himnuszok és zsoltárok éneklése közben! Mélyen meghatottak a templomban édesen csengő énekek. Beözönlöttek a hangok füleimbe, szívemre rászállt az igazság harmata, kigyulladtak bennem a jámbor érzések, megeredtek könnyeim s a könnyek igen jól estek nekem.» (IX. 6.) Mónika is örömkönyveken át nézte a lelketemelő szertartást. Sok sötét éj után benn állt most a táborhegyi fényben s boldogságban. Sok keserű fájdalom után most az ottan intonált ének zsongott a lelkében: *Jó nekünk itt lennünk.* (Mt. 17, 4.)

És sírt örömkönyüket Ambrus püspök is. Lát-noki lelke megérezte, hogy akit most Krisztusban szült, tündöklő nap lesz Krisztus egyházában. Úgy érezte, nyugodtan halhat meg, mert már van, aki győzelmesen fogja tovább harcolni az ő szent harcait; már elnémulhat, mert már van, aki helyette beszélni fog.

«Mondják, hogy mikor a szertartás végeztével a lelkesedés elragadta a szíveket, Ambrus magasabb sugallat által ösztönözve felemelkedett, szívét és karjait ég felé emelve, felkiáltott: «Téged Isten dicsérünk, Téged mindenek Urának élő hittel ismerünk». Ágoston is fölemelkedik s örömtől rezgő hangon így énekel: «Vallunk mindenkor Atyánknak, kinek ég s föld áldozik, minthogy Tőled származik». Ambrus folytatja:

»Téged minden angyalok és szentéi az egeknek» — és Ágoston: «Kerubok, szeráfok szünet nélkül így dicsérnek» — és tovább hangzik a dal: «Szent vagy seregek Ura! — Szent, szent mindenek atyja!» — S egymást lelkesítve, mint két megihletett angyal teremtik meg a felséges éneket: a «Te Deum-ot». (Bou-gand 298.)

Mónika halála 387.

Ágoston már Cassiciacumban bizonyos kolostori életet élt s nagy szelleme értett hozzá, hogy azt övéivel is megkedveltesse. Azon gondolkodott tehát, hogy valahová visszavonulnak és ott folytatják azt az imád-ságos életet, melyet Cassiciacumban annyira megszeret-tek. Bizonyára Mónika honvágya sugallta az eszmét, hogy visszatérnek hazájukba. Ambrus püspök áldásá-val megerősítve el is hagyják Milánót és Ostiába mennek, hogy onnét útrakeljenek Afrika partjai felé. Itt azonban útját állja a kis társaságnak a halál. Mónika beteg lesz és megérzi, hogy egy még nagyobb út előtt áll, mely az örökkévalóságba vezet. Amilyen szépen ragyogott e tiszta lélek az élet egén, épolyan fenséges volt leáldozása is a halálban. Ágoston meg-örökítette nekünk ezt a megható naplementét: utolsó beszélgetését édesanyjával Ostiában. Lakásuk ablaka a tengerre engedett kilátást. A nap ép leáldozóban volt: aranypalástját ráborította a tenger sima tükrére. Lassan elcsendesült a kikötő. Ágoston jól hallhatta az édes-anya távozni készülő lelkének hattyúdalát. Scheffer Ary ecsettel is megörökítette e történetet. Ott ülnek az ablakmélyedésben égre emelt tekintettel. Ágoston

keze Mónikáéba téve: ez a gyengéd kéz hozta őt vissza bűnből, sötétségből, melyben oly soká botorkált. Arcán sok lelki tusának nyoma, de szemében a megtalált boldogság ereje vibrál Mónika fehér ruhában, fehér fátyolban, «melyek mint pihenő szárnyak omolnak le róla, mintha csak a jelre várna, hogy tovaröpülhessen». Az ő szeme is az eget nézi s az örök haza emésztő vágya sugárik ki rajta. Az eget nézik, mert az égről beszélgetnek. «Megfeledezve a múltakról — írja Ágoston IX. ip. — csak a jövő felé szálltunk s a te jelenlétedben, Uram, örök Igazság, arról tárgyalgattunk, milyen lesz majd valamikor a szentek örök boldogsága, amelyet szem nem látott, fül nem hallott, sem emberi szívbe föl nem hatott. Lelkünk ajka szomjasan kíváncszott a te forrásodnak, a benned levő élet forrásának mennyei hullámai után, hogy hulló cseppjeiből amennyit csak lehet felfogva, azok erejében e felséges kérdésről elmélkedhessünk.» Két kerub friss és erőteljes számcattogása volt az, amint kiemelkednek a múlandóságból. «Te vagy a tanúm, Uram! hogy azon a napon, mikor ilyen dolgokról elméltünk, ez az egész világ minden gyönyörűségével együtt igen hitvánnyá zsugorodott össze előttünk.» A beszélgetést Mónika fejezte be. «Fiam! — szolt — ami engem illet, immár semmi gyönyörűségem nincs ebben az életben. E világ többé nekem semmit sem adhat. Egyetlen egy dolog miatt kívántam a földön időzni, hogy katolikus kereszténynek lássalak, mielőtt meghalok. Az Úr sokkal többet adott: megadta megérnem, hogy lemondta a földi boldogságról s most szolgálai között láthatlak. Mi keresnivalóm immár a világon?» (IX. 10.)

Néhány nap múlva a láz ágyba döntötte Mónikát Ágoston és Navigius, az ő fiai szeretettel örködtek mellette. Mónika még utolsó áldozatát mutatja be az Úrnak. Mindig arról beszélt, hogy a honi földben, Patrícius mellett szeretne nyugodni. Most erről is lemond. «Temessétek el itt anyátokat!» — mondja hirtelenül. S mikor Navigius megjegyzi, hogy jobban szeretné, ha «a haza földjén végezhetné be életét». Mónika megütközve mondja Ágostonnak: «Nézd csak, miket beszél!» Majd mindkettőjükhöz intézi testamtomát: «Temessétek el e testet akárhová. Semmi gondotok ne legyen miatta. Csak azt az egyet kérem tőletek, hogy az Úr oltáránál, akárhol lesztek is, emlékezzetek meg rólam». (IX. n.) Ez 387. november 13-ika előtt történt, napját biztosan nem tudjuk.

Ki írja le Ágoston fájalmát! Ki köszönhetett valaha annyit anyjának, mint Ágoston Mónikának, aki őt nemcsak a földi, hanem az örök életre is szülte? «Befogtam szemeit — írja szomorúan IX. 12. — Kimondhatatlan fájdalom gyűlt össze bennem... Ó, igen megszoktam s igen kedves volt mellette élnem s e gyengéd viszony hirtelen megszakadása súlyos sebet ütött rajtam!» Csak a tudat, hogy mindig nagyon szerette anyját, volt képes fájalmát némileg enyhíteni. «Mennyire örültem most ama szavának, hogy betegsége utolsó idején szorgoskodásaim közben kedveskedve édes gyermekének nevezett s igen nagy szeretettel azt is megemlítette, hogy soha tőlem egyetlen durva vagy sértő kifakadást sem hallott.» (IX. 12.) Szörnyű erőlködéssel visszatartja könnyűit, mert úgy van meggyőződve, hogy anyjának «halála nem volt szerencsétlen s nem is volt teljes halál». Utolsó útjára is egyet-

len könny nélkül kíséri őt el, kit legjobban szeretett e világon. De mikor másnap «rágondoltam — írja IX. 12. — milyen jámborul szolgált neked, mennyi szent gyöngédséggel, milyen engedékenyen bánt velünk s hogy én ezt mind egyszerre elvesztettem, bőven kezdtek omlani könnyeim miatta és érte, miattam és értem... Ömölhettek immár tetszésük szerint; hullá» maikra vették szívemet s ime, ott megnyugodott, mert csak te figyelmeztél rám és senki más, aki emberi göggel félremagyarázhatta volna zokogásomat».

Ágoston megadással sírt könnyűiből és megadás-sal elrebegett imáiból font koszorút édesanyjának sír-jára: a legértékesebb koszorú, melyet drága halottainknak csak adhatunk, mert ennek illatát ők is élvezik Isten országában. Istennel pörbe szálló zokszavak, végtelenül bölcs és igazságos intézkedései fölötti zúgolódások mint súlyos kövek zuhognak a koporsóra és megzavarják a halottnak álmát. Mónikáét nem zavarta meg senki sem. Nyugodtan alussza azt most is Rómában, az ő Ágostonának szentelt templomban, mely immár másfélezer éven át kivált a szomorodott, egy-egy gyermekük testi vagy lelki halálát sirató anyáknak zarándoklási helye. Nehéz harcot harcolt, de győzelmesen harcolta azt végig. Most annak templomában piheni ki harci fáradalmát, akit meghódított Krisztusnak.

A római gyászév.

Ágostont fiúi hálája visszatartotta a tervbevelt utazástól. Úgy érezte, nem szabad hamar azt a drága sírhantot elhagynia, mely édesanyjának annyi szenvedésben megtisztult, annyi erényben megszentelődött testét

zárta magába. Rómában maradt tehát s vele mind, akik eddig is együtt éltek vele. Úgy éltek itt, mint Cassiciacumban. Ágoston folytatta azokat az üdvös megbeszéléseket, melyeket amott megkezdtettek. Csak Mónika nem ült már ott körükben, mint még egy évvel előbb a cassiciacumi villában. Az ő szép lelke már szemtől-szembe látta a boldogító igazságot, melyet övéi e beszélgetésekben serényen kerestek és megismerni iparkodtak. Ekkor írja Ágoston két könyvét a keresztények és a manicheusok erkölcseiről, hogy megmutassa, «mily könnyű erényesnek látszani, de mily nehéz erényesnek lenni». Fenséges apológiáját adja az egyháznak, melynek áldásos működése megváltoztatta a föld színét, mert az egyház a szeretet aranyabroncsával egyesíti az embereket s a szeretet aranykapcsával kapcsolja be őket az Istenbe. Tanít s tanításával javít, nemesít a gyermekszobában csak úgy, mint az élet fórumán. Új életet teremt a családban férj és feleség közt csakúgy, mint a társadalomban úr és szolga között. Sőt sokakat hősi erényekre nevel, ahogyan ő azt Milánóban is, Rómában is látja; férfiakat és nőket, akik közös életet élnek szigorú lemondásban és folytonos munkásságban. A krisztusi szeretet sugárzik ki arcukból, az csendül ki beszédük-ből. Hát hasonlítsák össze magukat a manicheusok ezekkel az erényhősökkel, hogy megismerjék, mi különbség van látszat és valóság, becsületesség és csalás, egység és meghasonlás, biztos és téves út, a babona szirénéi és a krisztusi vallás biztos kikötője között.

Ugyancsak Rómában írta másik művét a lélek nagyságáról. Azokból a beszélgetésekből jött az létre, melyeket Evodius-szal e tárgyról folytatott: honnét

származik a lélek, milyen az, mekkora, miért egyesül testtel, milyenné válik ezáltal, mi lesz, ha azt elhagyja. Ágoston itt elemében van: a sas fenn szárnyal az ég azúrjában s fürdik a tiszta napsugárban. «Az összes teremtmények közt semmi sem áll oly közel Istenhez, mint a lélek. Értékre semmi sem hasonlítható vele össze, sem a föld, sem a tenger, sem az égboltozat.» Ágoston föltárja a végtelen távolságot, melyben a lélek Istentől áll, de megtanít egyúttal, hogyan hidalhatjuk azt át életünkben az Istenhez való felemelkedés hét fokozatában.

Irodalmi munkásságával lépést tartott lelki munkája is, melyet úgy a magáénak, mint övéinek érdekében kifejtett. Sokat imádkozott és elmélkedett. Gyakran látogatta a katakombákat, hogy az ott nyugvó hősök hitével telítse lelkét. Naponként ellátogatott egy-egy kolostorba, mert mindig nagy hatással volt rá, amit ott látott, tapasztalt. Még két év előtt milyen idegenszerűnek hangzott az ő fülében, amit Ponticianus neki Antal remetéről s arról a csodálatos életről beszélt, melyet ezren és ezren folytatnak a sivatag magányában. Most közelről tanulmányozhatta az evangéliumi tanácsok hőslélekű követőinek külső kereteiben oly egyszerű és szegény, de belső tartalmában oly egyszerű és gazdag életét. Itt érlelődött meg lelkében az elhatározás, hogy Afrikát is gazdagítja Krisztus szegényeinek csodás gazdagságával. Mikor pedig leszállt az est, Ágoston elindult körútjára s mint valami bűnbánó zarándok Róma templomait látogatta, hogy ott engeszteljen, megpihenjen a nap sokféle fáradsága után s új erővel töltözzön a következő nap munkájára.

Így telt el egy év, mikor Ágoston elhagyva Rómát

övével — Navigius-, Alypius- és Adeodatusszal egyetemben visszatér Afrikába.

Afrikában 388.

Hajójuk Karthágóban kötött ki, ugyanott, ahonnét öt év előtt elindult. Akkor is édesanyja nélkül indult római útjára, amint most is nélküle tért vissza. De miként akkor forrón imádkozott érte Mónika az egész éjszakán át, úgy bizonyára most is ostromolta anyai könyörgésével az ég Urát azért, akit bűnös tékozlásából visszahozott az atyai házba, Krisztus egyházába.

A kis társaság Karthágóban állapodott meg, ahol egy Ince nevű buzgó kereszténynek házában kapott lakást. Nagy hatással volt itt reá az a csodálatos esemény, melynek szemtanúja volt. Ince ugyanis életveszélyes műtét előtt állott, melyet az orvosok elkerülhetetlennek mondtak. Az egész ház Istenhez fordult buzgó imában. Velük imádkozott a város püspöke is, aki gyakori vendég volt a hithű Ince házában. De középük térdelt maga a beteg is, egész testében remegve és forró könnyeket ontva. Ágoston a meghatottságtól nem is tudott imádkozni. «Csak azt mondtam magamban: Uram, szolgálidnak milyen imáját akarod meghallgatni, ha nem ezt?... Másnap ismét eljött a püspök és a papok, eljöttek a beteg barátai, el az orvosok teljes felszereléssel... Feloldozzák a kötéseket, az orvos a késsel a kezében figyelmesen keresi a csomót, melyet ki kellett volna vágni. Keresi a szemével, keresi az ujjával, keresi mindenképen, de csak erős összeforradást talál. Az öröm kitörését s azt a forró hálálkodást, mellyel egy szívvel-lélekkel dicsőítettük a vég-

telenül irgalmas és mindenható Istent, ezt ecsetelni meg sem kísérem; az inkább elgondolható, mint elmondható.» (De civit. XXII. 8.) Ágoston sokszor hivatkozott e feltűnő csodára, melynek szemtanúja volt, mikor olyanokkal állott szemben, akik Krisztus és az apostolok csodáit tagadták.

Ágoston ez eseményen kívül alig említ valamit karthagói tartózkodásából. Pedig ott éltek az ő tanítványai, akik még öt év előtt annyiszor gyönyörködtek előadásában; ott az ő barátai, akikkel együtt járta akkor a romlás útját. Mint csodálkozhattak azon a lelki változáson, melyen mesterük, illetve cimborájuk átment. «Lelkének legmélyéből — miként *Szent Possidius* püspök, az ő tanítványa, bizalmas barátja és első életírója magát kifejezi — lemondott minden földi reményről. Nem gondolt többé feleségre, gyermekekre, gazdagságra, kitüntetésre, hanem elhatározta övével egyetemben Istennek szolgálni, hogy ama kisedet sereghez tartozzék, melynek Isten az ő országát ígéri.» Ez az elhatározása vezette Karthágóból szülővárosába.

Ismét otthon!

388 őszén lépte át újból a szülői ház küszöbét Ágoston övével. Szülői örökségének Egy részét eladta, csak egy kis földet tartott vissza a ház mellett, melyben folytatta a Cassiciacumban megszeretett életmódot «bőjtölésben, imádkozásban, irgalmassági cselekedetek gyakorlásában, az Úr törvényéről való elmélkedésben éjjel-nappal. Abban a kis nyájban akart ő is állni, melynek azt mondja az Úr: *Ne félj, te kisedet nyáj; mert tetszett a ti Atyátoknak, nektek adni az országot.*

Adjatok el, amitek van is adjatok alamizsnát!» (Lk 12, 32.) A szent életírónak eme szavai fölött heves viták folytak századokon át, vajjon rendes kolostori életről értendők-e, vagy csak arról a közös életmódról, melyet Ágoston már Cassiciacumban folytatott Verecundus villájában. E viták oly élesekké váltak a XV. században az Ágoston-remeték és az Ágoston-rendü kanonokok között, hogy IV. Sixtus pápa 1484-ben kiközösítés terhe alatt megtiltotta e kérdésről beszélni. Mikor pedig VUL Ince pápa e tilalmat megszüntette, újból hosszú viták indultak meg anélkül, hogy a kérdést véglegesen eldöntötték volna. Ágoston későbbi irataiban tényleg kolostornak mondja a tagastei házat, viszont bizonyos, hogy lakói nem tettek hármass fogadalmat, mint a szerzetesek. Szabályuk sem volt megírva és jóváhagyva, mert Ágoston volt maga az élő szabály.

De bármennyire óhajtotta Ágoston a magányt, a szerény visszavonultságban való csendes munkálkodást, nem igen hagyták őt békében. Szülővárosából csak úgy, mint idegenből, sokan fordultak hozzá ügyes-bajos dolgokkal vagy lelki kételyekkel és tudományos kérdésekkel, melyekre rendesen meg is adta a kért fölvilágosítást. így keletkezik a <1183 kérdésről> szóló műve. Ekkor írja a Genesisről szóló két könyvét is. E magyarázatokban túlsókat allegorizál, de elismeri, hogy mindenképen lehet követni a szószerinti magyarázatot, sőt minden dicséretre méltó az, aki mindent szószerinti értelemben magyaráz és hoz összhangba az Egyház tanításával. Abból a nagy szeretetből, mellyel Dávid zsoltárait olvasta és énekelte, született a hat könyv a zenéről. Az első öt könyv a ritmusról és versmértékről szól, míg az utolsó a zene-

művészet igazi értékéről tárgyal. Ágoston ezt abban látja, hogy a zene az összhangban az örökkévalóság harmóniáját sejteti meg velünk. Szándékában volt az énekről is ily terjedelmű művet írni, de miként egyik levelében írja, egyházáért való gondjai megakadályozták őt ebben. Ebben az időben, 389 körül írta a tanítómesterről szóló művét, mely az Adeodatus-szal folytatott beszélgetésekből jött létre. Ami e műnek különös érdekességet ad, az az, hogy Adeodatus nyilatkozatai a sajátjai és szépen illusztrálják az alig 16 éves ifjúnak kiváló értelmességét; őbenne is saslélek lakozott. «De Magistro című könyvemben — írja Ágoston IX. 6. — ő beszélget velem. Tudod, Uram, hogy amit ott a velem társalkodónak ajkára adtam, az mind valóságosan az ő gondolata. Pedig akkor csak 16 éves volt. Más, sokkal csodálatosabb dolgokat is tapasztaltam nála. Valósággal megijedtem tehetségétől.» A mű tartalmát megmondja az az ügyes összefoglalás, melylyel Adeodatus a társalgást bezárja: «Tanításod alapján megértettem — úgymond — hogy szavak csak ráutalják, ösztönzik az embert a tanulásra; de hogy vájjon az, ami mondatott, igaz-e, erről csak az oktat ki minket, aki biztosított arról, hogy bensőnkben lakik, ha kívülről szól hozzánk; őt akarom az ő kegyelmével annál erősebben szeretni, minél előbbre haladok a tanulásban». Ez az előrehaladás nem tartott soká: a könyörtelen halál elragadta őt Ágoston mellől, hogy ez új sebülésben új alkalmat nyújtson neki az isteni igazságosság engesztelésére. Mint Ágoston «bűnös szerelmének gyermeke» lát napvilágot és mint Isten kedves gyermeke megy át a másvilágba. «Korán elszakasztottad földi életét — írja Vallomásaiban IX. 6. —

épen azért nyugodtabban gondolkodok reá vissza, mert sem gyermekora, sem ifjúsága miatt nincs semmi félnivalóm.» Nemsokára ezután írja az igaz vallásról szóló művét. Ez is a manicheusok ellen irányul s az ő dualizmusukkal szemben Istennek egységét bizonyítja három személyben. Az igaz vallást nem a kevély bölcselőknél kell keresni, hanem Krisztus Egyházánál. Ha föltámadnának a régi bölcselők százados sírjaikból s látnák az üres pogány templomokkal szemben a tömvetelt keresztény templomokat és látnák, mint fordult el az emberség a múlandó földi javaktól a lelki javakhoz, maguk is Krisztus híveivé lennének, mint ahogyan az újabb idők legtöbb platonikusa azzá lett.

Ugyancsak ekkor (390) dolgozhatta át a még Rómában írt művét a kath. Egyház erkölcseiről, melyről fönnebb szóltunk. Ily sokoldalú és áldásos munkásságban tölt el Ágoston három évet az ő «kolostorá»-ban, Tagaste határában, mikor az isteni Gondviselés elérkezettnek találta az időt, ezt a fényesen világító fáklyát magasabb helyre kitűzni, hogy még többeknek világíthasson, mint eddig világított.

Pappá szenteltetik 391.

Bármily komolyan szakított is Ágoston a világgal s bármennyire papi életet élt is az ő kolostorában, mégsem gondolt soha arra, hogy pappá legyen. Sőt tudomással bírván arról, hogy nem egy város bizonyos szent erőszakkal tett meg papjává vagy püspökévé oly világi férfit, akit példás életűnek tartott vagy egyéb tulajdonai miatt arra méltónak ítélte, csak ritka esetekben hagyta el otthonát, hogy ilyen váratlan meglepe-

tés ne érhesse. De az Egyházát kormányzó Úr Jézus mégis kiszólitotta szent magányából oda, ahová szánta: a szomszédos Hippóba. Életírója, Szent Possidius elmondja e megható történetet, élt Hippóban egy előkelő hivatalnok, aki régen óhajtotta Ágostont látni, hallani, ha talán szavaiból megerősödik követésére, ami mint csendes vágy régen élt lelkében. Ágostont tehát ennek a jóakarátú embernek megnyerése vitte Hippóba. Gyanútlanul indult útjára, hisz' Hippónak volt püspöke a buzgó Valerius közszeretetlen álló személyében. Gyanútlanul lép be tehát a templomba is, ahol ép Valerius beszél az ő híveihez. De különös, ép arról beszél, hogy agg kora miatt már nagyon érzi egy segítőnek szükségét, aki a nagy nyáj gondozását vele megosztaná. A meghatottságtól remegő hangon elmondott beszéd mélyen meghatja a hippóiakat Szeretnének segíteni püspökükön, neki megkönnyebbülést és megnyugvást szerezni, aki annyiszor könnyítette és nyugtatta meg őket, mikor bűnnel terhelt, vergődő lélekkel hozzá jöttek. Ebben a lelki megindultságban valaki — hogy ki volt, nem tudjuk, csak a Szentlélek tudja, aki őt eszközül használta, hogy isteni akaratát tolmácsolja — Ágostont említi s a tömeg fölkapja nevét, körül is fogják a köztük állót s mikor alázatosságában ellenkezik, szent erőszakkal megragadják és Valerius elé viszik: íme! aki méltó a kézföltételre, mely őt Krisztus papjává avassa! Ágoston könnyezve, egész testében remegve áll a püspök előtt. Ő tudja, mi a krisztusi papság, mi az az isteni hatalom, mely abban embernek adatik s amely minden emberi méltóság fölé emeli őt; és tudja, mélyen érzi méltatlanságát reá, mint aki annyi ideig távol állott Krisztustól és

távol bolyongott az ő szentélyétől. De másrészt látja Isten akaratát, szinte csodálatosan nyilatkozott meg az imént ebben a lelkes tömegben. S Ágoston tudja, hogy bármily szép és értékes az alázatosság, a léleknek mesterműve mégis — tenni Isten akaratát! Nagy lelke szereti a nagy áldozatokat és nem tud ellenkezni, mikor Isten akaratával áll szemben. Az agg Valerius pedig áldja a jó Istent, hogy ily erőt adott gyenge szavának s ily gyümölcsöt érlelt meg már már sírba hajló életfáján. Örömkönnyek tolmácsolják némán ezt a háláját. S újból folynak azon a napon, mely örömnünnep volt a hippói egyházban, amikor Ágostont pappá szentelte 391 tavaszán.

«Szegényen jöttem ebbe az egyházba — mondja egyik beszédében (Serm. 355.) — semmitsem hoztam magammal a rajtam levő ruhán kívül.» És Hippó mégis igen gazdag lett e «szegény» jövevény révén, mert szegényes ruhája királyi lelket és királyi szívet takart. Ágoston bűnbánó életének gazdag érdemeit, saslelkének bámulatos alkotásait s a benne feszülő energiák óriási tőkét hozta magával; ez volt az ő bűnbánó lelkének hozománya, mikor fölszentelésében örök frigyre lépett a lelkek isteni Jegyesével.

Hippó papja.

Hippót a föníciaiak alapították és «királyi» jelzöt viselt, mert Numidia királyai mindig nagyra becsülték előnyös fekvése miatt, mely azt a kereskedelem és kultúra gócpontjává tette. A Földközi-tenger partján, a mai Bona helyén épült két domb között elhúzódó völgyben, melyet két folyó szelt át. Ringó búzaföldek és gazdag rétek vál-

takoznak benne, melyeket füge-, barack- és olajfák valóságos erdei koszorúznak körül. A város előtt a végtelen tenger, háttérben az Atlas végnyúlványai, melyeknek tölgyesei festői keretet szolgáltatnak az egészhez. A rómaiak innét vezették a hegyi forrásvizet számtalan boltíven a városba. Ők építették az egyik hegy ormára a várat is, ők hidalták át óriási boltívvel a folyót is.

A kereszténység Hippóban is hamar mély gyökeret vert s a virágzó hitelélről több templom tanúskodott, melyek közt a békebazilika volt a legnagyobb. Egyéb állami épületek és paloták is emelték Hippó szépségét és nevezetességét, ezek közt különösen Sosius meleg fürdői. Most már csak kevés rom tanúskodik minderről. De e romok közt is még mindig él Ágoston emléke. Az arabok még most is el-elzarándokolnak egy barlanghoz «a nagy keresztényinek (Roumi Kebir) tiszteletére, ahogyan szent Ágostont nevezik s ott buzgó imában kéri égi pártfogását minden baj, szerencsétlenség ellen.

Valerius nagy örömmel fogadta Ágostont és tudván, mennyire szereti a magányos életet, egy kertet adott neki, hogy abban a tagasteihez hasonló kolostort emelhessen magának. Ágoston azonban, mint egykor Szent Pál apostolkodásának megkezdése előtt, püspökének engedélyével a magányba vonult s ott főképp a Szentírást tanulmányozta, mert úgy érezte, hogy amit eddig e kincsesbányából kiaknázott, még igen kevés ahhoz, hogy Isten ígését úgy hirdesse, amint azt egyrészt annak szentsége, másrészt a hívek lelki üdve megkívánja. Úgy látszik, hónapokat töltött e lelki magányban, míg végre húsvét ünnepén 391-ben megkezdte papi működését Valerius oldalán.

Possidius írja, hogy hamarosan megépítette kolostorát, melyben többed magával közös életet kezdett élni. Ez a kolostor a szent szegénységen épült föl, mint aranyalapon s lakóinak életét Ágoston szelleme hatotta át Jóhíre hamar eljutott Karthágóba, az ország primásához, Aureliushoz, aki nemcsak örömmel üdvözölte az üdvös kezdeményezést, hanem főnnállását is óhajtotta biztosítani egy kis földnek adományozásával. Ide sietett Alypius, Evodius és Severus, Ágoston régi barátai. Possidius is itt nevelkedett, akinek Ágoston első életleírását köszönjük. Ő írja, hogy a hippói kolostor sok buzgó papnak és püspöknek volt nevelőanyja, sőt az onnét kikerültek hasonló intézetet létesítettek ott, ahová papi vagy püspöki hivatásuk őket elvezette. Ágostonnak mindig fájtak ezek az elszakadások, de az Egyház java neki mindig oly szempont volt, melynek minden gondolatát és érzelmét alá tudta rendelni. Azok a kiválások rajeresztéseknek bizonyultak s ez a tudat megkönnyítette a válással járó áldozatot. Ágoston azonban nemcsak kolostorának volt szerető atyja és nevelője, hanem az egész hippói egyháznak is. Szerette a híveket, de ez a szeretet nem vakította el hibáikkal és fogyatkozásaikkal szemben. Így nagyon bántották azok a visszaélések, melyekkel a templomban tartatni szokott szeretetlakomák — agapéek — jártak. Már szent Pál fölemelte ezek ellen apostoli szavát a korintusiakhoz írva. (L n, 17.) Még inkább kellett kifogásolnia azokat az emlékezési lakomákat, melyeket halottaik sírján szoktak volt tartani. S ez nemcsak Hippóban volt így, hanem az egész afrikai egyházban. Ezek a bántó visszaélések és rossz szokások nem kerültek el a primásnak, a karthagói Aurelius figyelmét

sem, aki szent elődjének, a nagy Cypriánnak erényeivel, erejével és erélyével ékeskedett. Nem is habozott soká e bajnak orvoslására zsinatot összehívni s annak helyéül Hippót jelölte meg, 393-ban. Hogy mily tekintéllyel bírt Ágoston már ekkor az egész afrikai egyházban, kitűnik abból, hogy a zsinati atyák őt kérték föl előadónak. A zsinat sok üdvös határozatot hozott így, hogy évenként megismétlik e közös tanácskozásukat, hogy így nagyobb *egységet* teremtsenek úgy az istentiszteleti szokásokban, mint az egyes püspökségek között. Elhatározták, hogy szentírási könyvön kívül mást nem olvasnak a nyilvános istentiszteleten. Végre sürgeti a zsinat, hogy a templomi lakomáknak vessenek véget. Ebben a pontban azonban a zsinat sem tudott rögtön rendet teremteni, oly mély gyökeret vert volt e szokás a hívekben. Hisz' Mónika ik magával vitte e szokást Milanóba s ott is «egy alkalommal kását, kenyert és bort vitt a szentek emlékhelyeire». S Ágoston külön megdicséri édesanyjának engedelmességét az Egyház iránt, mert «mikor az ajtónálló nem engedte be s megtudta, hogy ez a szokás püspöki tilalom alatt van, olyan szelid-engedelmesen alávetette magát, hogy megcsodáltam, mennyire kész volt inkább a hazai hagyományos szokást elvetni, mint ama tilalmat kifogásolni». (VI. 2.) Csak két év múlva, 395-ben szűnik meg e rossz szokás Ágostonnak egy veséig ható beszéde után. A szenvedő Úr Jézus mérhetetlen megaláztatására, melyet érzett, mikor arcul ütötték és arcába köptek, kérte hallgatóit, hogy e csúnya szokásról tegyenek le, S ismerve szeretetteljes ragaszkodásukat úgy Valeriushoz, mint őhozá, a gyengédség húrját is megilleti, hivatkozva a roppant felelősségre, me-

lyet őérettük vállaltak az Úr előtt. Végre megszólaltatja a zsoltáros nyelvvel beszélő Urat, aki hűséges nemcsak ígéreteinek, hanem fenyegetéseinek beváltásában is; ő pedig azt mondja: Ha fiaim elhagyják törvényeimet és nem járnak ítéleteimben, ha — szentéyleimet — megfertőztetik és parancsaimat nem tartják: meglátogatom vesszővel gonoszságaikat és vereségekkel az ő bűneiket. (Zs. 88, 31.) A hippóiak megtörve hallgatják lelkiatyjukat. Beszéde, mint a kétélű kard hasogatja szívüket. Máskor tapsoltak, éljeneztek, most forró könnyeket törülnek ki síró szemükből. Ágoston is könnyein át nézi őket. ((Megelőztek sírásukkal — írja egyik levelében — s nem birtam könnyeimet visszatartani. Miután együtt sírtunk, jóleső reményben léptem le a szószékről.» (Ep. 29.) A beszéd nemcsak megillette a hippóiakat, hanem meg is javította őket: a templom ezután zsoltárénektől visszhangzott azokon a napokon, amelyeken azelőtt bor- és népdalokkal volt telve a borgözös levegő.

Nem kisebb jelentőségű volt másik sikere egy nyilvános hitvitában Fortunatus-szal, a manicheusok fejével Ezt a vitát egy levél és egy vitairat előzte meg. A levelet a vele benső barátságban álló Honoratushoz intézte, hogy akit annak idején magával rántott a tévelybe, most onnét kivezesse a krisztusi hit világosságára. Ágoston szent örömmel ölelhette papi szívére megtért barátját A vitairat a kettős lélekről a manicheusok egyik főtévelyét cáfolja, mely szerint az emberben két lélek lakik: egy jó lélek, mely az Istenségnek egy része és egy rossz lélek, mely a sötétiségtől származik, és minden rossznak forrása. De sem Honoratus megtérése, sem a vitairat okos bizonyítékai nem voltak képesek a

lelkek hullámzását elcsendesítem. A katolikusok tehát arra kérték fel Ágostont, hogy szólítsa fel nyilvános vitára Fortunatust, amazoknak fejét. A kihívás meg is történt és Fortunatus hosszú habozás után azt el is fogadta. Jól ismerte Ágoston szellemi fölényét, de viszont kitérni sem akart, nehogy már ezzel is beismerje tanításának tarthatatlanságát. 392 augusztus 28-án folyt le ez a szellemi mérkőzés közöttük Sosius fürdőjében. Óriási tömeg gyűlt egybe. Gyorsírók jegyezték a vitát. Ágoston jól ismerte ellenfelét Tudta, mily önkényesen magyarázza a Szentírást. Azért bölcsekedéssel kellett őt legyőzni. Gondolatmenete ez volt: A manicheusok is vallják, hogy Isten nem szenvedhet; másrészt azt tartják, hogy az emberi lelkek az Isten lényegének részei, de akkor Isten is szenved, mert az emberi lelkek ugyancsak szenvednek földi életükben. A dilemma megfogta Fortunatust: bevallja, hogy erre nem tud megfelelni; tanácskozni akar övével s ha ők sem tudnak erre megoldást, akkor ő is Krisztushoz tér, mert szívéen fekszik, hogy a lelkét megmentse. Szépen hangzó szavai azonban nem voltak őszinték. Megoldást ugyan nem kapott e kérdésben, mert akkor bizonyára előállt volna vele; de nem is tért meg, hanem titokban elhagyta Hippót s nem is tért többé oda vissza. A vitán jelen volt manicheusok ellenben mind megtértek, akik közt Fortunatus sok bizalmas barátja is volt.

Ez izgalmas napokra ismét csendes órák következtek, nem pihenésnek s még kevésbé semmittevésnek órái, hanem lelki elmélyedésnek és lelki gyűjtésnek imádságos órái. Sokat beszélt emberekkel, nagyrészt ellenséges emberekkel: most Istennel kezd beszélni s az ő szavára hallgat, élő szavára is, melyet lelkének

szentélyében hall és írott szavára is, amint ez a Bibliában olvasható. A Szentírás mindig legkedvesebb olvasmánya volt, amióta értékét felismerte. «Ami igazat a platonikusoknál olvastam — írja még megtérése előtt 385-ben — azt itt mind megtaláltam, de együtt a te kegyelmedre való hivatkozással, hogy aki lát, ne magának tulajdonítsa, sem azt, amit lát, sem azt, hogy lát, mintha bizony semmit sem kapott volna. S nemcsak intelmet kapunk ott, hogy örökkévalóságodon legyen tekintetünk, hanem tisztulást is, hogy téged meg tudjunk tartani; aki pedig olyan messze szakadt, hogy már nem is láthat téged, haladjon csak előre azon az úton, amelyen megláthat s meg is foghat téged.» (VII. 21.) Ágoston ebben az időben több oly művet írt, mely a Szentírást magyarázza. E magyarázatai azért is oly becsesek, mert sok értékes kortörténeti adatot szolgáltatnak nekünk. A rómaiakhoz írt levél különösen érdekelte. Meg is kezdte magyarázatait, de alig ment túl a bevezető köszöntésen: Túlnehéz munkának tartottam — írja ő maga. (Retr. I.25.) A galatákhoz írt levelet ellenben végig magyarázta. A gondjaira bízott lelkek üdvéért aggódó pásztor szólal meg a hazugságról írt műben, melyben a hazugság minden fajtáját elítéli, hogy e pogányságból áthozott rossz szokást övéinek szívéből kiirtsa. Minden hazugság bűn s akik szeretnek hazudni, az ördögnek fiai. Még ha az egész emberiséget meg lehetne menteni egy hazugsággal, akkor sem volna megengedve. — Hét évi munka után ekkor fejezi be a szabadakaratról írt művét. Érdekes a 3. könyvben Evodius által felvetett kérdés tárgyalása, hogyan egyeztethető össze a szabadakarat Istennek előretudásával. «Bizonyára senkisémm állíthatná — feleli Ágoston — hogy te azt, akiről előre tudod, hogy

vétkezni fog, ezáltal vétkezni kényszerítéd. Ha tehát a te előrelátásod nincs ellenmondásban annak szabad akaratával, akkor Isten is előre láthatja, mint vétkeznek emberek önhatalmúlag anélkül, hogy ezzel bárkit is vétkezni kényszerítene. Ép azért igazságosan bünteti is a rosszat. Amint emlékezőtehetséged nem oka annak, hogy az, ami valamikor megtörtént, szükségszerűen úgy történt meg legyen, époly kevésbé oka Isten előrelátása annak, hogy meg kell történnie, ami meg fog történni. Ebből beláthatod, hogy Isten igazságosan bünteti a bűnt, melyet előre látott, mert előrelátásával korántsem volt annak okozója. Ha ugyanis nem büntethetne bűnösöket csak azért, mert bűneiket előre látta, akkor viszont erényeseket sem jutalmazhatna, mert ezeket nem kevésbé látja előre. Azért legyen a mi hitvallásunk, hogy Isten mindentudása előtt nem maradhat rejtve egyetlen jövőendő esemény sem, de épúgy nem maradhat büntetlen egyetlen bűn sem az ő igazságossága előtt.» (De lib. arb. III. 4.) «Az akarat, amit akar, ön-elhatározása alapján akarja; akar, nem azért, mert Isten ezt előre látta, hanem megfordítva: Isten előre látta, mert akar; Isten az akaratot látta előre.» (III. 3.) Ágoston mindig mély és mindig meggyőző. Nemcsak kortársait tanította: minden kornak tanítómestere, mert az igazságot hirdeti, az pedig mindig ugyanaz: nem változik és nem is szűnik meg.

Püspökké szentelik 395 karácsonyan.

Négy vagy öt év múlt el Ágostonnak pappá szenteltetése óta, pihenést nem ismerő munkával teli évek. De Isten meg is áldotta ezt a buzgó papi munkásságot:

Hippóban virágzott a hitélet. Valerius püspök szent örömmel szemlélte egyházának ezt a virágzását és már nemcsak tisztelettel tekintett segítő társára, hanem a legbensőbb atyai szeretettel viseltetett iránta, sőt az övéiért aggódó főpásztornak mélyen érzett hálájával ölelte szívére azt, akinek öt év sok lelki örömét köszönhetette. Ezt az örömét csak egy gondolat volt képes elhomályosítani: Ágoston elvesztésének gondolata. Valerius úgy sejtette, hogy ezt a fényesen világító fáklyát magasabb polcra fogják emelni. Attól félt, hogy elveszíti őt s azért nagy lépésre szánta el magát. Arra kérte az épen Hippót látogató primást, Megalius calamai püspököt, hogy *Ágostont* az ő segédpüspökévé szentelje. A numidiai püspökök és papok gyülekezete kitörő örömmel fogadta a kérést s ez az öröm valóságos tombolássá növekedett a hívek tömegében. Retten azonban nem osztották ezt az örömet, sőt határozottan tiltakoztak az indítvány ellen: Megalius primás és — Ágoston. Amaz igazságtalanul, mert a donatistáktól származó csúnya rágalomra hallgatva; emez alázatosságból, nem tartván magát méltónak a püspöki méltóságra.

Megalius nemsokára meggyőződött igazságtalanságáról s a legmélyebb megilletődéssel kért bocsánatot Ágostontól ugyanazon gyülekezet előtt így Ágostonnak is be kellett látnia, hogy az egyhangú határozatban Isten szent akarata nyilatkozik meg. «Püspökiatyám Valerius nagy szeretete — írja 31. levelében — és a nép esdő sürgetése úgy győztek meg engem, hogy az Úr így akarja s azért igen féltem a felkínált méltóságot visszautasítani.» 395 karácsonyán szenteltetett fél püspökké 41 éves korában. Soha oly mélyen át nem érezték a hippóiak a karácsony örömét, mint akkor. De nem-

csak ők örültek ennek a püspökszentelésnek: az egész Egyháznak volt az öröme, mely Afrikából átrezgett Itáliába és felhatolt egészen Noláig s ott élénk visszhangra talált Panlinus, Nola későbbi szent püspökének lelkében, aki így írt Romániának: «Isten irgalmassága meglátogatta az ő népét Bástyát emelt az ő fiának, Dávidnak házában és erősítést küldött az ő Egyházának hogy megtörhesse a bünösök gögjét és szétzúzhassa a tévtanítók makacsságát».

Valerius nem soká élvezte ezt az örömet Úgy látszik, már akkor érezte közeli végét, mikor az akkori szokástól eltérő kérésével járult a zsinat elé. Megnyugodva halhatott meg, mert Ágostonban oly férfiúra bízhatta egyházmegyéjének kormányzását, akit óriási tudása és köztiszteletben álló életszentsége arra régen predesztináltak.

A hippói püspök.

Ágoston tehát elhagyta «kolostorát» és a püspöki palotába vonult. Nem tudjuk, mennyire volt az «palota», de azt jól tudjuk, hogy Ágoston magával vitte oda is a szent szegénység szeretetét. A püspöki palotából is kolostort csinált, mert papjaival közös életet élt és közös asztalnál étkezett velük. Magántulajdonáról kiki lemondotta házi berendezésnek csak használója, nem birtokosa volt. Ezzel szemben minden szükségletéről atyai gondoskodás történt. Ágoston minden elégedetlenséget eleve ki akart zárni, jól tudván, hogy elégedetlen emberek nem lesznek soha apostolok. Úgy érezte, hogy első kötelessége munkatársairól atyailag gondoskodni; a jövő papságának anyagi helyzetéről gondoskodjék a jövő püspöke. Ágoston

külön házgondnokot nevezett ki papjai közül, aki az év végén pontosan leszámolt mindenről püspökének. Ilyképen magamagát is mentesítette az anyagi gondoktól, melyek annyira meg tudják bénítani a lelket az ég felé való szárnyalásában és kikapcsolódott a hétköznapi élet piaci lármájából, mely minden komoly munkát lehetetlenné tesz, másrészt hírvágyat is nevel az emberben. Ágostonon ez a betegség nem vett erőt. «Püspöknek nem szabad kincseket gyűjtenie — ez volt elve — és soha alamizsnát kérő szegényt elbocsátania anélkül, hogy azt meg ne ajándékozná.» Nem tartotta magát az egyházi javak birtokosának, hanem csak haszonélvezőjének, miként azt papjaitól megkövetelte. «Add oda a földet — írja egy helyen — hogy megvásároljad magadnak vele az eget. Mondj köszönetét annak, aki alkalmat nyújt neked arra, hogy oly értékes dolgot ily csekély áron megvásárolhass.» «Az irgalmasság oda állt a pokol kapujához és nem enged be oda senkit aki irgalmasságot gyakorolt.» Mikor rossz termés volt Ágoston ebben isteni büntetést látott, hogy nem tett elég jót a szegényekkel. Szerinte mindenkinek kötelessége alamizsnálkodni. «Ha nem adhatsz nagyot, adj egy darabka kenyeret; ha nincs kenyered, adj egy fillért; ha egy filléred sincs, adj egy pohár vizet; ha nincs vized, adj egy kis részvétet. De kérdezd meg lelkiismeretedet, vajjon igazat mondasz-e, mikor azt monod, hogy nincsen semmi sem. Úgy e, telik hiúskodásra, mulatozásra, fényűzésre, kevélykedésre, telik felszerelésre — aokos befektetésre» — hát miért nem telik alamizsnára is.» Ágoston bőven osztott alamizsnát, jól tudva, hogy az a legjobb kamatra elhelyezett tőke, a «legokosabb befektetés», még ha sokszor pénzzavart okoz is, mert

ennek gyümölcseit nem az utód, hanem ő maga fogja élvezni egy egész örökkévalóságon át. Jól tudta, hogy a jövőért való kincsgyűjtés csak fogása a gonosz szel» lemnek, mellyel telhetetlen kapzsiságot és könyörtelen fukarságot nevel a természettől hírvágyé emberben. «Nem illik püspökhöz pénzt gyűjteni s az alamizsnáért könyörgőt elutasítani. Oly sok szegény fordul hozzánk naponként, hogy igen sokan szomorúan távoznak, mert nincs annyink, hogy mindegyiknek adhatnánk.» (Serm. 355.) Hogy minél több jót tehessen, otthonát szent egyszerűséggel rendezte be és száműzött házából minden fényűzést, bár a szükségesben sohasem szenvedett hiányt. Püspöki gyűrűt sohasem viselt. Ruházata is ilyen volt. — sem nem fényes, sem nem kopott. «A középúton haladt — írja Szent Possidius — s nem tért le róla sem jobbra, sem balra.» Pedig hívei, úgy látszik, elhalmozták ajándékokkal, mert egyik beszédében kitér erre, mondván: «Ha valaki köpenyt, vászontunikát vagy ilyesfélét ajándékozik, olyan legyen, mint aminőt rendesen viselünk. Csak ez esetben fogadom el számomra, miután rendkívülit soha nem viselek. Ha pl. valaki értékes felöltőt ajándékozna, úgy ez — megengedem — illik a püspökhöz, de nem Agostonhoz, aki szegény és szegényen született. Az én ruhámnak olyannak kell lennie, hogy azt bármely szükségben szenvedő testvérünknek odaajándékozhas-sam. Ha valaki valami jobbat ad, eladom s árát a szegényeknek adom. Ha tehát azt kívánjátok, hogy ajándékruhátokat viseljem, olyant adjatok, mely nem készlet pirulásra. Drága ruhában pedig pirulnom kellene, mert nem illik hivatásomhoz, nem az én intelmeimhez, nem törékeny testemhez, nem ősz fejemhez». (Serm. 356.) E szigorú szabálytól csak egyszer tért el —

gyengédségből, a fivérét sirató Sapida iránt Fivére Karthágóban volt szerpap s öneki szánta azt a díszes alsóruhát, melyet Ágostonnak ajánlott fel azzal a kéréssel, hogy azt elfogadni és hordani kegyeskedjék: ez a tudat nagy vigasztalást szerezne neki nagy szomorúságában fivérének váratlan halála miatt Ágoston nemcsak elfogadta a díszes ruhát, hanem viselte is és egy vigasztalásokkal teli levélben köszönte meg neki. «Fivéred lelke tovább él. Már nincs szüksége romlandó ruhára, mert halhatatlanságba öltözött Ez legyen vigasztalásod, Sapida. Élj te is úgy, hogy egykor együtt élhess fivéréddel, mert ő úgy halt meg, hogy örökké él!» (Ep. 263.)

Amilyen egyszerű volt ruházata, époly egyszerű volt Ágoston asztala is. Húst csak vendéglátáskor élveztek, különben a különféle hüvelyesekből készült főzelék járta. A szerény ételt kevés bor fűszerezte és sok lelki olvasmány, melyet akkor sem hagytak el, ha vendég ült az asztalnál, ami elég gyakori eset volt, mert Ágoston nemcsak ismerősöket, hanem átutazó idegeket is szívesen látott asztalánál, inkább akarván néha arra méltatlant is eltérni, mint csak egyszer is arra méltót visszautasítani. (Ep. 38.) Az olvasmányt legtöbbször épületes beszélgetés követte; de ha napi kérdésekkel foglalkoztak is, szigorúan tiltva volt megszólásokkal távollevőket kisebbiteni. Külön felirat az asztalon mindenkit figyelmeztetett erre s a házi úr igen komolyan vette e figyelmeztetést; ha valamely vendég megfélekedett róla, szóval is igen határozottan tudomására hozta, hogy kénytelen lesz visszavonulni, ha e becsmérő beszédek folytatná.

Amilyen szerény volt az étel, époly szerény volt az asztal felszerelése is. Csak a kanalak voltak ezüst» böi — az egyetlen «fényűzés», melyet a szent püspök magának megengedett s melynek szeretetét bizonyára a szülői házból hozta magával — a többi edény mind fából, cserépből, kőből, márványból készült, mint akkor minden polgári házban. Ily szerény keretek közt mozgott az a tevékeny élet, melynek áldásait még most is hálával emlegeti az Egyház, hálával élvezik a hívek milliói.

Ágoston féltékenyen örködött papságának becsülete, jóhíve fölötte. Ép azért még édes nővéreinek, az özvegyekre jutott Perpetuának, valamint nagybátyja és fivére leányainak sem adott lakást házában. Possidiusnál olvassuk erre vonatkozó felfogását: ha közeli nőrokonok bennlakása nem is kelt gyanút, mégis elkerülhetlen, hogy ezek más nőekkel ne tartsanak fenn érintkezést; ez pedig már szolgálhat okul oly gyanúsításokra, melyeknek még árnyékát is kerülnünk kell. Nőlátogatókat mindig csak egyik papjának jelenlétében fogadott. így látogatta a szegény özvegyeket és árvákat, így a beteg nőket is. Soha nem közvetített vagy csak ajánlott is házasságot, de kolostorba való belépést sem. Pedig ő adta a Perpetua által alapított nőkolostornak ama szabályokat, melyek még most is élnek sok kolostorban és az idők követelményeihez alkalmazva sok lelket vezetnek az életszentség égbevezető útjára. Hogy mennyire volt mester Ágoston a lelki élet irányításában, eléggé mutatja az a tény, hogy az ő szabályait még most is számos szerzetesrend és kongregáció követi. A századok sok törvénykönyvet lomtárba juttattak, bár ünnepezt jogtudósok

és hatalmas uralkodók fogalmzták, illetve szentesíteték azokat: Ágoston szabályai túléltek a sok mindenfélét elsöprő viharokat. Az ő lelke mindig táborhegyi magasságban jár, ahová a hétköznapi életnek sem lár-mája fel nem hatol, sem szenvedélyeinek piszkos hullámai fel nem csapnak. Közelebb áll az Istenhez, tisztábban látja őt és a hozzá felvezető utat. S ezt az utat nemcsak írott szabályaival, nem is pusztán lángoló szavával, hanem mindenekefelett példájával mutatta meg. Amit papjaitól megkövetelt, azt ő maga is gyakorolta. A Possidius írta életrajz úgy állítja elénk, mint aki a szent Pál eszményét: mindeneknek mindenévé lenni — a szó legteljesebb értelmében megvalósította. «Talán nem élt még oly nagy gondolkodó — írja Rauscher bíbornok (208. l.) — akinek egyidejűleg oly sok és sokféle dolga volt volna, mint Hippo püspökének. Nagy munkák írásával foglalkozott, melyeket folyton javított, tökéletesített; könyveket írt minden fontos kérdésről, melyet a napi események felvetettek; leveleket írt vagy mondott tollba, melyek közül nem egy való-ságos tanulmány; megszokott munkáját rögtön abba-hagyta, mihelyt lelki szükségletek azt megkívánták; igen sokszor prédikált s mindezek mellett buzgóan teljesítette püspöki kötelességeit, melyek akkor oly sokfélék és nehezek valának.» «Kényelme% semmit-tevéésre — mondotta ő maga egyik beszédében (Serm. 339.) — senkissm bírhatna rá engem. Semmitem jobb, semmitem édesebb, mint zavartalanul kutatni az isteni bölcsesség mérhetetlen kincsesbányájában; ez édes, ez jóleső foglalkozás.»

Vallomásai is tanúskodnak róla, mennyire szeretett ebben a «kincsesbányában» kutatni. «Régi-régi

vágyakozásom — írja XI. 2. — végig elmélkedni törvényedet s elmélkedés közben megvallani neked, mit tudok, mit nem, vagyis: mennyi bennem első megvilágosításod, mennyi az én maradék sötétségem, amíg majd erőd minden fogyatkozást ki nem pusztít belőlem. Most tehát nem is akarom, hogy másvalamiben teljenek szabad óráim, *ha mi marad testi, lelki fáradtságom kipihenése s ágon szolgálatok után, amelyekkel tartogó kötelességem szerint vagy ingyen szívességből is szolgálok ag embereknek.* Uram, én Istenem, figyelmezz, kérlek, imádságomra; segítsd meg könyörületed szerint szívem ezen vágyakozását Nemcsak a magam kedve gyulladozik benne: kedves testvéreimnek is használni szeretnék vele... írásod legyen tiszta gyönyörűségem — bár ne tévednék benne, bár senkit meg ne tévesztenék vele!... Ne zárd el írásod ajtaját azok elől, akik kopogtatnak rajta. Nem ok, nem cél nélkül íratad meg ama hatalmas könyvet... Uram, erősíts engem s avass be titkaiba. Igéd az én örömöm, igéd az én mindennél gazdagabb gyönyörűségem!... Atyám, derüljön fölém irgalmas tekinteted beleegyezése, hogy kegyelmet találjak» előttem, hogy zörgetésemre feltáruljanak előttem igéid mélységei... Arra kérlek, Uram, aki jobboldon ül s közbenjár értünk, akiben a bölcseségnel és tudománynak minden kincsei rejtekeznek. E kincseket keresem írásaidban.»

Ágoston lelke imádságos lélek volt. Minden munkáját imával kezdte, imával szőtte át és imával fejezte be. Mikor a Julianus ellen írt könyveit megküldi Claudius püspöknek, ezeket írja neki: «Az édes Megváltó segítségével kezdtem meg e munkát s tudom, hogy te is imádkoztál értem, hogy azt befejezhessem,

valamint azokért, akikről hisszük és óhajtjuk, hogy ez a mi munkánk üdvükre szolgáljon». (Ep. 207.) Bizonyára sok imájának köszönhette szellemének frissességét és kimeríthetetlen munkaképességét. Az ima égi harmat; harmatos lélek nem szárad ki, nem hervad el, sőt az égi harmat nyomán mindig új rügyek fakadnak, új virágok nyílnak rajta, azért olyan üde, azért oly virágillatos. Ágoston úgy volt meggyőződve, hogy «az ima a mennyország kulcsa, mellyel Isten kincsesházát megnyithatjuk magunknak». (Serm. 226.) Sokszor forgatta meg ezt a kulcsot és sűrűn járt abban a kincseskamrában: csoda-e, ha gazdag lett a lelke?

De lelki gazdagságában is *alázatos* maradt mindvégig. Pedig a romlott természet nagyratörekvését, az elért sikerekben való öntetszést ő is érezte magában. «Bennem van a dicsőség szeretete — vallja meg őszintén X. 38. — amely összekoldult dicséretekből valami egyéni kiválóságot gyárt nekem és megkisért velem.» De Ágoston vaskézzel nyúlt ehhez a fattyúhajtáshoz és folyton irtogatta magát. «Nyomorult és szegény vagyok, Uram... Titokban nyögöm állapotomat s irgalmasságod után vágyakozom... Néha el is szomorodom a dicsérgetések miatt, mikor vagy olyant dicsérnek bennem, ami miatt önmagámnak sem tetszem, vagy pedig apró és jelentéktelen értékeidet többre becsülik, mint kellene.» (X. 38. 37.)

Pedig ilyen «dicsérgetések» állandóan érték szóban és írásban azok részéről, akik szentbeszédeit hallgatták vagy műveit olvasták. Ágoston nem szűnt meg ez elismeréseket leszállítani. Mikor jóbarátja, Severus, Miiévé püspöke elragadtatással ír neki arról a lelki örömről, melyet műveinek olvasása neki szerez, Ágoston

azt feleli neki: «Ha legrégebb és legjobb barátom dicsér, úgy tűnik fel nekem, mintha én magam dicsérném magamat... Ha azonban csalódom bennem, azt gondolván, hogy bírom azt, aminek híjával vagyok, úgy ez kellemetlenül érint nemcsak azért, mivel te, akit szeretek, tévedésben leledzel, hanem azért is, mert nem szeretném, hogy kevesebbet imádkozzál arra a szándékra, hogy azzá legyek, aminek engem tartasz».

(Ep. no.)

Ugyanez az alázatosság jellemzi tudományos vitáit. Főlényét sohasem érezte bántóan ellenfeleivel,¹ bár annak bizonyára tudatában volt. Elismeri az igazat ellenfelében csak úgy, mint a tévedést önmagában. Sohasem ragadtatja el magát érdességekre, sőt szelíd nyugodtsággal visel el ilyeneket mások részéről, mert sohasem tekintette saját személyét, hanem mindig csak az igazságot Klasszikus példa erre az a levélváltás, melybe Jeromossal akkor került, mikor ennek magyarázatait szent Pál leveleiről olvasta. A galatákhöz írt levél 2,11—14. verseiről adott magyarázatában ugyanis Jeromos Origenes nyomán azt bizonyította, hogy Péter nem járt el helytelenül, amikor a zsidóságból megtértek végett kerülte a pogányságból megtérteket s nem is evett velük, jóllehet a jeruzsálemi zsinaton ép ő mondott ki határozatként, hogy a zsidó törvény többé nem kötelez, cs Pál sem «korholta meg» ezért Pétert, hanem az egész «korholás» csak színleg történt oly célzattal, hogy értsenek belőle azok, akik a zsidóságból megtértek. Ágoston ezt a magyarázatot nem tartotta megfelelőnek, mert abban kétszínűsködést látott, amit nem lehet és nem szabad egy apostolra nézve megengedni. Sőt e magyarázatot elfogadva

egyenesen hazugsággal kell Pál apostolt vádolnunk, aki határozottan állítja, hogy Péter s a vele tartó Barnabás *nem helyes úton* jártak az evangélium igazsága szerint. (Gl. 2, 14.) Ép azért felszólítja Jeromost, hogy ezt a téves magyarázatát javítsa meg.

Ágostonnak ez a levele azonban nem jutott el egyenesen Jeromos kezébe, hanem előbb Rómába sodródott, ahol több leirat készült róla s ezeknek egyike végre öt év múlva jutott el Betlehembe azzal a valótlan hírrel, hogy Ágoston külön könyvet fog Jeromos ellen írni és Rómába küldeni.

Jeromost ez a kedvezőtlen bírálat nem épen kellemesen érintette, az a hír pedig valósággal fellázította. Ily hangulatban mondta tollba azt a levelét (Ep. 102.), amely elég érdesnek mondható. «Nem vagyok oly dőre — írja e levélben — hogy sértve érezzem magam eltérő magyarázatod által, amint te sem sértődöl meg, ha mi másképen gondolkodunk. Kívánatos azonban, hogy a téged szeretőt szeresd és aki még fiatal vagy a Szentírás tudomány terén, ne provokáljad az aggastyánt, akinek nyugalomra van szüksége. Emlékezzél meg a közmondásról is, hogy a fáradt ökör keményebben veti meg a lábát.» Sőt egy újabb levelében még élesebben szól: «Ha a te tudományodat akár gyakorolni, akár fitogtatni akarod, keress magadnak ékesen szóló és előkelő származású ifjakat, aminők Rómában sokan vannak, akik képesek és mernek is veled vitába bocsátkozni... Újból kimondom, amit érzek: te kihívod az aggastyánt, ingerled a hallgatót, tudásodat fitogtatni látszol». (Ep. 105.)

Ágoston szelíden és alázatosan felel vissza. «A Krisztus szelídségére kérek — írja Jeromosnak

(Ep. 73.) — hogy ha megbántottalak, bocsáss meg és ne viszonzod a rosszat rosszal engem is viszont megsértve. Pedig meg fogsz sérteni, ha elhallgatod hibámat, melyet akár eljárásomban, akár írásomban találsz... Bárcsak közelebb lagnánk egymáshoz, hogy ha már nem beszélgethetünk személyesen egymással, legalább sűrűbben levelezhetnénk... Mert bennem nincsen és nem is lehet oly sok szentírástudomány, mintamennyit benned észlelek... Arra kérlek, ha lehetséges, hogy olyasmiről tárgyaljunk, ami a meghasonlás keserősége nélkül lelkünk táplálására szolgál, legyen meg. Ha pedig nem mondhatom meg az irigység gyanúja vagy a barátság sérelme nélkül azt, amiről a te Írásaidban azt gondolom, hogy javításra szorul, sem te viszont az enyéimről, akkor hagyjuk ezt és ne ártsunk lelkünk üdvösségének... Ha tehát te — saját hasonlatod szerint — mint egy fáradt ökör az Úr csürjében beleizzadsz a gyümölcsöző munkába talán fáradtan testednek öregsége miatt, de nem szellemed frissességében, ime, itt vagyok én s ha valamiben vétettem szavammal, lépj reám teljes súlyoddal. Nem szabad panaszkodnom koromnak terhe miatt, hacsak tévedésem pelyvéja szétöröltetik.» (Ep. 73.) Szépen mondja Sailer: Ha Ágoston semmi mást nem írt volt, mint csupán e levelet, mégis korának legtisztább, legfényesebb és legszeretőbb lelkei közé kellene őt soroznom. (Rauscher 228.) Pedig Ágoston nem volt «tévedés»-ben, mikor Jeromos említett levélmagyarázatát kifogásolta, sőt oly nyomós érvekkel tudta kifogását támogatni, hogy meg is győzte Jeromost annak igazságáról. S hogy ez ne látszassék püspöki kioktatásnak, egy másik levelében így ír: «Jóllehet a méltóság elnevezése szerint, amint

az az Egyházban szokássá vált, a püspökség több mint az áldozópapság, mégis sok dologban Ágoston kisebb Jeromosnál, bár a kisebbtől jövő figyelmeztetést sem szabad visszautasítani vagy zokon venni. (Ep. 82.)

Ugyanezzel az alázatossággal szól híveihez is egyik beszédében, bocsánatukért esedezve, ha a hosszú érintkezés alatt bármikép is megsértette volna őket. «Nem egyeseknek, édes mindnyájatoknak vagyok én adósa. Mert nem ragadtatom el magamat annyira a hiúság mámorától, hogy azt merném állítani: soha senkit nem sértettem meg, amióta e méltóságom terhét viselem. Ezt bárki, aki ily sokféle és terhes munkában áll, ha épen nem, legalább is nehezen valósíthatná meg, annál kevésbbé én, aki ismerem gyarlóságomat. Ha tehát a különféle gondok reám ható zavarában valakit nem hallgattam meg, mikor arra megkért; ha valakire kelleténél szigorúbb tekintetet vettem; ha valakivel keményebben bántam, mint ahogy megérdemelte; ha valakit, aki szomorodott volt vagy alamizsnára szorult, megfontolatlan beszéddel felizgattam; ha valamely szegényt, aki alkalmatlan időben jött, mellőztem vagy érdesebb szóval megszorítottam; ha valakin felháborodtam, mikor mint ember rólam, az emberről igaztalan dolgokat állított: úgy higgyétek el nekem, ki adóستok vagyok ezen és más megbántások miatt, nogy mégis szeretlek titeket. Mert az anyatyúk is veri fiókait, ha félelem szállja meg és mégis nem szűnik meg anyjuk lenni.» (Serm. 383.)

És mit mondjunk még csak Vallomásainak könyvéről? Mintha bántotta volna alázatos lelkét az a sok dicséret, mellyel kortársai elhalmozták, az a sok ünneptetés, melyben mindenütt része volt, ahol csak meg-

jelent. «Ti nem ismeritek Ágostont!» — ismétlé szünet nélkül s amíg magasztalták, mind mélyebbre szállt alá saját méltatlanságának átérzésébe. Áthatva bűnös voltának tudatától és eltelve a rajta is megkönyörült isteni irgalmasság iránti hálával, tollat ragad és megírja Vallomásait. Bűnbánó lelkének nem volt elég a gyónószék titokzatos csendjében magát bűnösnek vallani: Ágoston nyilvános gyónást akar végezni egész életéről. Hadd olvassák bűneinek lajstromát püspöktársai és papjai, hívei és lelki gyermekei; hadd olvassák kortársai és késő utódok; hadd olvassák Afrikában és majdan az egész világon, hogy mi volt ő magától és mivé lett Isten végtelen irgalmából. «Itt nézz meg engem — írja Dariusznak, mikor kérésére megküldi neki Vallomásait — hogy ne dicsérj érdememen felül; hidd el azt, amit itt magamról mondok és ne azt, amit mások mondanak felőlem; figyelj itt reám és lásd, mi voltam magamban és magamtól. S ha mégis tetszenék valami bennem, dicsérd velem az Istent. Ne engem dicsérj, hanem azt, aki engem teremtett és újjáteremtett.» (Ep. 231.) Megható őszinteséggel ecseteli a saját múltjában az örök emberit, festi le Évának gyarló, bűnös gyermekét, kit a paradicsomi bűn által felszabadított szenvedélyek a földhöz láncolnak, sőt sárba taposnak, de sem rablanc, sem sár nem foszthatnak meg égbevalóságának felemelő tudatától. Porban kúszva, mocsárban gázolva is az eget nézi és odakívánczik. Ágoston bukása a gyarló emberé, kiemelkedése az isteni kegyelemé. Nem kíméli magát amannak ecsetelésében, hogy annál világosabban mutassa be emennek nagyságát és hatalmát. Elpanaszolja lelkének szörnyű vergődését, elnyögi szí-

vének gyötrő kínjait a romlás útján, hogy elrettentsen tőle; s elénekli a megtérés áhítatos örömét, eldalolja a megtalált boldogság nászénekét a kegyelmi életben, hogy olvasóit is annak vágyával és szeretetével töltsse el.

Célját elérte: a Vallomásoknak sok ágostonlélek köszöni megtérését! Azokból a némaságukban oly beszédes lapokból túlvilági fény áradt sok oly lélekre, melyre a tévely vagy a bűn sötétsége borult. Keresetlen, de mindig fenkölt beszédük sok lelket rázott fel a bűn álmából. A miazmás lapokról a tiszta azúrba felszállt sas sok lápon vergődő lelket bírt rá kiemelkedésre, sőt magasban való szárnyalásra. Azok a bánatkönnyük, melyektől e lapok nedvesek, sok kemény lelket indítottak, sok sziklás lelket lágyítottak meg a századok folyamán. Benső értékük s a lelkek világában hozzájuk fűződő érdekük egyaránt halhatatlanságot biztosítanak számukra. Jól mondja Rottmanner: Szent Ágoston összes művei halhatatlanok lesznek, mint az Egyház és az Isten ígéje. De ha megtörténnék az a lehetetlenség, hogy a világ feledésnek adná azokat, a Vallomások könyve mégis tovább élne. «A könnyek gyermeke nem veszhet el.» (Rauscher 437.)

Papjainak körében.

Ágoston úgy volt meggyőződve, hogy sok segítő-társra van szüksége, ha a nemzetek apostolának programmját: mindenkinek mindenévé lenni, következetesen meg akarja valósítani. Azért első gondjai közé tartozott méltó papságot nevelni. Palotáját tehát papnevelővé tette, melyben kolostori rend uralkodott s a szent püspök nemes önérzettel és főpásztori örömmel

mutathatott rá házára szentbeszédeiben is. (Serm. 355.) Bár nem szenvedtek hiányt, de a bővelkedést sem ismerték. Ágoston mindig nagy súlyt helyezett az evangéliumi szegénységre. Papjainak minden magántulajdonukról le kellett mondaniok. Aki erre nem volt hajlandó, nem lakhatott az ő házában. Nem egyszer történt, Possidius tanúsága szerint, hogy egyháza hagyott örökségeket visszautasított, nem mintha övéi nem szorultak volna rájuk, hanem mivel nem tudta igazságérzetével összeegyeztetni, hogy egyháza a rokonok rovására gazdagodjék. Egyízben egy gyermektelen ember minden vagyonát az egyháznak hagyományozta, csupán életjáradékot kötve ki magának. Mikor azonban később gyermekei születtek, Ágoston az egész birtokot visszaadta neki. Másízben egy apa kitagadta fiát s vagyonát az egyháznak adományozta. De Ágoston nem fogadta el az adományt, sőt a törvényes örökösnek adta át. Azt szokta mondani, hogy az Egyház nem teherszállító hajó. Ez sok veszélyt jelent, mert a hajó elsüllyedhet s akkor kárpótolni kell a megmentett utasokat Kisebb hagyományozásokat ellenben mindig elfogadott, sőt egyik beszédeben figyelmezteti is híveit, hogy Krisztust is örökösüknek tekintsék (Serm. 355.) és — Possidius szerint (c. 24.) — szemrehányást tett nekik, ha a templom felszereléséről s az istentiszteleti szükségletekről nem gondoskodtak kellőképen. Amit került, az a gazdagodás, az anyagi emelkedés és terjeszkedés volt. Possidius külön megemlíti (c. 24.), hogy nem szeretett építkezni, mert az nagy lelki elszóródással jár, ő pedig mindig összeszedett akart lenni, bár viszont nem ellenezte, ha mások ebben serénykedtek, csak módjával tették legyen.

Mint szerető atya állt papjai között, szóval és példával nevelve őket. Házának jóhíre hamar elterjedt és nem egyszer kértek elárvult egyházak Ágostontól püspököt, papot. Atyai szeretete azonban kellő erélyességgel párosult. Mikor az idegen Victorin alszerpap Hippóba jővén, ott Mani tévtanát terjeszti, Ágoston kiutasítja a városból és ezt Victorin püspökének is értésére adja, kérve őt, hogy fossa meg egyházi rendjétől, melyre méltatlannak bizonyult, nehogy még többeket magával rántson a tévelybe. «Ha azonban visszafogadását kérelmezné s bűnbánatot tartani akarna, csak az esetben higgy neki, ha másokat is, kiket ismer, feljelent.» (Ep. 236.) Saját papjaival is igen szigorúan bánt el, ha életükkel botrányt okoztak. így tett Abundantius-szal, akit egyszerűen megfosztott egyházától, ítéletét a primási szentszéknek is tudomására hozta. «Ha a püspökbírák másképp ítélnék, ám adjanak neki egyházat Be kell vallanom, hogy félek ilyen emberekre hívőket rábízni, kivált ha rossz hírük van.» (Ep. 65.) Ezt a szent szigort az a nagy szeretet és tisztelet parancsolta, mellyel Hippo püspöke az ő hívei iránt mindenkor viseltetett «SzoIgáid ezek, Uram — írja Valomásaiban. X. 4. — nekem meg testvéreim; fiaid, nekem meg akaratod szerint uraim; parancsod köt, hogy szolgáljak nekik, ha veled és benned élni akarok.»

Híveinek körében.

Szeretete hívei iránt állandóan otthon tartja. Úgy érezte, hogy bármily szeretettel fogadják idegenben, mégis legjobb neki otthon, ahol gyermeki szeretettel veszik körül hívei. Nagy dolog, amit e kevés szóval kifejez: «Sohasem

voltam távol jószántamból, hanem csak elodázhatlan kötelességteljesítés végett». (Ep. 122.) A legsűrűbb érintkezést tartotta fenn híveivel. «Azt hiszem — mondá — hogy a hitélet érdekében többet tesz az ember példájával, mint tanításaival» (Ep. 147.)

Nagy gondja volt az egyházi szertartások méltó elvégzésére. A hagyomány neki tulajdonítja ezeknek egyik legszebbikét: a húsvéti gyertya megáldását azzal a mélyértelmű, fenséges Exultet-himnusszal, mely még most is felhangzik templomainkban a nagyszombati tűzszentelés után. Ő maga is említi ezt nagy művében, az Isten városáról és a «laus cerei»-t magáénak vallja. (De civ. XV. 22.) A fenséges szöveg teljesen őreá vall.

A szertartásokban is szigorúan ragaszkodott a zsinati rendeletekhez, bár az épületes szokásokat nem szüntette meg, mert úgy vélte, jobb ezt tűrni, mint megszüntetésével vihart kelteni. Annál szigorúbban lépett fel a babona minden megnyilatkozása ellen. Mint jó lelkipásztor pedig minden alkalmat fehasznált, hogy a híveiben uralkodó bűnöket kiirtsa, így különösen az esküdözést, a részegséget és minden tisztátalanságot. Hisz' körülötte még a pogány világ az ő laza fel-fogásával mindarról, amit a keresztény erkölcsstan kötelességnek hirdet! Ágoston övéért aggódó szeretetével és ékesszólásának minden erejével szállt szembe ezzel a pogány világgal. «Odáig sülyedt az emberi romlottság — mondja egyik beszédében — hogy férfias dolognak tartja az érzékiség által legyőzetni, ellenben férfiszamba sem megy, aki azt legyőzi. Vájjon kit tartasz az amfiteátrumban nagyobb hősnek, azt-e, aki a vadállat alatt fekszik, vagy azt, aki azt megöli?» (Serm. 9.) De amikor ostorozza a bűnöket, nem szűnik

meg szeretni a bűnösöket. «Ha nem hallgattok reám — mondja egy alkalommal — én mégsem hallgatok el, az én lelkem üdvözölni fog; ámde én nem akarok nélkületek üdvözülni.» (Serm. 17.) A megátalkodókat külön munkába vette és négy szemközt iparkodott rájuk hatni. Ha azonban jószóval sem ment semmire, a botrány pedig nyilvános volt, nem riadt vissza a legkeményebb büntetéstől sem: kizárta őket a hívek közösségéből.

Ágoston gondviselő atyja volt a szegényeknek. Miként Szent Possidius írja, maga soha nem vett sem házat, sem földet, de ha valaki ilyeneket az egyháznak ajándékozott vagy örökbe hagyott, azt szegényeire való tekintettel, szívesen fogadta, hacsak az ajándékozónak vagy örökbehagyónak rokonid nem szorultak maguk is reá. Ha néha kifogyott az egyház pénzkészlete, ezt híveinek tudomására adta, hogy adakozzanak az ő szegényei számára. Sőt a szent edényeket is összetörette és beolvasztatta, hogy a fogságban szenvedőkön vagy Ínségben levőkön segíthessen. Így tanulta ezt mesterétől, Szent Ambrustól. (C. 24.) Híveit is belevonta a jótékonykodásba, mert példájával csak úgy, mint beszédeivel adakozásra ösztönözte, buzdította őket. Adományaikból azután évenként felruházta a szegényeket, hogy így maguk is érezzék az alamizsnálkodással járó szent örömet, másrészt jobban átérezzék a Krisztusban való összetartozásuknak felemelő tudatát. A fősvénynek örömtelen az élete s a fukar mindig egyedülállónak érzi magát. S ez a szomorú egyedülállóság rémes elhagyatottsággá fog válni az ítéletben, *»mert irgalomnélküli ítélet vár arra, ki irgalmasságot nem cselekedett»* (Jk. 2, 13); míg a jótékony embert alamizsnáinak élvezői fogják az Úr színe elé

kísérni. «*Bizony mondom nektek — mondja majd ott az Úr — amennyiben ezt egynek ezen legkisebb testvéreim közül cselekedtétok, nekem cselekedtétok*». (Mt. 25, 40.) Ágoston mindig élénk emlékezetben tartotta e szavakat és nem egyszer még kölcsönvett pénzzel is segítette ki megszorult híveit. Azáltal pedig, hogy a híveket is belevonta az irgalmasság gyakorlásába, előfutára lett a XVII. század nagy alamizsnás szentjének: Depaul Vincének. A nagyszívű Ágoston már 1300 évvel előtte csinálta meg a Vince-egyesületet!

De bármily nagylelkűen istápolta a szegényeket, mégsem vált soha a renyheség pártfogójává. Amint ő maga szakadatlanul dolgozott, úgy mindenkitől megkövetelte, hogy istenadta képességeit lelkiismeretesen felhasználja. Az általa alapított kolostorokban is serény munka folyt állandóan s amikor tudomására esett, hogy a Karthágó melletti kolostorokban a szerzetesek kezdik feladni a testi munkát, hogy — miként mondták — zavartalanul a saját és másoknak lelki üdvén dolgozhassanak, Ágoston rögtön felemelte szavát ez újítás ellen és általános emberi kötelességnek állította oda a testi munkát. Azok a szerzetesek legnagyobb-részt a munkából jöttek a kolostorba. A dologtalanság tehát a legnagyobb lelki veszedelmet jelentette számukra, aminthogy sokan szerzeteshez nem illő idő-töltésre adták magukat. Aurelius, a karthágói primás szomorú szívvel látta ezt a hanyatlást. Megkérte tehát Ágostont: írjon nekik erről valamit. így jön létre «a szerzetesek munkájáról» szóló mű 400 körül. Beszédeiben is ki-kitér a munka lelket nemesítő hatásaira és a régi pogány bölcsélettel szemben fennen hangoztatja, hogy nem lehet az emberi méltóság ellen

az, amit Isten Fia is gyakorolt és példájával meg» szentelt.

Az emberi méltóság ékesszavú védelmezője Ágoston ott is, ahol a szegény rabszolgákról van szó. N. Konstantin császárnak 321. április 18-án kibocsátott rendeleté szabadságot hozott ezeknek a szerencsétlen embereknek is. De ez a rendelet — úgy látszik — Afrikában nem valósított meg, mert az itteni zsinatok ismételten kérik a császárt, hogy az a rendelet Afrikára is terjesztessék ki. A kéréseknek végre volt is eredményük. Ágoston ismételten emlékezik meg beszédeiben rabszolgák felszabadításáról és Möhler, e kérdés kiváló ismerője azt írja, hogy a latin, egyházatyák közt Szent Ambruson kívül Ágoston tett legtöbbet a rabszolgaság megszüntetésére. (Rauscher 506.)

Mondanunk sem kell, hogy ez a sokoldalú, mindeneknek mindenévé lenni iparkodó tevékenység a legnagyobb mértékben népszerűvé tette Hippó püspökét nemcsak híveinek körében, hanem egész Afrikában. Mindenki őhöz fordult, ha baj érte, önála keresett oltalmat, őtőle kért tanácsot. Abban az időben a püspök a bíró tisztjét is töltötte be és a templomok védhelyei voltak a bűnösöknek. Az L Theodosius császár által kiadott törvény szerint az odamenekülőknél 30 napig biztos oltalomban volt részük üldözőik előtt. Ágoston az ő templomainak ezt a kiváltságát mindig nagyon becsülte s keményen meg is védte, ha a világi hatóságok róla megfeledkeztek. Bírói tisztjét is a legnagyobb lelkiismeretességgel töltötte be s nem egyszer még ebédje is elmaradt miatta. Bár sokkal szívesebben dolgozott volna otthoni cellájában, mégsem mulasztotta el ezt sem, mert úgy tapasztalta, hogy ilyenkor sok

jót tehet és az evangéliumot olyanoknak is hirdetheti, akik különben nem igen állottak szószéke alá. Kedves alkalmakat látott ezekben az Ítélezésekben úgy a türelem, szeretet és igazságosság gyakorlására, mint híveinek megismerésére és segítségére. (Poss. c. 19.) Közbenjárást is szívesen vállalt a világi hatóságoknál, ha erre felkérték s mikor Macedonius bíró kérdést intéz hozzá, vajjon püspök lehet-e olyannak szószólója, aki vétett az állam törvényei ellen, Ágoston gyönyörű levélben felel neki, melyben többek közt ezeket mondja: «Könnyű és nagyon közönséges dolog a gonoszokat gyűlölni, mivel gonoszak; ellenben ritkaság és jámbor cselekedet őket szeretni, mivel emberek, úgy hogy ugyanazon személyben kifogásoljuk a bűnt, de a természetet tiszteljük s ép azért annál jogosabban utáljuk a bűnt, mivel beszennyezi a természetet, melyet szeretünk. Aki tehát valamely vétség ellen csak azért jár el szigorúan, hogy a vétkest megmentse, az nem válik a vétség részesévé, hanem inkább részvétét fejezi ki az emberi természet iránt. Ámde hibát nem javíthatunk meg másutt, csak itt az életben. Ez élet után kiki oly sorsban fog részesülni, aminőt itt magának kiérdemelt. Azért készíttet minket az emberi nem iránti szeretet a vétkesekért közbenjárni, nehogy halálos ítélet folytán úgy fejezzék be életüket, hogy utána még egy végnélküli büntetést kelljen elszenvedniük». S miután így eljárását igazolta, Macedonius is könyörületeségre iparkodik hangolni. «Légy, uram! kímélletes; annál jobb vagy, mennél szelídebb vagy. Minél magasabb hatalomra emelkedel, annál mélyebbre ereszkedjél le szelídséggel. Mert amint van büntető könyörületeség, épúgy van kímélő kegyetlenség. A ti szi-

gorúságtok hasznos nekünk, mert nyugalmunkat biz»
tosítja; de hasznos a mi közbenjárásunk is, mivel
szigorúságtokat megenyhíti. Ne vegyétek azért rossz
néven, ha jó emberek nektek könyörögnek, hisz' a
jóknak sem tetszik vissza, ha a gonoszok félnek tőletek.»
(Ep. 153.)

A hitszónok.

Az ősegyházban elsősorban a püspök volt a hívek
tanítómestere. A nyugati egyházban ezt oly szigorúan
tartották be, hogy «csak az ő távollétében beszélhetett
az istentisztelet alatt a presbyter». (Mihályfi: Az ige-
hirdetés 25. l.) A hippói Valerius volt az első, aki e
szokással szakított s a még csak papi hatalommal bíró
Ágostont prédikálni engedte. Possidius megjegyzi, hogy
püspöktársai ezt eléggé zokon vették neki. «De ez a
tisztetreméltó és előrelátó férfiú e szokást a keleti
egyházból ismervén s az Egyház hasznát tartván szem
előtt, mitsem törődött e leszólásokkal, csak hirdesse
az evangéliumot egyszerű pap, amit ő, az elaggott
püspök már nem tehetett meg.» (C. 5.) Ágostont
óriási tudása, lángoló buzgósága, Krisztusnak és az ő
szentséges vére árán megváltott lelkeknek tüzes szere-
tete csak úgy, mint fényes szónoki képességei kiválóan
alkalmassá tették az ige hirdetésre. Valami különös
vonzó erő vibrálhatott az ő beszédében, mert rétkora
óta mindig nagy szeretettel csüngtek ajkain hallgatói.
Bárhon jelent is meg, mindenütt hallani kívánták. S ő
nem kérette magát soká. Már mint áldozópap fárad-
hatatlan volt az evangélium hirdetésében. Mint püspök
pedig — írja Possidius c. 9. — még gyakrabban és

lelkesebben, még nagyobb tekintéllyel hirdette az evangéliumot nemcsak saját híveinek, hanem bárhová hívták is meg, hogy a híveket a krisztusi hitben, az örök élet reményében megerősítse. Különösen Karthágót szerette felkeresni, hogy ezzel is jóvátegye, amit mint ifjú e városban vétett Nemcsak vásár- és ünnepnapokon beszélt a Békebazilikában, Hippó legtágasabb templomában, hanem hétköznapokon is, kivált, ha sorozatos beszédekkel mondott és sokszor kétszer is napjában. Pedig régi mellbaja, mely még megtérése előtt nem egyszer gátolta szónoki hivatásában, most is sok nehézséget okozott neki e kedvenc munkájában. A szószéken mindig feléledt s a lelkesedés szent tüze, mely szívében égett, ilyenkor mintha gyenge testére is átterjedt volna.' Mégis előfordult, hogy be sem fejezhette azt. Ez a gyengeség kényszerítette később beszédét rövidebbre szabni.

A kidolgozásban nem a szónoki alakra, hanem a tartalomra fektette a fősúlyt. Ő, aki valamikor szeretlenül lelkesedett Ciceróért és megvetette az egyszerű beszédű Szentírást, most nem akar többé tetszeni, hanem elsősorban használni. «Mert mit ér az aranyból készült kulcs, ha nem nyithatjuk meg vele, amit megnyitni akarunk s viszont mit árt, ha a kulcs fából való, de megnyitja?» (De doctr. christ. VI. xi.) Úgy érzi, hogy amikor hívei között áll, hogy nekik az élet kenyerét megtörje, nem az ékesszólás mestere ő, hanem az övéinek lelki üdvéért felelős püspök. Valamikor magamagát hirdette, — a templom szószékén csak Krisztust szabad hirdetni. A tanítványnak el kell tűnnie, hogy teljes fenségében tündököljön a Mester. Hisz' az Úr Jézus nem azt mondta apostolainak: Hirdessétek ön-

magatokat, hanem: hirdessétek az evangéliumot S mit ér minden ékesszólás, ha a hallgatók nem értenek belőle? «Megbeszéléseknél — írja őmaga De doctr. IV. 10. — mindenkinek jogában áll kérdezni, mikor azonban mindnyájan hallgatnak, hogy egyet hallhassanak, mikor mindenek tekintete egyre van irányítva, akkor sem nem szokás, sem nem illő kérdést intézni arról, amit egy meg nem értett. Ep ezért a szónoknak kötelessége a hallgatónak segítségére sietni.» Ágoston tehát mindenekelőtt az igazságot nézi s a szónok első kötelességét abban látja, hogy meggyőzzön az igazságról. Nem ragyogni, hanem tanítani és tanításával építeni, használni akart. Számolt hallgatóságának képzettségével, műveltségével s úgy beszélt, hogy megértsék és megszíveleljék, amit hallottak. «Nem Bizánc császári udvara — írja Kudora , sem Konstantinápoly művelt közönsége gyűlt szószéke alá, hanem Hippó zordabb, érdesebb halászhai, tengerészei, egy úgyszólván nemzetközi tengeri kikötő, folyton változó s az ismert világ minden részéből esetlegesen egybesereglett zagyva népkeverék. Beszédeiben nem találunk hosszú, jól tagolt körmondatokat, ellenkezőleg, ezek rövidek, de élesen határoltak, világosak és érthetők.»

Beszédeire nagy gonddal készült. Ez a készület imából és elmélkedésből állt, ép azért «beszédei úgy tűnnek fel a vizsgáló szeme előtt, mint egy Isten dicsőségéről való szent elmélkedés nemes gyümölcsei, mint az Isten hatalma és irgalma szemléletében mélyen megrendült szív áhítatos fohászai». (Kódúra.) Amit lelke elmélkedés közben termelt, arról vázlatos feljegyzést készített, vagy egész terjedelmében is leírta, illetve tollba mondotta. Csak egyszer történt, hogy a lector

nem a kijelölt, hanem a 128. zsoltárt olvasta fel a beszéd előtt, amiben Ágoston Isten intelmét látva, rög-tönözve mond fölötte magyarázó beszédet

Bár elsősorban világosan beszélni és meggyőzni akart, azért mégis volt gondja, hogy az igazságot tet-szetős formába is öltöztesse. Azért sűrűn használ képeket beszédeinek élénkítésére. «Jobban hat meg, örven-deztet meg s ennek folytán nagyobb becsben áll oly beszéd — írja erre vonatkozólag (Ep. 55.) —, mely az igazságot képletesen fejt ki, mint hogyha egészen egyszerű szavakkal magyarázza azt meg.» Nagyon sze-rette az ellentéteket és szójátékokat; ezekben szinte utólérhetetlen mester.

Beszédeit meg is becsülték hívei. Mind ott vol-tak, akik csak eljöhettek, még a pogányokból is. Tet-szésüknek az akkori szokás szerint sokszor tapsal, vagy felkiáltással adtak kifejezést. Sokan le is írták, vagy gyorsírókkal leírták beszédeit. (Poss. c 7.) Innét magyarázandók a szövegeltérések, melyek elég gondot okoztak a történetíróknak annak megállapításában, hogy az Ágostonnak tulajdonított beszédek óriási számából melyek hitelesek. Jelenleg körülbelül 400-ra megy ezeknek a száma. S mily szent hévvel mondta el s mily figyelemmel hallgatták azokat! «Elfeledtem — így szól egyik beszédében (In ps. 72.) —, hogy mily hosszú ideig beszéltem. A zsoltárnak már végére értem s arcom verejtékéből következtetem, hogy hosszú beszé-det mondtam; ámde sohasem bírom vágyakozáso-mat kielégíteni; igen hatalmasok vagytok. Ó, vajha ezen hatalommal a mennyországot magatokhoz bírná-tok ragadni!»

Bármily nagy volt azonban Ágoston a szószéken,

mégis alázatosan gondolkodott szónoklásáról. Nem engedte meg, hogy mesternek szólítsák; csak «a Szentírás magyarázója és tanítója» akart lenni. S bár örömmel láthatta szónoki munkásságának gyönyörű gyümölcseit híveinek lelki életében, mégis elégedetlen volt önmagával. «Majdnem mindig úgy vagyok — írja önmaga —, hogy beszédem magamnak sem tetszik, mert folyton a jobb kifejezésekre törekszem, ezt a jobbat sokszor érzem is magamban, mielőtt azt szavakba önteném, s midőn azután mintegy öntudatlanul kimondom, akkor szomorúság fog el, hogy nyelvem nem képes szívemnek tökéletesen szolgálni. Azt óhajtom, hogy hallgatóm is egészen megismerje azt, amit én tudok, de érzem, hogy nem vagyok képes úgy beszélni, hogy e célt elérjem. Az eszme ugyanis villámsebességgel cikkázik át agyamon, a beszéd ellenben lassan halad a maga útján és míg a beszéd leköti figyelmeimet, addig az eszme, melyet csak most szemléltem, máris visszavonult csendes rejtekébe.» (De catech. rúd. 2.) Hogy ez az önbírálata túlszigorú volt, világosan mutatja az az üdvös hatás, melyet kortársaira csak úgy gyakorolt, mint másfélezer év után minden figyelmes olvasójára. «Ágostont az egész Nyugat legnagyobb hitszónokának tartják az egyházatyák korában», mondja Bardenhewer. (Patrologie 431.)

A hitvédő.

Az Úr Jézus keserves kinszenvedése és gyötrelmes halála a keresztfán előre jelezte egyházának sorsát e világon. Az ő szeme tisztán látott, hisz' nem volt az pusztán emberi szem, hanem mindentlátó szem,

mellyel belátott a századok folyamába és meglátta azt a vérfürdőt, melyet az emberi gonoszság fog egyházának kiirtására készíteni. »*Ha engem üldöztek, titeket is üldözni fognak*», jelenti ki szent Jánosnál (15, 20.) Szent Máténál pedig részletezi e kijelentését, mondván: »*Mint juhokat küldtek a farkasok közé, ...mert kiszolgáltatnak benneteket a törvénytisztekeknek és zsinagógáikban megostoroznak benneteket. És a helytartókhoz és királyokhoz hurcolnak benneteket énérettem... És gyűlöletesek lesztek mindenkinél az én nevéért*». (Mt. 10, 16.) Jövendölése hamar teljeseedett. Alig szűnt meg a pünkösdi szélnek zúgása, mellyel a Szentlélek szállt alá az apostolokra, valóságos vihar keletkezett, ádáz gyűlöletnek rémes vihara, hogy elsöpörje Krisztus alkotását. A Nérók is tisztán láttak. Ha győz a Názarethi, akkor összedől zsarnoki trónusuk, melyet a vad erőszak emelt a szegény rabszolgák görnyedő háta fölé. Nem szabad tehát engedni, hogy győzzön, sőt ki kell irtani még emlékét is e földről!

Így indult meg a keresztények üldözése, hogy három századon át tomboljon kisebb-nagyobb megszakításokkal, melyek — úgy látszott — csak arra voltak valók, hogy a hóhérok új bárdokat szerezzenek be és parancsolóik új kegyetlenségeket eszeljenek ki. Krisztus vérét ontotta egyházáért, úgy illett, hogy az Egyház is vérevel pecsételje meg öhozzá való hűségét! Krisztus hófehér tógát adott reá, melyet az ő végtelen értékű érdemeiből szőtt számára, úgy illett, hogy az Egyház vértanúinak véréből szőjje rá e fehér tógára a patriciusi bíborszegélyt!

A véres üldözés hullámai hamar átcsaptak a virágzó afrikai egyházba is és bőven termett itt is dicső

vértanúkat. Ezek táborában áll a nagy Cyprián, Karthágó püspöke is, aki mikor tudomására hozzák, hogy halálra Ítéltetett, szívből felujjong: Istennek hála érte! S rögtön meghagyja övéinek, hogy a hóhérnak, aki bárdjával utat fog nyitni lelkének az égbe, 25 aranyat adjanak jutalomképen. Vérük nem folyt hiába. Beigazolódott Tertullian szava, mert a vértanúk vére valóban megtermékenyítette a lelkek ugaras világát s minél több ágat tört le a pogány gyűlölet az Egyháznak egyre lombosodó s erősödő fájáról, annál több új hajtás fakadt rajta. Ez a hős vér meg is ihlette a lelkeket, mert sokan nem várva be a pogány hatóság vádemelését, önként jelentkeztek nála mint Krisztus hűséges követői. Mikor pedig Diocletian a szent iratok kiszolgáltatását is követelte, ezek be nem várva a kutatást, önként jelentették be a pogány bírának, hogy ilyenek birtokában vannak, de készek inkább ezer halált halni, semmint azokat kiszolgáltatni.

Mensurius, Karthágó akkori püspöke, helytelenítette ezt a túlzást és megtiltotta olyanokat vértanúként tisztelni, akik ilyen módon vesztették el életüket. Sőt tovább ment s amikor ő is felszólított a szent iratok beszolgáltatására, ezeket házában elrejtette, a templomban pedig tévtanítók iratait helyezte el, jól tudván, hogy így tűzre kerülnek. Püspöktársai ezt az eljárást nagyon kifogásolták, mert abban bizonyos hittagadást láttak, sőt némelyek, kivált Numidiából, meg is szakítottak vele e miatt minden érintkezést, nem is sejtve, hogy egy áldástalan szakadásnak vetik meg ezzel az alapját. Mikor ugyanis 311-ben Mensurius meghalt, Numidia primása, Secundus, abban a meggyőződésben, hogy az elárvult egyház kormányzása az

új püspök megválasztásáig öhozza tartozik, néhány papját Karthágóba küldte; ezek közt volt Donatus, Casa nigra püspöke is. A karthagói papság tiltakozott e szerinte jogtalan beavatkozás ellen és nem is hívta meg Numidia püspökeit a választásra, kivált Botrus és Celestius, két nagytekintélyű paptársuknak befolyására. A választásból Caecilianus, a karthagói egyház fődiakonusa került ki győztesen, akit Félix, Abtunga püspöke mindjárt püspökké is szentelt. Bár a pápa s a legtöbb szomszédos püspök törvényesnek ismerte el e választást, a numidiaiak hallani sem akartak róla és egy Lucilla nevű előkelő spanyol nő házában összegyűlkezve, Maiorinus lectort választották meg Caecilianus ellenében, akit Donatus püspökké is szentelt. Ezzel a szakadás megtörtént, Maiorinus nemsokára meghalt és helyébe egy másik Donatus lépett, kit »nagy»-nak mondanak s akiről az eretnekség nevét is kapta. A szakadórokból ugyanis eretnekek lettek, mert azt vallották, hogy csak az az igaz egyház, amely bűnösöket, legalább is nyilvános bűnösöket nem tűr meg kebelében s azért, szerintük, mindazok az egyházak, melyek Caeciliannal és az őt felszentelő Félix püspökkel, aki állítólag a szent könyvek kiszolgáltatásával hittagadóvá lett, érintkeztek, megszűntek Krisztus igaz egyházához tartozni. Továbbá a szentségek érvényességét a kiszolgáltatónak életszentségétől tették függővé s miután a Caeciliannal közlekedők szerintük megszűntek az Egyház tagjai lenni, az általuk kiszolgáltatott szentségek is mind érvénytelenek, következésképp az általuk megkereszteltek újra megkeresztelendők.

Az új eretnekség nemcsak veszedelmes, hanem erőszakos is volt, kivált miután egyesültek egy másik

táborral (circumcelliones), mely az alsóbb néprétegekből verődött össze. «Isten országa harcosai»-nak nevezték magukat, a valóságban pedig rabolva és pusztítva vonultak körül (innét a latin nevük) és hallatlan erőszakot követtek el kivált a papokon, miként Possidius írja (C. lo.), mert megverték őket, mésszel leöntötték vagy ecetet öntöttek a szemükbe, sőt sokszor meg is ölték, miután mindenükből kirabolták őket. Afrika békéje föl volt dűlva, a közbiztonság megszűnt. Az állami hatalom sem nézhette ezt tovább tétlenül. N. Konstantin, miután Melchiades pápa 313-ban egy Rómában tartott zsinaton a donatisták tanait kárhóztatta, 316-ban Milanóba szólította őket, ahol újból elítéltettek. Az ő utódai már büntetésekkel is sújtották őket, melyeket a hitehagyott Julián azonban mind megszüntetett s az ő utódai sem voltak elég erélyesek e fölforgatókkal szemben, úgy hogy mikor Ágoston Valerius püspök örökébe lépett, körülbelül 300 donatista püspök volt Afrikában, s miként Possidius írja, a hívek nagyobb része ez eretnkséget követte. (C. 7.)

Harc a donatistákkal.

Ágostont úgy üdvözölték a hívek, mint Istentől küldött mentőt a nagy veszélyben. Annak is bizonyult rövid idő múlva. Mint olyan hadvezér, akit a győzelem biztos tudata lelkesít, kezdte meg hódító hadjáratát. Mindenekelőtt föl világosít ja övéit a donatista tévedésekről: versbe foglalja ezeket a megfelelő cáfolattal és hívei úton-útfélen éneklik a 267 verssort, mely kezdettől végig é-ben rímel. E költemény ugyan nem klasszikus alkotás, de szerzőjének nagy szellemé-

hez mégis méltó, mert eltérve a római költészet versformáitól, pusztán egyenlő szótagú és rímben végződő soraival a keresztény költészet úttörőjének mondható. (Rauscher 536.) Aztán szóban és írásban egyenként veszi éles bonckése alá az ő tanait. «Oly férfiú — írja Rauscher 546. — aki az ékesszólásnak oly nagy gazdagságával, az értelemnek oly győzelmes élességével bírt, mint Ágoston, szükségképen keltette föl a reményt, hogy sikerülni fog neki az ellenséges tábor Góliátjait tollával megölni.» Bár ellenfelei folyton személyeskedtek és a legdurvább támadásokkal illették a szent püspököt, csalónak és ragadozó farkasnak mondván őt, akit büntetlenül szabad leütni, sőt aki ezt tenné, annak Isten minden egyéb bűnét is megbocsájtaná (Poss. c. 9.), Ágoston mégis tartózkodott hasonló hangtól, megvetette e nemtelen fegyvereket és azzal a szeretettel, mellyel e tévelygőket is szerette, csak az igazságot védelmezte és hirdette a szószékről épűgy, mint amaz értékes művekben, melyek gyors egymásutánban láttak napvilágot.

A Donatus helyébe lépett Parmenián egy levélben a Szentírásból iparkodott az ő tévtanításait igazolni. Ágoston három könyvben cáfolja Parmeniánt s fölényes tudással mutatja meg, mily erőszakot követett el a szent szövegen magyarázataiban.

Miután a donatisták sokszor hivatkoztak szent Cypriánra, mint olyanra, aki szintén vallotta, hogy eretnekek nem keresztelhetnek érvényesen, hét könyvben száll síkra az Egyház tanításáért a kereszttség szentségéről. Cyprián ugyan tanította azt, de csak mint magánvéleményt és bizonyára kész volt volna azt föladni, ha valaki kellő érvekkel annak téves voltáról

meggyőzte volna. Sajnos, ilyen nem találtatott akkor s azért kitarzott véleménye mellett, anélkül azonban, hogy a hagyományos tannal való egységet megbontotta vagy megszakította volna.

Ugyanekkor — 400 körül — írja három könyvét Petilián donatista püspök ellen. Ez a Petilián egy pásztorlevélben sok rágalmat szórt az Egyházra és a dotanista tévtanokat oly tetszetős alakban adta elő, hogy követői kívülről tanulták meg e levelet, mintha az ő katekizmusuk volt volna. Soká nem tudta Ágoston ennek a pásztorlevélnek teljes szövegét megszerzeni. Mikor végre mégis megkapta, félbeszakította a Szentháromságról szóló, valamint Mózes könyvét magyarázó munkáját és megírta cáfolatát, nem mintha — úgymond — Petilián valami újat mondott volna, olyat, ami nem volt már ismételten megcáfolva, hanem hogy hívei — a katolikusok — is jobban megerősödjenek igaz hitükben, viszont a dotanisták is hallhassák az igazságot. Petilián nagyon érezhette Ágoston cáfolatának igazságát, mert ahelyett, hogy ellencáfolattal próbálkozott volna, ő is a személyeskedés dicstelen fegyveréhez nyúlt, szemére vetve a szent püspöknek ifjúkori életét. Ekkor írja Ágoston a harmadik könyvét, melyben a bűnbánónak alázatosságával mondja: «Ti mindnyájan tudjátok, ki voltam megkereszteltetésem előtt; fölösleges volna erről beszélni. Áldom a jó Istent, aki megszabadított engem kegyelmével önmagamtól. De nem egy embernek méltó voltáról van itt szó, hanem az Anyaszentegyház igazságáról».

Nemsokára ezután — 402 ben — írja az Egyház egységéről szóló művét, melyben szokott alaposságával kimutatja, hogy csak a mi Egyházunk mondhatja

magát joggal egynek és egyetemesnek. A csodákra vonatkozólag pedig, melyekre a dotanisták hivatkoztak és egyéb rendkívüliségekre, melyekkel igazhitőségüket bizonyítani iparkodtak, Ágoston kifejti, hogy azok hazug emberek koholmányai vagy a gonosz szellem szemfényvesztései, hisz' megmondotta Krisztus, hogy a hamis próféták is fognak csodálatos dolgokat művelni s velük még kiválasztottakat is megtéveszteni. Az is meg van írva, hogy a sátán angyal alakjában is tud megjelenni.

Irt még más három könyvet a donatisták ellen, melyek azonban elvesztek. Továbbá leveleket az egyes dotanista püspökökhöz, nem hagyva szó és cáfolat nélkül egyetlen egy állításukat sem. Ágoston ezekben épúgy, mint többi műveiben, mindig előkelő vitatkozó, akinek minden szavát szeretet hatja át, aki nem legyőzni, hanem meggyőzni, nem elriasztani, hanem visszaterelni, nem kivégezni, hanem életre kelteni akar. Mikor a dotanisták azt vetik ellen: ha olyan gonosz eretnekek vagyunk, miért kerestek mégis minket? Ágoston így felel: Keresünk titeket, mert elvesztetek, hogy örvendezzünk azok megtalálásán, akiknek elvesztésén szomorkodtunk. Tévhitűeknek mondunk, de csak addig, amíg meg nem szabadítunk a tévedéstől, mely fogva tart titeket Csak abban akarunk megjavítani, amiben nem vagytok velünk egyek s azt óhajtjuk, hogy elfogadjátok, aminek most híjával vagytok». (Ep. 93.)

Ágoston nem érte be beszédeivel és írásával. Egymásután toborozza össze Afrika püspökeit zsinatra, hogy a közös veszélyről közösen tanácskozzanak és közösen harcoljanak ellene. Emellett nem szűnik meg a dotanista püspököket egyre hívogatni, hogy szemtől-

szembe mondják el kifogásaikat, panaszozzák el sérelmeiket. De ezek sohasem fogadták el a szeretetteljes meghívást. Kerülték a nyílt csatát, kik alattomban sem bírtak Ágostonnal.

Türelmes buzgólkodását végre mégis siker koronázta. A 410-ben tartott XV. karthágói zsinat kérte Honorius császárt, hogy egy közös tanácskozást elrendeljen s annak biztonságáról gondoskodni kegyeskedjen. A császár október 14-én kelt rendeletével ezt el is rendelte és vezetésével Marcellinus tribunust bízta meg, aki, mint buzgó katolikus, nagy örömmel vette e különben kényes megbízást. 411. február 16-án kihirdette a császári rendeletet és kötelességévé tette az összes püspököknek június 1-én Karthágóban megjelenni. Hogy jóindulatát a dotanisták iránt is kimutassa, fölfüggesztette az összes ellenük szóló törvényeket s megígérte, hogy mindazok, akik közülük megjelennek, visszakapják egyházaikat. Ez a csalétek nem tévesztette hatását: május 18-án 270 donatistapüspök tartotta fényes bevonulását Karthágóba. A katolikus püspökök egyenként jöttek; számuk 286 volt. Ágoston ép amazok bevonulásának napján beszélt Karthágó népéhez. A békéről beszélt. «Kérlek, kedveseim, tanúsítsatok irántuk keresztény katolikus szelídséget. Szemük gyulladásban van, óvatosan kell őket kezelni, kíméletesen érinteni. Senkise bocsátkozzék egyikükkel se vitatkozásba, még a hit védelmére se, nehogy a szóváltás gyújtó szikrává legyen s ők megnyerjék azt az alkalmat, melyet keresnek. Ha gyalázkodást hallasz, törd el, fordítsd el füledet és menj tovább. Nem bírom elviselni — mondod —, hogy az Egyházat gyalázzák! Ép mivel az Egyház gyaláztatik, arra kér téged, hogy

azt elviseljed... Nagy meggyógyulás forog szóban!»
(Serm. 357.)

Marcellin is ismerhette a donatisták harcmódorát, mely elferdítésektől és letagadásoktól nem riadt vissza; azért pontos szabályzatot állapított meg a hitvitára vonatkozólag. E szerint minden párt hét vezérszónokot jelöl ki, más hetet helyettesi minőségben. A főjegyzésekre ismét más négy megbízottat írásban kellett magukat kötelezniök mindazt elfogadni és tartani, amit megbízottjaik vallottak és tettek. A jegyzőkönyvet viasztáblákra jegyzik s ha egy ilyen tábla megtelik, lepecsételik és a szünet alatt ellenőrök jelenlétében lemásolják. Az így elkészült jegyzőkönyvet mindnyájan aláírják, Marcellin is, és a nyolc ellenőr megerősíti aztán lepecsételve a zsinat befejezéséig zár alatt tartják,

A katolikus püspökök a vita előestélyén gyönyörű jelét adták önzetlen igazságszeretetüknek és krisztusi lemondásuknak: kijelentették, hogy készek püspökségükről lemondani, ha ezzel a teljes béke helyreállíthatnák. Ez Ágostonnak volt indítványa és az az osztatlan visszhang, melyre az püspöktársainak lelkében talált, szent örömmel töltötte el az övét. Határozatukat Marcellinnak is tudomására hozták és viszont csak annyit kötöttek ki, hogy ha a vitában a donatisták tanai tartahatatlannak bizonyulnak, közösen vezessék egyházaikat és csak az esetben mondjanak le róluk, ha népük ezt így kíváná.

Ily előkészületek után 411. június 1-én Marcellinus ünnepélyesen megnyitotta a hitvitát a város közepén fekvő Gargilianus-féde fürdőben. Már az első találkozás mutatta, hogy a donatisták különféle kifogás-emelésekkel a komoly munkát lehetőleg elodázní, ha

nem teljesen megghiúsítani akarják. Az is nyilvánvalóvá lett, hogy a donatistika meghatalmazó levélben több aláírást hamisítottak.

A második ülésen folytatták ízetlenkedéseiket: nem akartak leülni, hivatkozva a zoltáros szavaira: *Nem ültem a hiúság gyülekezetében.* (Zs. 25, 4.) A katolikusok rögtön feleltek: Akkor nem is volt volna szabad ide jönnötök, mert hisz' a zoltáros azt mondja folytatólag: *És a gonosztevőkkel nem járok.* De a béke kedvéért fölláltak, sőt Marcellin is elvitette a székét. Tárgyalásra azonban ismét nem került a sor, hisz' a donatisták feje, a fönt említett Petilián fölháborodva tiltakozott a «testvér» megszólítás ellen, melyet Ágoston egyszer használt. A harmadik ülés sem volt sikeresebb. Újból követelték a császári rendelet fölolvasását és hevesen panaszkodtak a fölött, hogy ellenfeleiket katolikusoknak mondják, holott csak caecilianistáknak mondhatók. Ágoston nem nézhette tovább fondorkodásaikat. «Isten azt akarja, — mondá ünnepélyes határozottsággal — hogy az igazságot kutassuk, de nem, hogy itt haszontalanságokon veszekedjünk. Az Egyházzól van itt szó! Ha ez ellen az Egyház ellen van valami kifogástok, mondjátok meg nyíltan!»

Szavának volt hatása és Ágoston gyönyörű beszédében fejtegette az igaz Egyházzól való tant azzal a mélységgel, alapossággal és amellet meggyőző ékeszólással, melyre amazok képtelenek voltak cáfolatot mondani. Az annyiszor megvádolt Caecilianus esete is tisztázott és miként az előző zsinatokon, úgy itt is ártatlannak nyilvánították őt. Korán reggel kezdődött a tanácskozás és fáklyák fényénél olvasta fel Marcellinus az ő ítéletét, mellyel a katolikusoknak ítélte oda a

győzelem pálmáját A nyilvánosságnak június 26-án hirdette ki ez ítéletet s vele egyúttal visszaállította az összes büntető törvények hatályát melyek addig a donatisták ellen hozattak.

Ágoston lángelméje egész erejében tündöklött e szellemi párviadalban. Kiváló segítségére voltak Alypius és Possidius is, de amikor az Egyházzól, mint ilyenről volt szó, mindig Ágoston beszélt oly fölényes tudással, oly biztos ítélettel, oly meggyőző határozottsággal s amellet mégis megnyerő szelídséggel, hogy senkisem vonhatta ki magát a hippói szellemóriás hatása alól. Ágoston a legjobban végzett munka boldogító tudatával térhetett vissza nyájához.

A karthagói győzelem azonban még mindig nem jelentette a harc megszűnését Ágoston sem pihent meg győzelmi babérjain, hanem már a következő évben, 412-ben zsinatra szólítja püspöktársait Cirtába, melyből «nyilatkozatot» bocsátanak ki a donatistákhoz. Ebben hűen elmondják a karthagói hitvitának lefolyását és szeretettel felszólítják a donatistákat az ott bebizonyított igazság elfogadására és így az igaz egyházba való visszatérésre. Higyjenek nekik és szakítsanak végleg a tévedéssel. Ha ezt nem teszik, önmagukra vessenek, ha makacs ellenkezésük büntetéseket fog maga után vonni.

Ágoston még külön is írt egy füzetet «a donatistákhoz, hogy ne engedjék magukat püspökeik által félrevezettetni». Az annyi szeretettel adott intelmeknek meg is volt a bő gyümölcsük: igen sokan sírva tértek vissza az Egyházba, hogy itt bánatkönnyek örömkönnyekké váljanak. Hippo két donatista papja, Saturninus és Eufrates a közös életet élő papok társaságába

léptek, Ágostonnak kimondhatatlan öröme. Sajnos, sokan makacsul megmaradtak a tévelyben püspökeikkel egyetemben, akik meg is felebbezték Marcellin karthágói ítéletét. Honorius császár azonban újból megerősítette ez ítéletet és ezzel a donatisták ellen hozott törvényeket is, minek következtében sokan számkivetésbe küldettek vagy pénzbírsággal és börtönbüntetéssel sújtottak. S ekkor ismét teljes nagyságában tűnt fel Ágoston, mert nem egyszer emelte fel szavát érdekükben és iparkodott olajat csepegtetni a törvény szigorúságának keménytörésü kerekére. Kivált ha halálos Ítéletről értesült, követelt el minden tőle telhetőt, hogy a töredelmes bűnbánatnak életet mentsen. «Nem kételkedem — írja Apringius proconsulnak —, hogy te annak a hatalomnak birtokában, melyet Isten neked adott mint embernek emberek fölött, megemlékezel az isteni ítéletről, mely előtt a bírák is állani fognak, hogy bíraskodásukról számot adjanak. Azért kérek, méltasd figyelemre az én figyelmeztetésemet és kérésemet.» (Ép. 134) Ágoston mindig a felelősségének tudatában élő főpásztor, akinek elve és legfőbb törekvése, mindeneknek mindenévé lenni. A százéves hidrára ő mérte a halálos csapást. Amit a donatizmus azután még tett, már csak haldoklása volt, míg végre a VI. században végleg kimúlt

Harc a pelagiánusokkal.

Még folyt a donatisták elleni küzdelem, mikor új ellensége támadt az Egyháznak Pelagiusban, még pedig sokkal veszedelmesebb ellenség, mert tévtanával az egész hitrendszert ingatta meg, mint ahogyan az

egész épület rendül meg, ha alapjait ingatja meg titkos baj.

Pelagius Britanniában született szegény szülőktől, de igen gazdag szellemi képességekkel. Még Damazus pápa idejében († 384.) Rómába jött és ott szerzetesként élt, amivel nagy tekintélyt szerzett magának. Ez a tekintély még csak nőtt, mikor megírta a Szentháromságról való művét három könyvben. Nolai szent Paulinus «Isten szolgájának nevezi őt és baráti viszonyban állt vele. Jóhíre Afrikába és Ázsiába is eljutott. Tévtanainak csiráját úgy látszik Origenes műveiből vette. Ugyanakkor egy Rufinus nevű szír hirdetett Rómában tévtanokat a kegyelemről, melyeket úgy látszik mopsuestiai Theodortól vett át. Pelagius utána indult és atyja lett annak az eretnekségnek, mely egy félszázadon át tartotta hullámzásban a lelkek világát. Szent Pálnak a rómaiakhoz írt levelének magyarázatában adta elő először téves nézeteit, de furfangosan nem mint saját meggyőződését, hanem mint mások által emelt kifogásokat. Ugyanilyen burkoltan írt erről 405-ben nolai Paulinusnak egy 300 soros levelet, mely ugyan elveszett, de tartalmát tudjuk Ágostontól, aki azt olvasta. Lassan tanítványokat is szerzett, akik közül az előkelő származású Caelestius tűnt ki leginkább. Ágoston mindkettőt jellemzi és jellemzése egyiknek sem válik becsületére. Caelestius — úgymond — nyíltabb, Pelagius alattomosabb volt; amaz makacsabb, emez hazugabb; amaz szabadabb, emez furfangosabb. (De pecc. or. 13.)

Mikor Alarich seregei harmadszor fenyegették Rómát, Pelagius és Caelestius Afrikába hajóztak át. Caelestius Karthágóban állapodott meg, Pelagius Palesz-

tinába ment. Caelestius itt oly vakmerően hirdette tévtanait, hogy Karthágó apostoli lelkű püspöke, Aurelius 411-ben zsinat elé idézte őt. Ezen a zsinaton Paulinus, a milánói egyház diákonusa, aki később Ágoston buzdítására megírta Szent Ambrus életét, hat pontban vádat emelt Caelestius ellen, mert azt tanítja: 1. hogy Ádám az esetben is meghalt volna, ha nem vétkezett volna; 2. bűne csak önmagának ártott és nem az egész emberi nemnek is; 3. újszülött gyermekek abban az állapotban vannak, melyben Ádám volt a bűnbeesés előtt; 4. amint az emberiség nem hal meg Ádám bűne és halála miatt, épúgy nem támad fel Krisztus feltámadása miatt; 5. a törvény épúgy üdvözít, mint az evangélium; 6. Krisztus eljövetele előtt is voltak teljesen bűntelen emberek.

Caelestius csüréssel-csavarással, homályos beszéddel akart kitérni, de a zsinati atyák egyenes visszavonást követeltek tőle s miután ezt nem volt hajlandó tenni, kiközösítették az Egyházból Caelestius óvást emelt ez ellen és kijelentette, hogy, felebbezni fog a pápához. Ehelyett azonban jobbnak látta Karthágóból távozni. így került Efezusba, ahol pappá szenteltette magát

A karthagói zsinat hire eljutott Jeruzsálembe is és János püspök szükségesnek látta az ott tartózkodó Pelagius ügyében szintén zsinatot összehívni 415-ben. Pelagius itt oly tartózkodóan, sőt eredeti felfogásától annyira eltérően nyilatkozott, hogy a zsinat csupán azt határozta el, hogy az egész kérdést Ince pápához fogják eldöntés végett felterjeszteni. Ugyanily jól végződött Pelagiusra nézve egy másik, 415. decemberében Diospolisban — a régi Lyddában — tartott zsinat,

melyen 14 püspök vett részt. Itt Pelagius több levelet olvasott fel, melyeket tekintélyes püspökök intéztek hozzá, köztük Ágostonét is, melyben ez Pelagius levelére felelt, amivel megnyerte a püspökök bizalmát. Jól tudván továbbá görögül, a zsinati tagoknak kifogásait könnyen eloszlatta. Végre annyira ment buzgóságában, hogy Caelestiusnak néhány tételét határozottan kárhoztatta s átkot mondott mindazokra, akik a katolikus Egyházzal ellenkeznek. A zsinat ezek alapján Pelagiust igazhitűnek nyilvánította.

Szent Jeromos e zsinatot «szánalmas»-nak (miserabilis) mondotta, de Pelagius hívei dicsőségesnek tartották és oly vakmerőek lettek utána, hogy ép Jeromosnak kellett fájdalmasan ez elbizakodottságukat tapasztalnia, mert betlehemi kolostorát feldúlták és felégették úgy, hogy Jeromos is csak bajjal mentette meg életét.

Az afrikai püspökök szomorúan vettek mindezekről tudomást és 416-ban két zsinaton újból elítélték Caelestius tévtanait és felkérték a pápát, hogy közösítse ki az Egyházból mindazokat, akik azt vallják, hogy az ember önmagától is kerülheti el a bűnt s tarthatja be Isten parancsait, (tehát nincs szükség kegyelemre) és hogy a gyermekek Jézus Krisztus keresztsége nélkül is megszabadulhatnak a kárhozattól (tehát nem szükséges a gyermekkeresztség). E határozat főleg Ágostonnak volt műve, aki sастekintetével régen felismerte a nagy veszedelmet, mely e tanokban rejlett és felismerte Pelagius alattomoságát és kétszínűségét is, mellyel a keleti püspököket megtévesztette. A kísérő levelet is Ágoston írta. «A karthagói és numidiai provincia két zsinatának, a Krisztus kegyelmének ellen-

ségei ellen hozott határozatait, melyeket a püspökök tekintélyes része írt alá, küldjük ezennel Szentségednek. Ők saját erejükre építenek, mintegy azt kiáltják a mi Teremtőnknek: Te emberekké csináltál minket, de igazultakká önmagunk tettük magunkat, mert az emberi természetet azért vallják szabadnak, hogy ne kelljen megszabadítót keresniök, azért megváltottnak, hogy a Megváltót fölöslegesnek tarthassák. Oly erős szerintük az emberi természet, hogy a teremtésben egyszer nyert erővel pusztán szabad akarattal minden vágyat megfékezhet s elfojthat és a kísértéseket legyőzheti anélkül, hogy a Teremtő kegyelmétől tovább támogattatnék.» (Ep. 177.) Azt tanácsolja a pápának, hívassa Pelagiust Rómába vagy legalább követeljen tőle Írásbeli nyilatkozatot e kérdésekről. «Krisztus családja — fejezi be levelét — aggódó szívvel, félve és remegve várja Szentséged szeretete révén az Úr segítségét»

Ágoston még ezt sem tartotta elégnek. Veszély fenyegette a krisztusi hitet: azért mindenfelé hallatja figyelmeztető szavát. Így ír Hilariusnak Galliába: «Uj tévtan, Krisztus kegyelmének ellensége készül Krisztus egyháza ellen támadni, bár még nem szakadt el nyíltan tőle. Oly emberek hirdetik, kik az emberi gyengeségnek oly nagy erőt tulajdonítanak, hogy azt állítják: az isteni kegyelem csupán abban áll, hogy szabad akarattal teremtettünk s azzal a lehetőséggel, hogy nem vétkezünk. Isten parancsai csak arra valók, hogy azokat teljesítsük, de nem szorulunk rá isteni segísége, hogy azokat betarthassuk. A kis gyermekek sem szorulnak a Megváltó kegyelmére, mely által a keresztségben megmentetnek a kárhozattól, minthogy

Ádámtól semmi rosszat nem örököltek. Hogy mennyire ellenkeznek ez állítások az Isten kegyelmével, mely a mi Urunk Jézus Krisztus által jutott az emberiségnek osztályrészü, azt Tisztelendőséged époly jól tudja, mint mi». (Ep. 178.)

Irt Jeruzsálemben is János püspöknek és óva intette őt Pelagius pártfogásától. «Miként Ádám által emberfiává, úgy Krisztus által Isten gyermekeivé leszünk.» (Ep. 179.)

Ince pápa nem is késett a döntéssel. «Apostoli tekintélyünk erejénél fogva kijelentjük, — így ír a pápa — hogy Pelagius és Caelestius, vagyis az újítás kitalálói, kizáratnak az egyházi közösségből, míg ki nem bontakoznak az ördög hálójából, melyben önként tartatnak fogva s hogy ezalatt nincs helyük az Úr aklában, melyet ők maguk, rossz útra tévedve, elhagytak.» (Innoc. ep. 30.) Ezt a szigorú, de igazságos ítéletet utóda, Zosimus pápa is megerősítette és a világ összes püspökeihez intézett levélben (tractoria) ki is fejtette. Ez a híres levél elveszett ugyan, de töredékei, melyek fennmaradtak, mutatják, hogy a pápa annak megírásában főleg Ágostonnak e kérdéssel foglalkozó műveit használta fel. (Rauscher 677.)

Ágoston valóban bámulatraméltó termékenységgel írt meg egész sor munkát a pelagianismus ellen. Mikor arról értesül, hogy Julián, eclanumi püspök a házasságot mint rosszat elveti, megírja 419-ben művét «a házasságról és a testi vágyról», melyben e téves tanítást megcáfolja s egyúttal kioktat, hogyan lehet a gyermek az eredeti bűn részese. Hiszen a természetben is vannak hasonló jelenségek, mint ahogyan a nemes olajfából jön létre a vadoné, tehát a vadoné

csirája benne van a nemes magban. Julián erre felelt, de érvekkel nem győzvén, érdes személyeskedésekbe bocsátkozott Ágoston ellen. Erre Ágoston megírja előbbi művéhez a II. kötetet, melyben új érveket vonultat fel tételének bizonyítására.

Nem éri be ezzel sem: más négy könyvet ír és azt I. Bonifacius pápának ajánlja 420-ban. Julián újból a legcsúnyább vádakkal rágalmazza meg Ágostont és tagadja, hogy azokat tanította volna, miket Ágoston neki tulajdonít Erre Ágoston, aki közben meg tudta szerezni Julián négy könyvét, újból hat könyvet ír 421-ben, melyekben ellenfelének minden állítását ronggyá tépi és tíz kiváló püspököt vonultat fel ellene, aki viszont csak Pelagius és Caelestiusra tud hivatkozni és azokra, akik ezeknek muzsikájára táncolnak. «Azt hiszem — így foglalja össze Ágoston műveinek tartalmát — mindenre megfeleltem és mindent megcáfoltam, amivel te négy könyvedben azt vélted bebizonyíthatni, hogy nem kell hinni az eredeti bűn létezésében és hogy a testi érzékiséget nem mondhatjuk bűnösnek, hacsak a házasságot el nem ítéljük. Midőn ezeket tagadod, azon vagy tulajdonképen, hogy a katolikus hit alapjait megrendítsed s a keresztény vallás és igaz jámborság lelkét megöljed. Azt merted mondani, hogy «az istentelenek ellen szálltál harcba», holott ép t p öltözöl az istentelenség fegyverzetébe az ellen az anya ellen, ki téged felnevelt. Nem átallod állítani, hogy a szent pátriárkák, próféták, apostolok és vértanúk tala-ján állasz. Pedig a pátriárkák is arra tanítanak ki téged, hogy az újszülött gyermekekért engesztelő áldozatot kell bemutatni, mivel az egynapos gyermek sem ment a büntől. A prófétáknál olvassuk ugyanis, hogy *«íme*

vétekben fogantattam» s az apostol azt írja, *»hogy mind, akik Jézus Krisztusban meg vagyunk keresztelve, az S halálában kereszteltettünk meg»* és hogy meghaltunk a bűnnek, de Istennek élünk Jézus Krisztusban; a vértanúk pedig tanúságot tesznek róla, hogy mind, akik test szerint Ádámtól származnak, születésük révén a régi halál szomorú örökségében osztoznók, ép azért a keresztségben a kisednek nem személyi, hanem idegen bűn bocsáttatik meg. Tévedsz, fiam, szánalomra méltóan tévedsz, sőt csúnyán tévedsz. Majd ha előbb legyőzted szenvedélyedet, akkor fog fölötted az igazság győzedelmeskednie

De nemcsak vitairatokat írt Ágoston e tárgyról. Írt «a kegyelemről s a szabad akaratról», megvilágítva a kettőnek egymáshoz való viszonyát. A kegyelem korántsem rontja le az akarat szabadságát. A kegyelem csakis az akarat szabad közreműködése folytán hozhatja létre a jót, amire adva van. «Istentől van a kezdeményezés, mert ő eszközli, hogy akarjunk s ő fejezi be azáltal, hogy az akaróval közreműködik. Hogy tehát akarunk, azt Isten teszi nélkülünk; mikor azonban akarunk és úgy akarunk, hogy a jót meg is tesszük, velünk együtt működik.» (De grat. et lib. arb. c. 17.)

Ágoston maga is érezhette, hogy e műben a titkok mélységei fölött szárnyal nagy szelleme, mert azt mondja egy helyen: «Olvassátok szorgalmasan ezt a könyvet s ha megértitek, adjatok érte hálát Istennek; de ha nem értitek meg, imádkozzatok, hogy megértsétek. Mert az Úr fog nektek belátást adni.»

Az adrumetunii kolostor apátja lelkendező levélben köszöni meg Ágostonnak az értékes művet «Bölcsesség olyan, mint egy angyalé — írja — s mi oly

örömet találunk művedben, hogy miként az Úr apostolai az ő feltámadása után vele étkezve nem merték kérdezni, hogy kicsoda ő, hanem megismerték, hogy az Jézus, úgy nekünk sem kellett e művet illetőleg kérdezni, vájjon tőled származik-e, mivel ezt a benne kifejtett kegyelemtan némaságában is hangosan bizonyította.» (Ep. 216.)

Mégis akadt köztük egy, aki e kegyelemtant nem tudta összeegyeztetni a büntetéssel, így okoskodván: Ha Isten kegyelme nélkül senki sem teljesítheti az ő parancsait, akkor minden büntetés igazságtalan; az elüljárónak nem büntetnie kell parancsáthágás esetén, hanem imádkoznia, hogy Isten adja meg neki a parancs betartásához szükséges kegyelmet. Ágoston rögtön megírja «a rendreutasításról és a kegyelemről» szóló művét. Büntetés és kegyelem nem zárják ki egymást. A kettő egyesülten üdvözíti az embert. Aki zokon veszi a rendreutasítást, már ezért is megérdemli azt «A te hibád, hogy rossz vagy, de még súlyosabb hibád, hogy gonosz létedre a figyelmeztetést megveted. A fájdalom, melyet a figyelmeztetés tövise önmegismerésben kivált, feltüzel a buzgó imára, hogy Isten irgalmából a szeretet növekedésével erőt nyerj annak elkerülésére, ami rossz és annak megtevésére, ami dicséretet szerez. Ebben áll tehát a figyelmeztetés haszna.» (C. 8.)

A nagy egyháztanító.

Ágoston műveit mindenütt a legnagyobb érdeklődéssel, mondhatnók, mohósággal olvasták. Lehet-e csodálni, hogy sok félreértésben is részesültek, mikor

ily kényes kérdéseket feszegetnek? E félreértések mindig újabb írásra ösztönözték a fáradhatatlan püspököt s így jött létre az az óriási irodalom, melyről már Possidius mondja, hogy azt alig képes valaki mind elolvasni. (C. 18.) Félreértés lett annak a kiváló műnek is szülőanyjává, melyet Ágoston 428-ban írt meg két könyvben «a szentek elő re rendeléséről» és «a végső állhatatosság ajándékáról». Oly kérdés, mely mindenkit érdekel, de oly örvénylő mélysége és mély-séges örvénye a titoknak, melyet véges eszünkkel fel-mérni soha nem fogunk. «A hit úgy kezdetében, mint befejezettségében Isten ajándéka. S hogy ez az aján-dék egyeseknek megadatik, másoknak nem adatik meg, azt senki sem vonhatja kétségbe, aki a Szentíráshoz tartja magát. De hogy miért nem adatik meg minden embernek, a fölött a hívőnek nem szabad nyugtalan-kodnia. Hisz' azt is hiszi, hogy egy által mind elkár-hoztak volna s ez a kárhozat teljes mértékben igazsá-gos volt volna. Hogy miért szabadítja meg azonban Isten emezt s amazt nem, az az ő kifürkészhetlen ren-delései közé tartozik.» Ez Ágoston tanítása, mely a századokon végighangzott és napjainkban is hangzik iskoláinkban és templomainkban. Isten titkait nem szabad kikutatni, az ő örök végzéseit nem szabad ki-fürkészni akarni. Nem okoskodással, sem kislelkü aggá-lyoskodással s legkevésbbé kétségbeeséssel fogjuk üdvö-zülésünket biztosítani, hanem Isten és az Egyház pa-rancsainak lelkiismeretes teljesítésével. «Ezért ha még annyira borzadva állunk is az előrerendelés és elvetés félelmes titka előtt és ha szemünk hasztalan mered is sűrű ködébe, alázatos és az üdvös félelmet ki nem záró bizalmat épen belőle meríthetünk: nem egyéb az,

mint Isten komoly, egyetemes üdvözítő szándékának kivirágása; amint szent Ágoston mondja: Istennek nem telik kedve a kárhoztatásban, hanem az üdvözítésben.» (Dr. Schütz: Dogmatika II. 74.)

Ágoston nagy szellemét az évtizedeken át tartó folytonos harc sem merítette ki «Minden képzelet felülmúl és szavakkal nem is lehet elmondani — írja Rauscher bíbomok 728. — mennyi munkát vállalt magára a katolikus hit védelmére az eretnekségek ellen». Légió volt ezeknek száma, mert alig van Credónknak egy szava, melyet még nem vettek volna tagadásba vagy tévesen nem magyaráztak volna. S bárhol ütötte fel hidrafejét a tévely, a hívek szinte ösztönszerűen Hippó püspökére gondoltak, őhöz fordultak védelemért. Úgy tudták, az ő fegyvertárában minden támadás ellen van védő fegyver s ő maga mestersen kezeli valamennyit Számptalan győzelmet aratott ellenein, fényes győzelmeket s ez a tény azt a meggyőződést érlelte meg a katolikus világban, hogy Ágoston e téren egyszerűen legyőzhetlen. S Ágoston mindig készségesen vállalkozott a veszély elhárítására, örömmel a tévely felvilágosítására és szeretettel a szakadás megszüntetésére. A megtérése utáni, éveken át tartó elmélyedésben, magábaszállásban, sokat, igen sokat gyűjtött, raktározott el, sőt halmozott fel nagy lelkében. S ezt az óriási szellemi tőkét szünet nélkül forgatta és pihenést nem ismerő fáradsággal kamatoztatta magában. Folyton osztott lelki kincstárából, de folyton gondoskodott is új szerzeményekről. Amit másokkal közölt, azt maga állandóan élvezte; amit másoknak hirdetett, azt ő mindig gyakorolta. Sokakat vezetett ki a tévely sötétségéből a lumen Christi boldogító világosságába,

aki valamikor maga is sötétségben járt. Sokakat szabadított ki a bűn hínárjából, aki maga is soká fogva volt benne. Sokakat vitt el Krisztushoz, fel a színeváltozás Táborhegyére, aki maga megtérése óta állandóan ott időzött és csak azért jött lé, ereszkedett le a magasból, hogy az alatt állókat és lent járókat felkalauzolja a kegyelem napsugaras, virágillatos szféráiba. Mikor megkeresztelkedett, az isteni béke s az abból táplálkozó édes öröm dala fakadt ajkain: a kegyelmi élet, a földön megkezdett boldogság éneke. Ez a dal nem némult el soha többé ajkain, mert nem fogyott ki szívéből, sőt mindig többen énekelték, századokon át énekelték, egy megszámlálhatlan monsterek: a földön is már boldog emberek kara, kiket ő tanított meg ez énekekre s akikkel még most is együtt énekel halhatatlan művei révén, melyek annyi sötét lelket világosítanak meg és töltenek el mennyei békével, mert megnyugtató választ adnak kínzó kérdéseikre. Ágoston valóságos prófétaszemmel nézett a jövőbe: meglátta a legkülönbözőbb tévelyeket és megcáfolta azokat. A ő istenszerető szíve oly seizmográf, mely késő századok megrendüléseit előre megérezte. S azért alig van a bölcelet és a hittudománynak fontosabb kérdése, nehezebb problémája, melyet kibogozni, megfejteni meg ne próbált volna. Írt a szépről, a tér, az idő fogalmáról. Írt az Egyházzól, a szentségekről, a szentek tiszteletéről. A Faustus ellen írt 33 könyvben sorra cáfolja ennek összes manicheus tévedéseit és kifogásait. Alig van fontosabb erkölcstani kérdés, melyet műveiben nem tárgyalt volna. Az isteni erényekről, az alázatosságról, a szegénységről, a fájdalomról, az engedelmességről és főképp a szeretettől

Ágoston annyit írt, hogy teljes erkölcstant nyújt minden századnak. Az államról is írt, megmutatva azokat az alapokat, melyeken állania kell, ha bizton akar állni. A földi javak egyenlőtlen elosztásával, a mi napjaink legégetőbb kérdésével is foglalkozik már Ágoston, valamint a zsidó kérdéssel is. S mit mondjunk még csak a katolikus aszkézis érdekében kifejtett irodalmi munkásságáról? Maga Harnack «a keresztény jámborság reformátorának nevezi őt és méltán, mert Ágoston a legtermékenyebb alapra helyezte azt, midőn a szeretetre helyezte — ezért ábrázolják őt szívvel. A kereszténység a szeretet vallása, kell, hogy a szeretet legyen az emberi életnek is gócpontja. Szükséges, hogy az embernek minden képességét a szeretet éltető árama járja át. összes cselekedeteit egyedül a szeretet alapján értékelhetjük, mert az emberek cselekedetei egyedül a szeretet gyökerében különböznek egymástól. Sok olyan történik, ami jónak látszik, de nem fakad a szeretet gyökeréből. Hiszen a bogáncsnak is van virága. Sok más ellenkezőleg keménynek és érdesnek látszik és mégis szeretetből fakad. Legjobban tehát mindig ez a rövid parancs igazít el: Szeress és tégy, amit akarsz. Ha hallgatsz, szeretetből hallgass; ha beszélsz, szeretetből beszélj; ha büntetsz, szeretetből büntess; ha megbocsátasz, szeretetből bocsáss meg. Óvd meg szivedben a szeretet gyökerét: ebből a gyökérből csak jó nőhet ki. (in ep. Joh. 7.) Hippó szent püspöke mindenben az isteni Mesternek tanítványa, aki pedig a szeretetet tette legfőbb parancsá.

Ágoston olyan volt, mint a sas: szerette a magasságokat! És olyan, mint a bűvár: szerette a mélységeket! A lélek halhatatlansága, anyagtalansága, képzelő ereje

és akarata, megismerő képessége csak úgy kedvenc kérdései, mint a Szentháromság, megtestesülés és megváltás, eredeti bűn és előrendelés titkai. Sokban ő a kezdeményező, az ugartörő s azért még nem mindenben kiforrott, kifejecesedett és leszűrődött, mint később aquinói szent Tamás. A két nagy egyházatyát kiaszszikusan jellemzi dr. Zubriczky. «A Summa hegyóriásként emelkedik ki theologiai irodalmunkból... igazi Montblanc, Fehérhegy vagy Jungfrau, Szüzhegy a szellemek világában... Az isteni Gondviselés azonban Augustinusnak még nagyobb hivatást adott A theológiának ő a Himalája. Az ő szelleme másfél évezred óta minden valamire való hittudósnak lelkére, Szent Tamáséra is ráütötte pecsétjét... A világi tudományok és Európa szelleme is sokban adósai. Gályájának nyomai a világtörténelem tengerében másfél évezred óta el nem simulnak. Egymaga három nagy eretnekséggel: a minicheizmussal, a donatizmussal és a pelagianizmussal győztesen küzdött meg. Az Egyházzól, a szentségekről s kivált a kegyelemről szóló tan kifejtése tekintetében érdemei páratlanok. Dogmatikánk legszükségesebb és legnehezebb, legizgatóbb és mégis legboldogítóbb fejezetét: a kegyelemről szóló tant úgy szólván ő fogalmazta meg és ő öntötte rendszerbe. Egy theologusának ajkát sem használja az Egyház hivatalosan annyiszor szócső gyanánt, mint az övét. Az ő pályája egy léleknek hihetetlenül magas és szép parabolában való fokozatos emelkedését mutatja a hitetlenség, a kételkedés és a bűn ingoványaiából a szentség, sőt az egyházdoktorság szédületes fokáig. Épen ezért lélektani megfigyelések, belső állapotok rajzai, eredeti és önálló gondolatok termelése, mélység és

sziporkázó szellem tekintetében művei úgyszólván utólérhetetlenek és oly egyéni szellem termékei, hogy sorai máséival össze nem téveszthetők, mert léptenyomon lelkének lelkéből sarjadoznak. Mélyen tekint a történelembe és a keresztény bölcséletnek el nem múló alapjait rakja le. Benne áll korának összes szellemi küzdelmeiben és mindegyiknél a gyökerekig hatol, ahol a késő századok számára is világosságot gyújt.» így építette Ágoston a katolikus theologia dómját oly fenséges arányokban, oly csodás remekelésben, oly mesteri tökéletességben, hogy az Egyház nem habozott őt a «divus» jelzővel megtisztelni, mert az ő képességei s az ő alkotásai mintha túlemelkednének minden pusztán emberin. Klasszikus példa erre az ő legkiválóbb műve: Az Isten városáról szóló 22 könyv. Akkor kezdte ezt a mesterművét írni, mikor Alarich harmadszor állott prédára éhes gótjaival a reszkető Róma kapui előtt 4x0-ben.

Alarich Rómában.

Nemsokára megnyíltak a város kapui és a büszke rómaiak alázatosan hajoltak meg legyőzőjük előtt. Alarich nagylelkűen bánt az Egyházzal, bár ariánus volt Szent Péter és Szent Pál templomait katonai őrséggel őriztette. Vad hordáit azonban nem akadályozhatta meg a rablásban, rombolásban és pusztításban, amiben az elkeseredett római rabszolgák is hatalmasan segítették őket, így engedve szabad folyást a hosszú éveken át elfojtott bosszúnak. Orozius és Sozomenus megható eseteket jegyeztek fel e szomorú napokból, arról a hősi elszántságról, melyet a keresztények a legválságosabb

pillanatokban tanúsítottak. A Szent Péter-templom kincseinek nagy részét egy jámbor nő házában rejtették el. Egy gót katona hozzá is behatolt és keményen követelte kincseit. Amaz nyugodtan feltárta a titkos ajtót, mely mögött a kincsek voltak.

— Nem tudok hazudni — mondá — és nem is védelmezhetem meg e kincseket erőszakod ellen. Láthatod, mennyi arany és ezüst van itt egy rakáson. De tudd meg: nem az enyém, hanem Szent Péteré. Hát vidd el — ha szabad!

A katona szinte kővé meredt az óriási kincs láttára, de még jobban hathatott rá ennek a gyenge nőnek erőslelkősége. Szó nélkül elsietett és — jelentést tett az esetről vezérének. Alarich megparancsolta, hogy azt a jámbor nőt a kincsekkel együtt katonai fedezet alatt a Szent Péterbe kísérik és biztonságáról továbbra is gondoskodjanak, sőt azokéről is, akik csatlakoznak hozzá. A katona pontosan teljesíti urának parancsát. Soha ily menetet nem látott Róma! A kincseket vivők körül keresztények és pogányok egyre nagyobbodó tömege Alarich katonáinak védelme alatt! Végigvonulnak Rómának utcáin, terein és mind többen csatlakoznak hozzájuk: úgy érzik, Krisztus erősebb Alarichnál is és megvédi övéit!

A szentéletű Marcellának házába is berontottak a sarcoló győzők ott az Aventinus alján. Sok kincse volt valamikor, de szétosztotta a szegények között Most is kopottas ruha van rajta. A szegények kedvéért lett szegény, jól tudva, hogy így lesz igaz ám gazdaggá. A katonák nem hisznek a szent matróna szavának, mellyel szegénységét bizonygatja. Földre teperik és ütlegekkel akarják tőle kicsikarni a titkot, hogy hol rejlenek kincsei. S az agg nő túri durvaságukat, — csak egyet kér tőlük

forró könyörgéssel: hogy leányának, Principiának kegyelmezzenek, mert kincse már csak ez volt. A gyermekének nem testét, hanem lelkét féltő anyának szava szíven találja azokat: a támadókból hirtelenül védelmezők lesznek, az anyát és leányát biztos helyre viszik, Szent Pál templomába.

Megható egy másik nőnek esete, aki iránt szerelemre gyulladt támadója s nem kincseit, hanem becsületét követelte tőle prédául. A nő minden erejéből védekezik ellene: a gót nem bír vele. Ekkor kardot ránt: talán megfélemlítéssel célt ér. A nő letérdel s mint valami áldozati bárány nyugodtan nyújtja ki fejét: ám üsse le! De nem bírta leütni. Ellenkezőleg, meghatódva emeli fel a hős nőt, elvezeti Szent Péter templomába s ott hat aranyat ad az őrségnek: úgy vigyázzanak reá, hogy sértetlenül kerüljön vissza férjének házába.

Ezek az esetek — azonban — úgy látszik — csak kivételesek voltak. Róma nagyon megszenvedett és megkönnyebbülten lélezett fel, mikor Alarich három nap múlva elhagyta a várost és Calabria felé vonult győztes hadaival, nem is sejtve, hogy minden lépésével közelebb jut sírjához, melyet övéi még ugyanazon évben Cosenza mellett ástak meg a Buzento lecsapolt medrében, annyi könnyűt ontva föléje, hogy szinte felesleges volt a Buzento friss hullámaikat újból ráereszteni. Aztán megölték a szerencsétlen foglyokat, kik e munkánál segédkeztek, hogy el ne árulhassák nagy vezérük szomorú sírját. A veszély elmúlt tehát, de a nyomorúság még soká ott ólálkodott a megalázott Róma üszkös fala között. Híre hamar elszállt délre, keletre; eljutott Hippóba is és megrendítette Ágoston szerető szívét. Fájdalmát egy fenséges beszédben önti ki hívei előtt,

melyben Isten végtelen igazságosságát ecseteli és szinte tűzcsóvákat dob hallgatóinak szívébe, mikor az örök tűzről, a poklóról beszél. «Gondolj ki bármily kint, képzelj el magadnak bármily emberi büntetést, hasonlítsd össze a poklallal és könnyű minden, amit gondolsz. Itt ideiglenes, ott örök ügy az, ami gyötör, mint az, aki gyötörtetik. Vájjon még mindig szenvednek-e azok, akik akkor szenvedtek, mikor Róma pusztult? Ama dúsgazdag ellenben még mindig szenved a pokolban! Égett, ég, égni fog és élni fog az ítélet napjáig, vissza fogja nyerni testét, nem jutalomra, hanem büntetésre. Ettől a büntetéstől féljünk, ha Istent féljük! Bármit szenved itt az ember, üdvére szolgál, ha megjavul; ha azonban még a szenvedésben sem javul meg, kétszeres kárhozátára szolgál.» (Serm. de urb. excid. c. 3.)

Az Isten városáról.

De Róma szomorú sorsánál is jobban fájtt Ágostonnak az a rágalom, melyet a pogányok a pusztulásból az Egyház ellen kovácsoltak. Azt hangoztatták ugyanis, hogy Krisztus tette tönkre a várost, melyet a kő- és faistenek mindig megvédték. Rómának és a római birodalomnak bukását a régi isteneitől való elpártolása okozta. A mellőzött istenek bosszút álltak a hűtlenné vált római népen!

Ágoston már említett beszédében buzdítja híveit, hogy a menekülők iránt tanúsítandó nagylelkű szeretettel cáfolják meg e rágalmat. De nem érte be ennyivel. Tollat ragadott és 13 évig forgatta, míg meg nem írta legnagyobb művét «Isten városáról». Minden év termelt egy-két könyvet, míg végre 22 lett belőle.

«Az első öt könyv — írja róla maga Ágoston (Retr. II. 43.) — megcáfolja azokat, akik azt hiszik, hogy szerencse és jólét ez életben annak a sok istennek tiszteletétől függ, melyeket a pogányok tisztelni szoktak és akik azt állítják, hogy a mostani sorscsapások onnét erednek, hogy azoknak tisztelete tilos. A következő öt könyv pedig azok ellen fordul, akik ugyan bevallják, hogy ily sorscsapások mindig voltak és lesznek is majd kisebb, majd nagyobb méretekben, de akik mégis azt vitatják, hogy a sok istenség tisztelete, főleg áldozatok bemutatásával a halál után következő élet kedvéért mégis hasznos. Hogy azonban valaki azt ne vesse a szemünkre, mintha csupán az ellentétes véleményeket cáfoltuk meg anélkül, hogy bebizonyítottuk volna saját hitünk igaz voltát, azért e mű második része ez utóbbinak van szentelve, mely 12 könyvre terjed. Ezek közül az első négy a két város eredetével foglalkozik, Isten városával egyrészt és a világ városával másrészt. A további négy könyv ezeknek történetével és fejlődésével, az utolsó négy könyv végcélukkal és végükkel. Mind a 22 könyv tehát mind a két városról szól ugyan, mégis a kiválóbbról kapták nevüket, mert címük ez: Az Isten városáról».

Mily kevés, amit így művéről Ágoston mond és mily sok, amit benne nyújt A száraz tartalomjegyzékben a gondolatok oly bősége, az érzelmek oly mélysége, az eszmék oly gazdagsága, az érvek oly meggyőző ereje, az ismeretek oly sokasága és végre a bebizonyított igazság oly biztonsága rejlik, mely e művet a lángelmék legklasszikusabb alkotásai közé emeli. Első olvasói már így értékelték. «Első három könyvedet egyfolytában végigolvastam, — írja neki Macedonius,

Afrika proconsula — mert ezek valóban nem unalmas, hidegen hagyó könyvek, melyeket könnyen le lehet tenni; annyira lebilincseltek, hogy minden egyéb teendőmet félretettem. Nem tudom, mit csodáljak benne inkább: a papi tökéletességet-e, vagy a bölcséleti tudást, a pontos történeti ismeretet-e, vagy a szívhez szóló irályt, melyek mind oly vonzóerővel hatnak még a tapasztalatlan olvasóra is, hogy mindent végig olvas s a végén azt kívánja, bárcsak volna folytatásuk.» (Ep. 154.)

Macedonius csak megkezdte a dicsőítő himnuszt, mások tovább énekelték. A legnagyobb elmék vettek részt benne Ágoston napjaitól a mai napig. Ágoston nem is írt csupán kortársainak, hanem minden idők gondolkodóinak: műve fenséges apológiája a kereszténységnek. És ennél is sokkal több. «Ágoston azáltal, hogy nem csupán a római birodalom, hanem általában a régi kultúra szétomlásának igaz okait teszi vizsgálódásának tárgyává, apológiáját történetbölcséletté szélesíti ki, mely múltat és jövőt, földet és eget felölelve, az egész világtörténelmet kezdettől a végig, a legmagasabb és legáltalánosabb szempontból törekszik megmagyarázni; oly mű, melyet nagyszerű fogalmazásban ama fontos fordulóponthoz, mikor az óvilág az újtól búcsút vett, méltóan egyedül oly szellem alkotott meg, mely oly soká és oly mélyen volt a pogány világnézetbe elmerülve, de azután saját erejével nehéz küzködés után kibontakozott belőle és csodálatos odaadással s lelkesedéssel tudta az új világnézetet magáévé tenni... Nem lehet elmondani, mily nagy mértékben hatott e mű a középkorra úgy az eszmék sokaságával, mint az anyag nagyságával és változatosságával» — írja Ebert (Rauscher 3x3.)

Nagy Károly gyakran olvastatott fel magának belőle és V. Károly király fejedelmi jutalomban részesítette az Isten városának francia fordítóját, mert úgy volt meggyőződve^ hogy igen értékes lelki és szellemi kincseket fog népe olvasásából meríteni «Mint egy szent hősköltemény, mint egy keresztény Odyssea, mely az emberiségnek az idő viharos tengerén való tévelygéseit mondja el, *mielőtt* megtalálta és *miután* megtalálta az iránytűt s ezt most használja vagy nem használja — úgy tűnik fel nekem az Isten városa. A pogány- és keresztényvilág mesgyéjén áll. Úgy rémlik, mintha hallanók az érckapuk becsapódását a pogányság oldala felé s ezzel a sok istenimádás letűnését; és mintha látnók, mint tárul fel egy fényes kapu ama szent seregek számára, akik megmosták ruháikat a Bárány vérében és bemennek abba az ünnepbe, melynek nem lesz estje, hanem örök nappala.» (Hahn 240.) «Ott majd megpihenünk — ezek Ágostonnak befejező szavai — és szemlélünk, nézünk és szeretünk, szeretünk és dicsőítünk, íme, ez lesz a vég, melynek vége nincsen, mert mi más a mi rendeltetésünk és végcélunk, mint eljutni abba az országba, melynek nem lesz vége örökké!»

Az utód megválasztása.

Ágostont az óriási munka, melyet kifejtett, ki is fárasztotta. Az idő is eljárt fölötte: 72 éves volt. Jónak látta tehát az akkori szokáshoz híven utódról gondoskodni. Megerősítette őt ebben kedves barátjának, Severus, milevei püspöknek halála s még inkább azok az egyenetlenségek, melyek annak hívei közt ép az utód kérdésében támadtak. A milevei papság kérve-

kérte Ágostont, jöjné közéjük és teremtene rendet az egyre nagyobbodó zűrzavarban. Ágoston rögtön útra kelt s okos tapintatossága hamar véget vetett minden bajnak: a mileveiek örömmel üdvözölték püspökük» nek azt, akit Severus kijelölt volt.

Ágoston 426. szeptember 26-án tért vissza Milevéből Hippóba s a következő napra a béke-bazilikába hívta meg híveit azzal, hogy fontos mondanivalója van. A templom zsúfolásig telt meg. Az ünnepélyes csendben Ágoston beszélni kezd. «Mindnyájan halandók vagyunk — úgymond — s éltünk utolsó napja kiki előtt ismeretlen. Isten akarata szerint életem virágában jöttem a ti várostokba, — megöregedtem. Nem ismeretlen előttem, hogy a püspök halála után az egyházakban gyakran egyenletlenség támad. Amit annyiszor tapasztaltam és felpanaszoltam, attól ezt a várost tőlem telhetőleg meg kell óvnom... Hogy tehát senki mulasztással ne vádoljon, azért mindnyájatoknak tudomására hozom akaratomat, melyet Isten akaratának tartok: én Eraclius papot akarom utódomul.»

Hogy milyen jó volt és milyen igazságos Ágoston választása, mutatja az az általános helyeslés, mellyel szavait fogadták. Huszonháromszor kiáltották: Istennek hálál Dicsértessék Krisztusi De a püspökük iránti szeretet is fellángolt hálás szívükben, mert tizenhatszor mondták: Krisztus, hallgass meg minket, hosszabítsd meg Ágoston életét. És Ágoston felé fordulva, nyolcszor kiáltották: Te atya, Te püspök I Mire Ágoston így folytatá beszédét: «Nem kell semmitsem az ő dicséretére mondanom: ti ismeritek őt és szerénysége figyelmet kíván. Én pedig bevallom, hogy csak azt akarom, amiről tudom, hogy ti akarjátok.

Ezt kívánom tehát, arra kérem a mi Urunkat Istenünket hideg koromban is forró könyörgéssel; titeket pedig intellek, lelketekre kérlek velem egyesülten arra kérni az Istent, hogy édes mindnyájatok lelkei Krisztus békéjében egyesüljenek s hogy megerősítse bennünk, amit művelni kegyeskedett. Ő küldte őt — Eracliust — nekem. Ő tartsa meg, tartsa meg sértetlenül, tartsa meg tisztán, makula nélkül, hogy miként öröme» volt az élőnek, úgy kárpótlás legyen a halandóért». (Ep. 213.)

Ágoston örvendező megnyugvással hagyta el a templomot. Már volt, akire támaszkodhatott, mikor mindjobban érezte az aggkomak súlyos terhét. Másrészt hívei a legnagyobb szeretettel fogadták azt, akit ő választott s így nem kellett félnie a mileveihez hasonló egyenlenségtől. Úgy gondolta, hogy hátralevő napjait jobban fordíthatja majd a saját ügyeinek rendezésére. Hozzá is fogott egy régi szándékának megvalósításához. A sok dicséret, melyet műveivel aratott, nem vakította őt el azoknak hibáival és hiányaival szemben. Ágoston maga volt magának legszigorúbb bírálója. Még 412-ben írta Marcellinusnak, hogy műveit újból át szeretné nézni s a szükséges helyreigazításokat megtenni. Most elérkezettnek találta erre az időt. így születik meg a *Retractio*k két könyve, melyben összes műveinek rövid tartalmát adja, megírásuknak előzményeit mondja el «és azt, ami nekem nem tetszik — úgymond — a felülbírólnak lelkiismeretességével megjegyzem.» Azt akarja, hogy aki e műveket olvassa, ne az ő tévedéseit, hanem a jóban való haladását utánozza. «Újból átolvastam összes műveimet — írja 428-ban — s így megtudtam, hogy számuk 232-re megy, mert előbb nem is tudtam szá-

mukat.» (Ep. 224.) Possidius homiliáit és leveleit is hozzászámítva 1030 munkát említ. A szentatyák Migne-féle kiadásában 16 kötetre terjed ez a páratlan munkásság (32—47)

A 74 éves aggastyán azonban tovább dolgozott. Juliánt, aki a pelagian tévtan védelmére nyolc könyvet írt, újból meg kellett cáfolni, pedig még homiliáit és leveleit nem nézte volt át. «Hogy mindkét munkát elvégezhessem — írja Ep. 224. — az egyikken nappal, a másikon éjjel dolgoztam, mikor csak ráértem egyéb elfoglaltságomtól.» De ezt a cáfolatát már nem fejezhette be: a halál kivette kezéből a tollat.

Az utolsó évek.

Mindazok, kik jámborul akarnák élni Krisztus Jézusban, üldözést fognak szenvedni — tanítja a nagy apostol. (Tm.II, 3,12.) Ágostonon is teljesedtek e szavak, teljesedtek egész életén át és még súlyosabban utolsó éveiben. Afrika politikai ege hamar elborult. S ami Ágostonnak különösen fájt, az az volt, hogy e katasztrófa előidézésében oroszlánrésze volt annak a Bonifácus grófnak, akit erényeiért és példás életéért oly nagyon szeretett. Hisz volt idő, mikor feleségének halála által megrendítve azzal a gondolattal foglalkozott, hogy letéve győzelmes kardját, kolostorba vonul. De Ágoston ezt nem engedte meg, jobbnak és érdemszerzőbbnek mondván, ha hatalmának polcán maradván tovább is védeni fogja a kereszténységet a pogányok erőszakoskodásai ellen. Sajnos, nem így lett. Bonifácus egy spanyolországi kiküldetésén megismerkedett a szép Pelágiával s bár ez ariánus volt, mégis feleségül vette.

Ezzel megtette az első lépést a hitben való meghidegítés felé. Az az ember, kit Ágoston «az egyház örömének», «Afrika védőbástyájának», «az ország dicsőségének» magasztalt, egyre közömbösebb lett a hit dolgában, az ország ellen pedig annyira vétett, hogy egyenesen árulójává süllyedt alá. Amikor ugyanis Piacidia császárnő Afrikából visszahívta, hatalmának teljes elvesztésétől tartva, megtagadta az engedelmességet és lázadásra emelte fel annyi hűség harcban dicsőséges kardját. Sőt mikor Piacidia Sigisvult grófot küldi ellene erős sereggel, ő Genserich, a vandálok királyának karjaiba veti magát, aki az alánokkal egyesülve csakhamar be is tör vad hordáival Afrikába. Possidius markáns vonásokkal festi az azután következő pusztulásnak szomorú képét. A kegyetlen ellenség hamarosan letaposta az afrikai hitélet virágos mezőjét. A vandálok sokban felülmúlták az első századok vérszomjas hóhérait, a legembertelenebb kegyetlenségekkel pusztítván embereket és városokat. Nem kegyelmeztek sem a nemnek, sem a kornak, sem az állásnak. Felégették a templomokat, kirabolták az egyházakat és legyilkolták a papokat.

Ágoston vérző szívvel nézte hosszú, nehéz és áldásos munkájának pusztulását. «Látta a feldúlt városokat és ezek lakóit részben legyilkolva, részben otthonukból elűzve és szétszórva; látta a papjaiktól és szolgáltaiktól megfosztott egyházakat, az elűzött szüzeket és szerzeteseket; elnémultak az Istent dicsőítő himnuszok és énekek a templomokban, melyek legtöbb helyen rommá égtek; megszűntek az ünnepélyes szentmisék és nem volt, aki szentséget kiszolgáltató avagy felvenni óhajtott volna; sokan az erdőbe és a hegyek

szakadékaiba menekültek, ahol minden táplálék nélkül szűkölködven, éhenpusztultak; maguk a papok is, akik Isten különös kegyelméből megmenekültek, rongyosan, koldulva tengették életüket... Mindezek láttára ő, aki oly mélyérzelmű volt, naponként sokat-sokat sírt.» (Poss. 28.)

De mérhetlen szomorúságában sem engedett helyt szívében kislelkűségnek egy pillanatra sem, kétségbeesésről nem is szólva. Ellenkezőleg, mindent elkövetett, hogy a rettenetes helyzetnek véget vessen. E törekvéseiben segítségére volt Darius gróf, aki nagy tekintélynek örvendett a császári udvarban és mint közvetítő egyrészt békét teremtett Piacidia és Bonifacius között, másrészt fegyverszünetre bírta rá Genserichet Ágoston fellelegzett. Szerette volna személyesen felkeresni Dariust, de erői már nem bírták. Azért levélben fejezi ki neki örömét úgy példás hitélete, mint közbenjárásának sikere fölött.

Darius igen kitüntetve érezte magát e levél által. «Ó, bárcsak megadatott volna nékem — feleli lelkenedezve — téged személyesen üdvözölni. Nem egyszer vagy négyszer, hanem ezerszer boldognak vallottam volna magam, ha az ég fényétől körülragyogott fejedet nézhettem s a te isteni, mert csak isteni dolgokat hirdető beszédedet hallhattam volna.» Küldött neki pénzt is házi könyvtárának gyarapítására és orvosságokat, melyek enyhíteni fogják fájdalmait és jóegészségét visszahozzák. Befejezésül kérve-kéri Ágostont, hogy újból írjon neki.

Ágoston szívesen teljesítette a gróf kérését és több művét is megküldte neki, köztük a Vallomásokat is. Amennyire tudjuk, ez az ő utolsó levele. De ebből is örökifjú lelkének szeretete csendül ki és soraiban

e szeretet lendülete lüktet. Mint csaknem minden leveleiben, úgy ebben is kéri olvasóját, hogy imádkozzék érte. «Nagy segítségtől fosztasz meg, ha elmulasztod... Mi a ti elüljáróitok vagyunk, ti az Isten nyája. Gondoljátok meg, hogy a minket környező veszélyek nagyobbak, mint a tieitek és imádkozzatok értünk.» (Ep. 231.)

Ezalatt letelt a fegyverszünet és Genserich újból felvette a harcot Bonifacius pénzváltásgot ajánlott fel, de a kevély győző visszautasította ajánlatát, hisz' egész Afrikát meghódította volt már Karthágó, Cirta és Hippó kivételével. A feldúlt városok lakói e három városba menekültek. Így került Possidius, a feldúlt Calama szent püspöke, így maga Bonifacius is Ágoston székvárosába.

Genserich ép Hippót vette először ostrom alá. Ágoston hívei közt maradt, hűen azon elveihez, melyeket nem sokkal előbb két püspöktársának kérdésére: vajjon szabad-e és mikor szabad a püspöknek vagy papnak híveit elhagyni, a nekik írt levelekben kifejtett. Szerinte két esetben szabad ezt megtennie: 1. ha személyében üldözik és így hivatásbeli teendőiben megakadályozzák; 2. ha az egész egyházközség szétszóratott s így nincs is, kinek gondját viselné. Különben nem. Mert közte és a nyáj közt oly bensőséges viszony van, oly szent kötelék fűzi őket egymáshoz, hogy azt megszakítani semmi szín alatt nem szabad. Ép a megpróbáltatások idején van reá szükség, inkább mint a békének csendes napjaiban. Ágoston nemcsak így gondolkodott, hanem így cselekedett is. Együtt szenvedett övéivel, együtt bízott és együtt imádkozott. Mint a szent város pusztulásán siránkozó

Jeremiásnak, úgy Ágostonnak vérző szívéből is fakadnak Sirlalmak. «Szemed láttára viseljük, Uram, bűnadósságunkat és a büntetést, melyet kaptunk, magunkkal hordozzuk mindenüvé. Ha meggondoljuk a rosszat, amit műveltünk, igen kevés, amit szenvedünk, több, amit érdemlünk. Igen súlyos, amivel vétettünk és igen könnyű, amit szenvedünk. Érezzük a bűn büntetését, de nem adjuk fel a bűnözés makacsságát. Büntetésed lesújtja gyengeségünket, de nem változik meg igazságtalanságunk. Az aggodalmakkal teli lélek gyötrődik és mégsem hajlik meg nyakasságunk. Fájdalmas zokogással van telve életünk és mégsem javul meg tetteken. Te vársz és mi nem fordulunk meg, te ostorozasz és mi nem bírjuk ki. Mikor büntetsz, beismerjük, amit vétettünk és a megpróbáltatás után elfelejtjük, hogy sírtunk. Ha kinyújtod kezedet, ígérjük, hogy megtesszük akaratomat, — mikor visszavonod a kardot, nem tartjuk be, amit ígértünk. Mikor ütsz, kiáltunk, hogy megkímélj, mikor kímélsz, kihívjuk csapásaidat ellenünk. Nézd, Uram, bűnösöknek valljuk magunkat; tudjuk, hogyha nem bocsátasz meg, bizony pusztulunk. Add meg, mindenható Atyánk, amiért érdem nélkül esedezünk, aki semmiből teremtettél minket, hogy kérjünk téged.» (Rauscher 924.)

Ágoston Sirlalmait sokan sírták el vele együtt, hiszen Hippó tele volt menekültekkel. Ezek közt volt «ifjúságának és öregségének barátja, megtérésének társa: Alypius, ki megosztotta vele a cassiacumi napokat és megosztá most, megöszülve, miként ő, a hippóiakat is — napkelte, naplemenete». S ott volt Possidius, a hűséges tanítvány, aki hálás szívével írta meg mesterének életrajzát. S ott voltak papjai, boldog tanúi áldásos

működésének, hogy most tanúi legyenek boldog halálának. S körülötte hívei, az ostromolt Hippó megremült lakói. Miként a csirkék anyjuk szárnyai alá menekülnek, ha viharzik a levegő vagy kánya-karvaly kering fölöttük, úgy siettek a hippóiak is mindig püspökük oltalma alá, ha baj érte vagy veszedelem fenyegette őket. Mennyivel inkább most, mikor egy vérszomjas ember állt Hippó kapui előtt prédára éhes hordáival. S ami szomorúságukat még csak növelte, az püspökatyjuk egyre gyengülő egészsége volt. A hatalmas tölgy — úgy látták — megrendült. Hatalmas koronáját a külső ellenség tépdeste, gyökerein pedig a nyájért való aggodalom férge rágódott.

Az utolsó napok. A boldog halál.

E szomorú napok egyikén történt. Asztalnál ültek, mikor Ágoston így szólt: Tudjátok meg, hogy e szorongattatásunk idejében arra kérem a jó Istent, hogy vagy kegyeskedjék ellenségtől körülzárt városunkat attól megszabadítani, vagy ha másképp tetszik szent Fölségének, szolgálait az ő akaratának elviselésére megerősíteni, vagy végre engem e világból magához venni. (Poss. 29.)

A gondviselő Isten legutolsó kérését teljesítette. Az ostrom harmadik hónapjában láz vett rajta erő és ágyba döntötte. Ágostont nem is látták többé hívei sem az oltárnál, sem a szószéken. Pedig kivált az ostrom alatt sűrűn hallhatták vigasztaló, bátorító szavát. Most nem tehetette többé. A tollat sem vehette többé erőtlen kezébe — már megírta, amit Isten tőle kívánt, sokat, hisz' egy könyvtárra valót írt és fel-

emelőt, hisz» írásaiból most is élet árad, az a többlet, melyet Krisztus hozott a világra.

Hívei szomorúan vettek tudomást betegségéről. Mint mikor beteg a családatya, olyan volt most az egész város: imádkozva virrasztott püspökatyjának betegágya mellett. Hogy mily szent bizalommal viselkedtek iránta, mutatja az a kedves eset, melyet Possidius örökített meg életrajzában. Egy szülő beteg gyermekét hozta a beteg püspök elé: tenné csak reá áldott kezét s a kis beteg meg fog gyógyulni. Ágoston szelíden feleli:

«Ha gyógyítani tudnék, önmagamon kezdeném».

De amaz nem tágít s amikor elmondja, hogy álmában jelenést látott, mely azt mondta neki: Menj Ágoston püspökhöz, hogy tegye rá betegedre a kezét és az meg fog gyógyulni — a nagybeteg rögtön engedett, megáldotta a beteget és — a beteg egészségesen távozott. Az egyetlen csoda, melyet Ágoston életében műveit.

Nagy penitencia volt ez a tehetetlenség a fáradhatlanul tevékeny Ágostonra. De megadással viselte. Senkinek sem szabad penitenciatartás nélkül meghalni — mondotta ismételten — mégha mégoly szép életet élt is. «Amit ő utolsó betegségében is megtett, — írja Possidius c. 31. — mert leirattá magának Dávid bűnbánati zsoltárait, azokat az ággal szemközti falra függesztette és sokat nézte, áhitattal olvasta és állandóan sírt, bőséges könnyhullatással sírt».

Siratta ifjúságának vétkeit és tévedéseit. Nagy lépés előtt állott, az örökkévalóság kapuján kopogtatott, mint fáradt vándor, bebocsátást kérve, hogy ott megpihenhessem Ezt a lépést mindenkinek azzal a szent

félelemmel, sőt rettegéssel kell megtennie, melyről szent Pál szól (Flp 2, 12.) és ez előtt a kapu előtt mindenkinek térdre borulva kell Isten irgalmáért könyörögnie. Hogy minél nyugodtabban mehessen Ura elé, meghagyta környezetének, hogy senki Öt elmélyedésében ne zavarja. Csak akkor mehettek be hozzá, ha az orvosok meglátogatták, vagy étkezés idején. Övéi szigorúan betartották e rendet, bármily nehezükre esett is. így telt el tíz nap. Possidius nem írhatott meg róluk semmit, de sokat írtak be e napokban az ég angyalai az élet könyvébe. Aki oly jól tanított meg ezeket imádkozni, most maga is imában fűrésztötte annyi érdemmel ékes lelkét. Amit «Magányos beszélgetéseidben megírt, azt most bizonyára lelke mélyéből elimádkozta. «Amint kívánkozik a szarvas a vízforráshoz, úgy kívánkozik lelkem tehozád, Istenem; szomjuhozik lelkem az élő erős Istenhez, mikor jutok el s jelenek meg Isten színe előtt? Ő életforrás, az élő vizek ere, mikor jutok el az elhagyott, úttalan és kiszáradt földről a te édességeidnek vizeihez, hogy lássam tökéletességedet és dicsőségedet s szomjúságomat a te irgalmasságodból merítve eloltsam? Szomjúság gyötör, Uram, az élet forrása vagy: itass meg. Szomjúság gyötör, Uram, szomjazom utánad, az élő Isten után. Ó, mikor jutok el, Uram, színed elé?... Jöjj, Uram és ne késlekedjél, jöjj, Uram Jézus és látogass meg békéddel. Jöjj és vezesd ki a bilincsből a szinylődőket a börtönből, hogy tökéletes szívvel örvendezzünk előtted... Meddig hánykolódom még én szerencsétlen a halál felé evező életem hullámain, kiáltván hozzád s meg nem hallgatva? Hallgasd meg, Uram, a kiáltót, ki e nagy tengerről szólongat és vezesd be már az

örök boldogság kikötőjébe... Ahol az itjűkor soha meg nem öregszik, ahol az élet határt nem ismer, ahol a szépség soha el nem hervad, ahol a szeretet soha el nem lankad, ahol az életerő soha el nem fonnyad, ahol az öröm soha meg nem fogyatkozik, ahol fájdalom sohasem jelentkezik, ahol jajszó sohasem hallik, ahol semmi szomorú nem látható, ahol minden, ami vidámság, a mienk, ahol rossztól való félelem nincs, merthogy ott mienk a legfőbb Jó, ami annyi, mint látni a tökéletesség Istenének arcát örökön örökké.» S elimádkozta bizonyára azt a fenséges imáját is, mellyel e kis remekművét lezárja. «Ó, egymással egyenlő és együtt örök három Személy; egy és igaz Isten, Atya, Fiú és Szentlélek, ki örökkévalóságban és megközelíthetetlen világosságban egyedül lakozol, ki a tenger alapjait hatalmadban leraktad s a föld kerekességét bölcseségeddel kormányzod, háromszor szent Szabaoth Isten, rettenetes, erős, igazságos és szeretetre méltó, háromszemélyű, egylényegű Isten, bölcsesség, jóság és osztatlan Háromság! Hozzád kiáltok, nyisd meg nekem az igazságosság kapuit s én belépve azon, megvallak téged. Im, legmagasztosabb Családatya, ajtód előtt mint koldus zörgetek. Nyitasd meg hát a zörgető előtt. Nem hallod-e, legkegyelmesebb Atyám, mint zörgetnek ajtódon felzaklatott bensőm felsíró vágyai és szemeimnek csurgó könnyei? Ne fordítsd el hát tőlem arcodat tovább és ne fordulj el haragodban szolgálótól. Halld meg, irgalom Atyja, gyermeked jaját és nyújtsd neki segítő kezedet, hogy a vizek mélyéből, «a nyomorúság verméből és a mély sárból» kihúzzon, hogy amikor irgalmas szemeid s legjava lelked kegyessége vergődni látnak, el ne vesszek, hanem

hozzád, az én Uramhoz, magamat kimentsem, hogy lássam országodnak gazdagságát, folyton lássam orcádat és dicséretet mondhassak szent nevednek, Uram, ki csodálatosakat cselekszel, ki szívemet a rádemplékezéssel vidámmá teszed. Ó, ne vesd meg öregségemet, hanem újítsd meg azt, mint a sasét s majdan a sírban porladó csontjaim is örökre Benned ujjongjanak.») (Némethy ford. 35. és 37.)

Így imádkozhatott ez az imádságos lélek, mialatt erői egyre jobban fogytak. A vég láthatóan közeledett. Genserich a várost, Ágoston az eget ostromolta forró imáival, hogy megnyíljon számára. Genserich kudarcot vallott: 14 hónapig tartó ostrommal sem bírta Hippót elfoglalni. Ágoston ellenben dicső diadalt aratott: 430-ban augusztus 28-án a hosszú penitenciában megtisztult és egy apostol érdemeivel gazdagított lelke angyali diadalmenetben vonulhatott be Isten városába, a mennyei Jeruzsálembe. Érzékeinek teljes birtokában — írja Possidius (c. 31.) — ép lélekkel és ép testtel, övével együtt imádkozva, bánatkönnyel a szemében szenderült el csendesen 76 éves korában, melyből csaknem 40-et az oltár szolgálatában töltött.

A béke templomában, ahol annyit prédikált, temették el szomorú hívei. Ők tudták, kit veszítettek el benne: «a papság ékessége, a tanítók mestere, a szegények oltalmazója, az özvegyek támasza, az árvák védelmezője, a föld világossága, a katolikus tan nagy napja leáldozott. Az egyházatyák gyöngye az égbe vitetett s a bölcsesség e tüneményes főnixé elégett a szeretetnek tüzeiben», írja 480 körül Victor, Vita püspöke «Az afrikai hitüldözés története» című kiváló munkájában.

Possidius külön megemlíti, hogy Ágoston nem csinált végrendeletet. Szegény volt mindvégig. Egyetlen hagyatéka — könyvtára volt Mikor a vandalok Hippót végre elfoglalták és rommá égették, Ágoston könyvtára sértetlen maradt. Krisztus erős kézzel védte e nagy szellemi kincstárt Egyházának javára. Talán őt is azért szólította fel magához, hogy ne lássa a siralmas pusztulást, mely a «vandalizmus» néven közfoglommá vált. Afrikának virágzó egyházát ez a «vandalizmuso sivár pusztasággá változtatta, melyben az arianizmus mérges viperái tanyáztak. Genserich utódai folytatták az általa megkezdett pusztítást és üldözést. Második utódja, Trasamundus bezárta a katolikus templomokat és 120 püspököt számkivetésbe kergetett Sardiniába. Ezek közt volt Ruspe püspöke is, Szent Fulgentius, kit Ágostonnak a 3 6. zsoltárhoz fűzött magyarázata az utolsó ítéletről bírt rá, hogy a világot elhagyva, az oltár szolgálatára szentelje magát annak a szép példának hűséges követésével, melyet Ágoston adott neki. Fulgentius nem hagyhatta mesterének földi maradványait az ellenséges földben: 508-ban magával vitte Sardiniába, ahol 200 évnél tovább pihentek. Mikor a saracénok Sardiniába is betörték, Luitprand, a longobardok jámbor királya nagy váltságdíjon megszerezte a szent ereklyéket és székvárosába, Páduába hozatta 732-ben. A Genuában partratett holttest útja valóságos diadalát volt Páduáig. A király Tortonaig elébe ment s letéve királyi jelvényeit, fedetlen fővel, saruit is levetve vett részt az óriási tömeg menetében oly szent örömmel, mint valamikor Dávid király a frigyszekrény kíséretében. Szent Péter templomában helyezték el a drága ereklyéket, melyhez

Luitprand kolostort épített s azt bencésekkel népesítette be, kiknek helyébe III. Honorius pápa ágostonrendü kanonokokat, XXII. János pápa ágostonrendü remetéket is állított Itt nyugszanak még most is. Ágoston halottaiban visszatért arra a földre, melyen Krisztusban újjászületett. Mint halott oda tért vissza, ahol új életet kezdett élni. S aki életében oly ékes-szólóan hirdette az evangéliumot s oly tüneményes tudással védelmezte a krisztusi igazságot, még halottaiban is prédikál; prédikál az isteni kegyelemnek minden bűnön győzedelmeskedő erejéről, arról a végtelen irgalmasságról, mellyel Isten a megtérő bűnöst fogadja s arról az isteni jutalomról, mellyel az állhatatosan kitartót jutalmazza itt a földön a kegyelmi élet páratlan örömeivel s ott fenn az égben az örök dicsőséggel!



Szent Ágoston életrajzát nyújtó művek:

- Confessionum Libri XIII. Magyarra fordította dr. Vass József «Szent Ágoston vallomásai» cím alatt. Budapest, 1917.
- Szent Ágoston hippói püspök «A lélek Istennel való magányos beszélgetéseinek» könyves. Latinból fordította Némethy Ernő. Budapest, 1922.
- Vita S. Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, auctore Possidio, Calamensi episcopo. Migne PL. XXXII. 34—66.
- Vita S. Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, eius potissimum scriptis condnata. U. ott 66—S78.
- Cuper et Stilting*: Acta Sanctorum. Augusti VI. 213.
- Sérti*: Com. de reb. gestis S. Augustini librisque. 1756.
- Kloth*: D. hl. Kirchenlehrer Augustinus. Aachen, 1840. 2 kötet.
- Poujoulat-Hurter*: Geschichte d. hl. Augustinus, Regensburg, 1846.
- Ida Grafín Habt-Hahn*: Sanct Augustinus. Mainz, 1866.
- Bindemann*: D. hl. Augustinus. Leipzig, 1869. 3 kötet.
- B. Shringer*: Aurelius Augustinus, Bischof v. Hippó. Két kötet. Stuttgart, 1877.
- JVörter*: Die Geistesentwicklung d. hl. Aug. bis zu seiner Taufe. Paderbom, 1892.
- Rauscher-Wolfsgruber*: Augustinus. Paderbom, 1898.
- Kudora*: Az egyházi ékesszólástan elmélete. Szent Ágoston. Hit-tud. foly. 1893—94.
- Bougaud-Ruschek*: Szent Mónika élete. Győr, 1894.
- Herling*: Augustin. Dér Untergang dér antikén Kultur.
- Dr. Aug. Egger*: Dér hl. Augustinus. Kempten. 1904.
- További Ágostonirodalmat 1. *Bardenhewer*: Patrologie. Freiburg i. Br. 1910. 410.
- Jegyzet*. Az 56. lapon említett legendával szemben történeti kutatások az V. században élt Niketas püspököt mondják a Te Deum valószínű szerzőjének. A himnusz fenséges tartalma szolgálhatott okul arra, hogy a két nagy Egyházatyának tulajdonították.